A SZERBEK TÖRTÉNETE

A LEGRÉGIBB KORTÓL 1848-IG

A LEGUJABB KUTFORRÁSOK ALAPJÁN

IRTA

Dr. THIM JÓZSEF

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT, AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI ÉS EMBERTANI TÁRSULAT, A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSULAT RENDES TAGJA, A BÁCSLODROGMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT VÁLASZTMÁNYI TAGJA

NAGY-BECSKEREKEN

PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA

1892

A SZERBEK TÖRTÉNETE

TÖRTÉNETI NÉP- ÉS FÖLDRAJZI KÖNYVTÁR

KIADJA

SZABÓ FERENCZ

N.-ELEMÉRI PLÉBÁNOS

XXIV. KÖTET

NAGY-BECSKEREKEN

PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA

1892

SZERETETT NAGYBÁTYÁMNAK

CSINCSEK FLÓRIS

NUSTÁRI PLÉBÁNOSNAK, HORVÁT ÉS MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐNEK

AJÁNLJA

A SZERZŐ.

Előszó.

A szerbek teljes történetével a magyar irodalom még nem dicsekedhetik. Kállay Béni megkezdte ugyan művét és az 1780—1815-ig terjedő eseményeket ritka kritikával és eredeti kutforrások alapján irta meg, de munkásságát úgy látszik 1877 óta abban hagyta.

A magyarországi szerbek monografiája megirásán fáradozván, Ubavkics Milán művével is megismerkedtem. Elhatároztam ennek leforditását, alig hogy a sajtó alól kikerült. A műből azonban csak az I. kötet jelent meg, a szerző ismeretlen helyre távozott, és igy nekem kellett folytatni azt, miután a szerbek maguk sem birnak még teljes történeti kézikönyvvel. A II. és III. rész tehát saját irodalmi munkásságom terméke.

Az eseményeket lehetőleg szerb szempontból adtam elő, természetesen mindenütt az illető irót czitálva. Ebből következik, hogy egyéniségem meglehetősen háttérbe szorult és az illető szerb történetirókat beszéltetem s az ő felfogásaikat reprodukálom.

Gondosan használtam fel a szerb történetirók műveit, értekezéseit, az egyes elszórtan feljegyzett történeti adatokat. Feleslegesnek tartom ehelyt a művek részletes felemlitését, a szövegben mindenki megtalálhatja azokat jegyzetek alakjában. De hogy mily óriási fáradságomba került ezen anyag összehordása, kevésnek lesz fogalma. Kezdetleges bibliografiai viszonyok, az egyes folyóiratok hozzáférhetlensége, a könyvkereskedők hihetetlen indolencziája, sok könyv megszerezhetlensége stb. mind bénitólag hatottak munkásságomra. Nem csoda tehát ha itt-ott némely értekezés elkerülte talán figyelmemet.

Ebből következik, hogy lesznek a műben egyes fejezetek, melyek hiányosak; a szerb történet egyes fázisai még nincsenek kellőleg felderitve. A koszovopolyei ütközet, mely Szerbia államiságának romlását vonta maga után, még most sincs kellőleg felderitve. A monda és a történeti valóság között mozog a történetiró. Mennyivel inkább kellett mellékesebb események előadásánál küzdenem, hogy a helyes uton járhassak.

Az egész anyagot áttanulmányoztam. Jól tudom, hol és hol nem fogyatékos művem s hogy idővel gyökeres átalakuláson fog átmenni a szerb történetirás, ha majdan a szerb irók több anyagot hordanak össze és a már lerakott alapokra a historiának palotáját felépitendik.

Főczélom volt a magyar közönséggel a modern szerb történetirás alapján a szerbek történetét megismertetni, a mig egy hivatott magyar iró önálló alkotással fel nem lép.

A szerző.

TARTALOM.

Első kötet.

I. rész.

Első korszak.

Lap:

Előszó.
Bevezetés 1
Vlasztimir 15
Mutimir, Sztrojimir, Gojnik 16
Pribiszláv 18
Péter 18
Pál, Brán fia 19
Zarija 20
Cseszláv 21
I. Raska 22
II. Hum vagy Zahumlye 26
III. Neretva 28
IV. Trebinye 28
V. Duklya 30
Jován Vladimír knéz 30
Szteván Vojiszláv Dobroszláv 33
Mihály, Vojiszláv fia 37
Konstantin Bodin király 39
VI. Események Bodin halálától Nemanya István uralkodásáig 42
VII. A szerbek élete, szokásaik és műveltségi állapotuk ujabb hazájukban 45

Második korszak.

I. Szerbia 54
Nemanya István 54
Nemanyics István 62
Radoszláv István király 65
Vladiszláv István király 66
I. Nagy Uros király 67
Dragutin István 69
II. Uros Milutin István 70
Decsánszki III. István 75
Szilni Nemanyics Dusán István 82
V. Uros István császár 92
II. Bosznia 99
A legrégibb időktől a királyság megalapitásáig (Tvrtkóig 1353-ig) 99
Kulin bán 101
Kulinovics István bán 103

Lap:
Ninoszláv Máté bán 103
Bosznia Ninoszláv halálától Kotromanics Istvánig . . . 106
Kotromanics István bán 108

II. rész.

Szerbia állami élete és műveltségi állapota 113

Második kötet.

III. rész.

Első korszak.

A Hrebelyánovicsok és Brankovicsok uralma 1
Vukasin király 2
Lázár knéz 5
Lázárevics István 18
Brankovics György deszpot 27
Brankovics Lázár deszpót. 1456—1458-ig. Jelena neje és István 71
Zmaj Vuk deszpot 78
Az utolsó Brankovicsok 81

Második korszak.

I. A szerbek Magyarországon és az Ál-Brankovicsok . . 83
II. A Habsburgok ha[illegible]tai Szerbiában 101
III. A forradalom 123

IV. rész.

I. Az uszkokok 135
II. Bosznia 138
III. Czrnagora 146
1. A Balsák alatt 146
2. A Czrnojevics család és a mitropoliták uralma 155
3. A Nyegosok alatt 156
IV. Szerbia állapota a XV—XVIII. századig 160

Harmadik kötet.

V. rész.

I. A szerb szabadságharczok Karagyorgye vezérlete alatt 1
II. A második szerb felkelés Hadsi Prodán Gligorijevics alatt 48
III. A harmadik szerb felkelés Obrenovics Milós alatt . . 51
IV. Karagyorgye további sorsa 58

VI. rész.

Szerbia I. Obrenovics Milós knéz alatt 62
Obrenovics Mihály 101
Karagyorgyevics Sándor 110

I. KÖTET

SZERBIA TÖRTÉNETE

600—1367-ig

UBAVKICS MILÁNTÓL

BEVEZETÉS.

I.

A Balkán félsziget elnevezése, fekvése, hegy- és vizrajza.

Régente a Balkán-félszigetet thrák-illirnek nevezték a hasonló nevü törzsek után melyek ezt lakták és melyen uralkodtak. Később a 17. században már a mai névvel illették a rajta elterülő hegységtől nyervén nevét.

A Balkánfélsziget Európa délkeleti részét képezi. Ázsiától a Boszporus és Dardanellák szorosai választják el; északon a Kulpa-, Száva-, Dunáig, keleten a Fekete-, délen a Marmara-, nyugaton a Jóni és Adriai tengerig terjed. Összes felülete kitesz majdnem 500.000 □-km.

A félszigeten elterülő hegység sokágazatu. Két főirányt külömböztetünk meg; ezek egyike mint az Alpesek folytatása Dinári- vagy Dalmátalpesek neve alatt északnyugatról délkeletre vonul, másika Balkán néven nyugatról keletre húzódik. Amazok az Ádria és az Aegaei tenger, a Balkán pedig az Aegaei tenger és a Duna között képeznek vizválasztót. A Balkán a Duna, Feketetenger, Maricza, Sztruma, Nisava, Timok és Morava közötti területen ágazik el. A Riló hegy a Sztruma és Maricza közt fekszik, belőle ered a Meszta; nyugaton tőle a Perim-, keletre a Deszpoto hegység terül el. A Pindosz hegység a Bisztricza, Aszpropotámosz, Korinthoszi öböl és az Aegaei tenger között terül el. A Sár hegység keleten a Nisava, Jerma, Bisztricza és Sztruma közt vonul, délen az Ochrida és Preszpa tók határolják és délnyugaton a drinentuli elágazásai az Albán hegységet képezik, mely ismét a Pindoszszal érintkezik; északon a Morava két ágának könyökéig terjed. Ezen hegyrendszer legmagasabb

pontjai: a Lyubotrn, Babuna- és Szuvaplanina, Periszter Kopaonik és Jasztrebácz. A Czrnagorai hegylánczsor Zsleb hegyzömmel, délen az Albánhegyekkel áll összeköttetésben; észak felé haladva nyulványai: a Jávor, Golija, Povlyen, Medvednik, a Drina mentén a Czer és Vidojevicza hegységek. Északnyugaton és nyugaton a Moracsa, Piva, Tara, Drina, Una, Kulpa, Neretva és Ádria között: a Kom, Durmitor, Lebrsnik Vucsja, Lelya, Radusa, Románia, Majevicza, Dinári hegyek, a Nagy- és Kis-Kapela.

A Balkánfélsziget folyamai három irányban erednek. Az északiak a Dráva- és Szávába, a déliek az Archipelagusba, a nyugatiak a Jóni és Adriai tengerbe ömlenek. A Szávába folynak: a Kulpa, az Una Szana nevü mellékfolyójával, a Verbász, a Boszna Szprecsa mellékágával, a Piva és Tarából eredő Drina közben felvéve a Limet, és a Kolubara Lyig nevü mellékfolyójával. A Dunába siet a déli és nyugati ágakból eredő Morava; a nyugati Morava a Golija hegységből ered; balról a Rzav-, Csetinya-, Csemernicza- és Gruzsát, jobbról a Belicza-, Ibar-, Sztudenicza-, Rasczina- és Raskát veszi fel. A déli, illetőleg keleti Morava a Czrnagorából (Montenegro) Karadaghból ered; eleinte Bincsa-Morava nevet visel. Belé folynak balról a Veternicza, Jablanicza, Toplicza, jobbról a Vlaszina, Nisava és Moravicza. Ezen két főág Sztalacsnál egyesül és Morava név alatt északnak foly; balról a Lugomir Belicza, Lepenicza, Jaszenicza, jobbról a Czrnicza, Ravanicza és Reszava által erősbödik. Ezenkivül a Dunába ömlenek a hires Gornyacska Kliszurán át a Mlava, a Pek, Timok, Lom, Csibricza, Iszkra, Vid, Oszma és Jantra. — Az Aegaei tengerbe folynak: a Maricza, Meszta a Rilóból jövet, a Vitos hegységből eredő Sztruma, ke esztülmenvén a Tachinó-tavon és úgy ömlik az Orfani öbölbe Amfipolisz mellett; továbbá a Vardar, mely a Sár hegységből ered Szkoplye (Üsküb) és Velezénél (Köprili), aztán a Szaloniki öbölbe sietve. A Vardarba folyik a Lepenácz, a Pcsinya, a Bregalnicza, a Treszka, Cserna és Belicza. A szaloniki öbölbe ömlik a kasztoriai tóból eredő Bisztricza; a Szalambria a Zigosz hegységből jövén. — A jóni tengerbe tartanak: az Aszpropotamosz, mely folyam felett Akarnania, alatta Étólia terül el; az Arta, mely szintén a Pindoszból ered. — Az adriai ten-

gerbe folynak észak-nyugat felé, a Vojusa, Skumba, Drin, mely a Zslyebából eredő Fehér-Drin és az Ochridatóból eredő Fekete-Drinből keletkezik; a szkutari tóba ömlő Bojana, a Neretva és Czetinya. — Főbb tavak: az ochridai, preszpai, tachinói és szkutari, melybe a Moracsa Zeta nevü mellékágával ömlik.

II.

A Balkán-félsziget tartományai, lakósai; a szláv népekről.

A Balkánfélszigeten számos tartomány alakult: Felső-Mözia a Sár hegység és a Duna között, Alsó-Mözia előbbitől keletre a Balkán és a Duna között; Thrákia a Balkán, az Aegaei és Fekete tenger és a Maricza folyó közt; Makedonia Veleze, az Aegaei tenger, a Maricza és a Fekete-Drin forrásai között; Étolia az Aszpropotamosz bal, Akarnania jobb partján; Albánia, Epirosz, Thesszália és Görögország a Jóni és Aegaei tenger között. Dardania vagy Mediterranéa, Pelagóniával, a mai: Szofijszko Polyet, Ovcse Polyet és Koszovo Polyet foglalták magukban, továbbá Liburnia és Illiria.

A félsziget legrégibb lakósai valának: a thrákok, illirek és epiroták. A thrákok Thrákiát, Felső- és Alsó-Möziát lakták: a gegek, krobyzok, mysek, triballok, timachok, piczenek, szatrok, beszek, odryzok. Az illirek a Dráva, Száva, Ádria és Epirus közt éltek; nevezetesebb törzseik az isztrok, liburnok, dalmátok, illirek, autariaták, dardánok és peonok. Az epirok Makedoniát és Epirust birták. Nevesebb törzseik a dolopok és lvukeszták.

Ezen törzsek majdnem mindegyike folytonos harczban állott, mindegyik saját hatalmi állásának megalapitására és faji főlényének megvalósitására törekedett, de állandóbb sikert egyik sem ért el. A keltáknak megjelenése után Kr. e. a 2. században a rómaiak léptek fel és sok évi kétségbeesett harcz után sikerült is nekik K. e. a 167. évben Illiriát és egy évre rá Makedóniát elfoglalniok. A harczot tovább folytatva a benszülött

népek rendezetlen csoportjai nem állhattak sikeresen ellent a rendezett római légiók győzelmes fegyvereinek; a rómaiak hóditásai végre a Dunáig terjedtek. Ezután a Balkánfélszigeten megalakult a kelet-római vagyis byzánczi császárság.

A rómaiak később a Dunát is átlépték, császárságuk határainak biztositását tűzvén ki czélúl. A Duna és Kárpátok, a Tisza és Dnyeszter között még Kr. e. egy századdal a hatalmas Dákia alakult. A rómaiak első sorban a dákok ellen indultak, hadjáratuk csak Traján alatt 107-ben Kr. u. nyert, előbbiek teljes győzelmével befejezést; Dákiából római provinczia lett. Hatalmi állásukból kifolyólag a dákokat a Balkánfélszigetre telepiték, a római légiók pedig Dákiába mentek. Ily uton sikerült ezen népek elromanizálása; utódjaik az oláhok (rumunok), czinczárok és albánok.

A népvándorlás bekövetkeztekor számos barbár törzs elözönlötte Dákiát; a rómaiak nem állhattak ellent. Volt eset rá, hogy Elateáig jutottak. A kölcsönös harcz a 2. és a 3. század elején is folyt. Pusztitva járták be a barbárok a félszigetet, egy része letelepedett, másika rabságra hurczolva a rómaiakat elvonult. Aztán békésebb idők jöttek, mignem a népvándorlás hatalmas újabb hullámai meg nem zavarták.

A vad ázsiai törzsek honukban túlságosan elszaporodván, felkerekedtek és Európába törtek, maguk előtt ölve, pusztitva. Erejöktől megrázkódott a vén Európa, nem volt a ki a hunokat feltartóztathatta volna. Barbár fellépésök előtt semmi sem vala szent, a népek megrettenve futottak előlök s menekültek. Bekövetkezett a nagy népvándorlás, mely a 4. század vége felé kezdődött. Legelőször a nyugati góthok hagyták el honukat, neki törnek a keletrómai császárságnak és kifosztják. Nyomukban a hunok járnak, utánok a keleti góthok, kik tiz esztendeig pusztitják a Balkánfélszigetet, mignem 480 ban Italiába vonulnak. Alig hogy eltávoztak, már követték a finn-tatár eredetü bolgárok, kiket a rómaiak a góthok ellen segitségűl hivtak; utóbbiak azomban elvonulván, a bolgárok neki estek a rómaiaknak.

A 6. század elején tünnek fel legelőször a Balkánon a szláv törzsek. A görög irók állitják, hogy Jusztinianus császár hivta meg őket birodalmába.

A szlávok a nagy indogermán népcsalád egyik ágát képezik és ősi bölcsőjük a Volga és Balti-tenger között van. A szlávok két részre oszlottak: déliekre, hova tartoznak a szerbek, horvátok stb.; északiakra, mint oroszok stb. Jelenleg a szlávoknál következő nemzeteket ismerünk: szerbek-, horvátok-, oroszok-, bolgárok-, szlovének-, lengyelek-, csehek-, morvák- és a lausiczi szerbeket. Az összes szlávok törzsökre és családokra oszlottak; minden törzsnek meg volt a maga földterülete. A szerbek például a felső Visztula és felső Dnyeszter folyamvidékét lakták; mellettök a horvátok és igy tovább. A szlávok nem mindig ezen néven neveztettek, hanem első közös nevük „szpori“ volt, azaz szerbek, mely elnevezés sógort, rokont jelent. Később azomban a szerb elnevezés elvész s helyébe a „szlovén“ lép, mint az összes szlávok közös neve. A régibb általános „szrb“ nevet csak két törzs tartotta meg, a Balkánon és Magyarországon lakó szerbek (Bosznia-, Herczegovina-, Czrnagora-, Dalmáczia, Ó-Szerbia és Makedoniában, nemkülömben Szerém-, Bács-Bodrog- és Bánságban) és a lausiczi szerbek jelentéktelen, kihaló félben levő maradványa Szászországban. Eszerint tehát a szerbek a többi szláv törzsekkel egy nagy szláv családot képeznek; nevük pedig onnét ered, mert egymás nyelvén megértették egymást. („Szloviti“ annyit jelent, hogy „beszélni“, innét a „szloven“ szó, mit mi magyarok szlávnak mondunk; oszloviti koga = valakit megszólitani; proszloviti = beszélni kezdeni.)

A mi a szlávok szokásait, vallását és intézményeit illeti, a következőket emlitjük fel: A szlávok emberemlékezet óta békeszeretők voltak; szerették hazájukat és csak nehezen, kelletlen hagyták el. Ha megtámadtattak bátran szálltak síkra; a foglyokkal jól bántak és nagyobbára visszaadták szabadságukat. Úztek halászatot, állattenyésztést, földmüvelést, azonkivül kereskedtek és iparral is foglalkoztak. Egységes uralmat, közös szláv uralkodó fejet, császárt vagy királyt kezdetben nem ismertek el, sőt egyes törzseik egymással ellenséges lábon állottak s ezért a barbárok támadásainak ellent se tudtak állani, kik lakhelyeiket elpusztitották, asszonyaikat és gyermekeiket rablánczra hurczolták.

A szlávok az egységes uralmat gyakorló főt, a

a vajdákat, knezeket szomszédos elleneiktől, a hunoktól, avaroktól, germánoktól tanulták elismerni.

A szlávok régente a föld természete, alakulása szerint oly helyeken épitettek lakhelyt, melyek már magukban véve emberi menhelyűl szinte ajállkoztak; ily helyek akadtak az erdők, folyamok és tavak körül. Házaikat vesszőből fonták vagy fából és földből készitették bizonyos távolságban egymástól, úgy, a hogy éppen alkalmasnak kinálkozott. Némelyek lakóhelyeiket (az északi és balti szlávok) ágakból rakták össze, legfeljebb az eső és rossz időjárás ellen védekezve, s ha a harczi riadó felhangzott, kincseiket elásták, gyermekeiket és asszonyaikat biztos menhelyre vezetve, nem is maradt más vissza az ellenségnek, mint puszta kunyhóik értéktelen zsákmányúl.

A szlávok általában falvakban laktak, de birtak sáncokkal és palánkokkal körülvett erődökkel is, melyeket „drvengrad"-nak, „drvenik"-nek neveztek (fából emelt vár). Az erődökben azomban nem laktak állandóan, hanem a környékbeli falvak népe csak ellenséges megtámadtatáskor keresett bennök védelmet; bennök tartottak gyűlést, hoztak isteneiknek áldozatot, beszélték meg nemzeti fontosabb ügyeiket. A falvak és erődök összekötő útjai vizen vagy erdőn keresztül vezettek. A szlávok foglalkoztak kézműiparral is; a tengermellékiek hajókon kereskedtek, az alföldön és völgyekben lakó törzsek meg mezőgazdaságot űztek, s ma nap is nagyrészt földművelők. Az „eke" (plug) elnevezést tőlük vették a németek, a „kenyér" szót (hleb) pedig a góthok (hleib); a szlávok már ekkor ismerték a kenyér-dagasztást és sütést. Földjeiket ritka szorgalommal művelték és azokat gazdag termés fedte. Aratáskor feleségeik is részt vettek a többi munkásokkal a munkában, mely szokás ma is dívik. Főtáplálékuk volt a köles és tatárka, a tej, vaj, sajt és hús. Hasznos állattenyészetet is űztek, jó lovaik, sok marhájuk volt. Méhészkedtek is és kedves italukat képezé a vizzel kevert méz. A keleti szlávokat körülvevő rengeteg erdőkben mindenféle vad tartózkodott és fontos szerepet vitt náluk a vadászat és a vadbőrökkel való kereskedés. Mezei foglalkodásuk mellett előszeretettel kereskedtek; a kereskedőt, vendéget, idegent szivesen látták.

A családnak feje az atya volt, a többi felnőtt férfi a földet müvelte vagy a marhát őrizte; a nők ruhát készitettek, gondozták gyermekeiket és a férfiaknak mezei munkában is segédkeztek. Az atya halála után fiai házközösségben (zadruga) maradtak és a ház feje (sztaresina) a legidősebb fiu lett, a ki előleges megbeszélés után a közgyüléseken a saját zadrugájának ügyeit szükség esetén védte. Ily viszonyok között a szlávoknál koldus avagy szegény nem akadt, mert a zadruga a tehetetlenekről és szegényekről gondoskodott. — A mezei munka rendesen móbával és pozajmiczával végződött, mi manap is szokásban van. Hogyha a zadruga túlnépes lett és a vagyonból tagjai nem tudtak megélni, akkor új osztozkodás állott be, és új községi földeket nyertek, mely ismét közösnek tekintetett és nem személyes tulajdonu ingatlannak; a zadrugán kivül egyáltalján birtokot senki sem élvezett. A zadruga kizárólag szláv családi és gazdasági intézmény. A családok képezték tehát a zadrugák alapját, melyek ismét községet és törzset, ezek pedig a nemzetet alapitották.

A szlávok társadalmi és családi élete mintaszerü volt. Az asszonyok igen hívek voltak férjeikhez, sőt akadtak, kik azok halála után véget vetettek életüknek, el nem viselhetvén az egyedüllétet. A nőnek nagy szerepe jutott a családi életben, gondját viselé az otthonnak, ápolta és őrzé gyermekeit és a férj halála után esetleg vezette a házat. A gyermekek szüleiket nagyrabecsülték s öregségükben táplálták, ápolták, viszont a szülő mindaddig gondoskodott gyermekeiről, mig fel nem cseperedtek és keresetképesekké váltak. A felnőtt fiunak a szülők választottak menyasszonyt, de sokszor a fiu rabolt leányt.

A szlávok gyalog harczoltak, erős és nehéz pajzsokkal védekezve, sokan enélkül is. Mellvédjük nem volt; rendes állandó hadseregük sem, de háború esetén minden fegyverfogható férfi résztvett, mig az asszonyok, gyermekek és aggok a magaslatokon, erődökön kerestek menedéket. Fegyvereikhez tartoztak: a lándsa, íjj, kard, parittya stb., ismerték a dobot, trombitát, szarut és zászlót, a kézijjat és mérgezett nyilat. A harczot inkább szurdukokban, erdőkben lesben kedvelték, de azért a

síkon is megállták a helyöket az ellenséggel szemben és hadállásukat néha kocsitorlaszokkal körben védték. Ügyesen úsztak és buktak alá; a vizben háton feküdtek, szájukba csövet, rendesen nádból, vettek és mindaddig benmaradtak, mig helyzetök veszélytelenné vált. A síkon való harcznál rendesen háromszögben állottak fel csatarendre; szinte sürü szürke falat képeztek pajzsaikkal és lándsáikkal.

A szlávok ruházata szür (guny) és nadrágból állott, régente meg bundát (kozsuh) hordtak; csizmát viseltek, hosszabb uton bocskort (opanka), fejükön sapkát vagy subarát, némely törzs alacsonyat, másik magas és hegyeset. Nyiratkoztak, de gyász esetén hosszú hajat viseltek. Külsőleg alig külömböztek egymástól. Szőke magas, erős emberek valának.

A szlávok eleinte nem ismertek rendi külömbséget, sem örökös fejedelmi uralmat. Egyenranguak valának jog és kötelességre nézve. A házban a sztaresina (családfő) igazgatott mint a zadruga legidősebb feje. Fontos ügyek elintézésekor a sztaresinák tanácsot (vetye) tartottak, itéletet esküdtszékek hoztak (porota). Háború esetén a szlávok vezért (vojvoda) választottak, a ki kezében a háború tartamára a főhatalmat összpontositotta.

A régi szlávok az eget és természetes erőket istenitették és egy isteni hatalomtól eredteknek állitották. Főistenök a „Bog“ volt, ki mindenhatóan uralkodott; közönségesen „Bog“-nak vagy „Szvarognak“-nak hivták, azaz „Nebo“-nak, mennynek. Felesége a „Zemlya“ (föld) volt. Fiaik: a „Dazsbog“ azaz nap; a „Sztribog“ azaz szélisten; a „Meszecz“ (hold) és leányuk a „Zora“, hajnal. Tisztelték a menydörgés istenét (bog gromovnik) a „Perun“-t. Ezeken kivül még számos istent és istennőt hittek és házi isteneket is, kiknek szobrot, képet állitottak s imádták. Hittek a tündérekben (vila), boszorkányokban (vesticza), jóslatban (gatanye). babonában (vradsbina). A folyamok, tavak, magaslatok, hegyek, sziklafalak, erdők és berkek, mezők és rétek — mindmeganyi lakóhelyeiknek tulajdonitattak. Jellegre külömbözők voltak, főbbek és kisebbek, férfiak és nők, jók és rosszak. Különösen vén tölgyek és hársfák alatt hoztak nekik áldozatot; ilyen fák szentnek tartattak. Legszebb mezei terményeiket hozták

áldozatul; innét ered a „kolyivó“ (főtt buza), melyet ma nap is a patronus napján az elhaltakért áldozatul hoznak. Ők hittek a mellben lakozó lélek halhatatlanságában, a halál után ez ide oda tévelyeg, megszenved és megtisztul. Hitték a holt test feltámadását s hogy a test a túlvilágon a lélekkel egyesülend. A holt testet elégették vagy eltemették. Temetés után rendesen tort ültek a sirnál s időről-időre a léleknek ajándékot hoztak, azon hiszemben, hogy a túlvilágon meglátják. Hitték a paradicsomkert és pokol létezését. Előbbit örök zöld, virágokkal tele ültetett kertnek képzelték, melyben a tiszta és igaz lelkekkel az istenek együtt élnek; a poklot meg nagy tűznek képzelték, mélyen a föld alatt, melyből néha a tisztátlan és rossz lelkek felszállanak és a földön jelentkeznek. Hitték hogy a bűnös még életében imákkal és áldozatokkal megválthatja magát isteni bocsánat és kegyelem útján a pokol kinjaitól.

A szlávok három főünnepet tartottak vala, három évszakot és a mezei munkában három fordulót. Tavaszkor ünnepelték meg a nap visszatértét (proletye); ekkor ülték meg a „Lada“ ünnepét, ekkor kezdtek vetni, a nők férfiakkal ismerkedni. Nyáron (leto) Iván napján, a napnak a vizzel való lakodalmát, mint a természet buja fejlődésének jelét, ünnepelték, a mikor a nap évi útjának végét éri és éltető heve legerősebb a földön; ekkor vette kezdetét az aratás és kaszálás és a tejoltó galaj szedése, közben Lelya dicsőségére dalolva; ezen évszakban szemelték ki magoknak az ifjak a menyasszonyt. Télen (zima) a „Koledo“ (karácsony) ünnepét ülték, a mikor a nap évi útjában legmagasabban állott. Az ünnep és előeste megtartása sok ősi szokással volt egybekötve, mint pl. a „badnyak“ tüzelése, (a szerbek egy tuskót szoktak karácsony estéjén a tűzre tenni) stb. A lakodalmak és házasságkötések Lelya ünnepének végétől azaz Iván napjától télen és őszen át tartattak.

A szlávok nem maradtak meg ősi hazájukban; a hunok és más barbár törzsek támadása következtében elhagyták azt és egy részök keletre, másika északnak ment, némelyek meg mindinkább a Kárpátokba huzódtak, később a dunai alföldre és innét a 6. században (538) kezdtek a keletrómai birodalomba költözködni. Több

törzszsel szövetkezve elfoglalták Felső-Móziát, Illiriát és Dardaniát és letelepedének. A bizánczi császár nem vala képes a szláv özönnek ellentállni s ezért az avarokat hivta segitségül, 80,000 aranyat évi zsoldul igérvén, azonkivül a Pannóniában lakó szlávok területét. Az avarok már a Dnyeper mellett győztek le egy szláv törzset, a Dulyebeket, aztán a Kárpátokon át a Tiszamentére vonultak, honnét Fehér- és Vörös Horvátországot és Fehér-Szerbiát igázták le. Ily módon az avarok nagy birodalmat alapitának, melynek feje ekkoriban Baján volt. A szlávok elleni hadjárattal egyidőben a nyugaton lakó frankokat is legyőzték s velök békét kötöttek; igy tettek a csehekkel is. Azalatt azon szláv törzsek, melyek Havaselföld és Erdélyben laktak, számra heten erősbülve, megtagadták az avaroknak az adót és uralmukat.[1])

Baján khán megalapitván birodalmát a bizánczi császárságra is áhitozott, de tervével nem lépett fel nyiltan, hanem még fentartotta a rómaiakkal kötött szövetséget. Mindenekelőtt Szirmium (mai Mitrovicz) várának átadását kérte a császártól, melyet előbb a gepidák birtak, kik Pannóniában és a Száva mentén laktak volt. Baján általi legyőzetésök után helyöket a szlávok foglalták el, a vár pedig Bizáncz birtokába jutott. A császár megtagadta az átadást, mire Baján közel tizezer embert Dalmácziába küldött, kik vagy negyven várat lerombolának és nagy zsákmányra tettek szert. Midőn a császár kérdőre vonta, röviden azzal menté magát, hogy azok saját szakálukra kezdték a harczot.

Ezidőben 577-ben százezer szláv kelt át a Balkánon, elözönlék Makedóniát, Thrákiát és Görögországot; mire Tiberius görög császár felhivja Bajánt, mint szövetségesét, űzné ki őket az emlitettem részekből. Baján örülvén az alkalomnak Nikápolynál kilenczvenezer emberrel átkel; de aztán Havaselföldre és Erdélybe megy, és le-

---

[1]) Pannónia meghóditása után az avarok khánja tudtára adatta Dobreta vajdának és a szláv törzsek fejeinek, hogy vessék magukat alá az avaroknak és fizessenek nekik adót. De Dobreta és a vének igy feleltek: „Ugyan kik az isten fényes napja alatt hódithatnának meg minket? Megszoktuk másokon uralkodni, nem pedig meghódolni; emellett maradunk, mig a kard és háború létezik.“ (Menander, 406. l. A ford.)

igázza újra azon hét szláv törzset, melyek annakelőtte függetlenné tevék magokat. Szirmium is elesett, Szingidunum (Belgrád) és az egész terület, mely a mai Sumadiának felelne meg, hatalmába jutott. Most kitünt, hogy Baján tulajdonképpen titkos szövetségben áll a szlávokkal és ő a keletrómai birodalomra tör, mire az avarok és rómaiak szövetsége felbomlik. A császár Baján követét elűzi, utóbbi seregével betör és 586 ban több dunamenti várat leront. A szlávok is a császárságra törnek hol egyedül, hol szövetségeseikkel; Baján Dalmácziát (a régi Dalmáczia állott a maiból, Bosznia, Herczegovina és Czrnagorából) és Illiriát az Ádriáig elfoglalja. Viszont a római hadsereg a Duna balpartján haladva az avar birodalomra tört. Körülbelül húsz esztendeig tartott a háború, mindkét részen változó szerencsével, végre 604 ben Fokász császár békét kötött, melyre mindkét félnek nagy szüksége volt.

Azalatt mig a rómaiak háborút viseltek az avarokkal, a Száva balpartján lakó és a Duna menti szlávok jó része a mai bánsági megyék, Bácska, Baranya, Szerémség, Szlavónia és Pannónia területén megvetették lábukat. Az avarok és rómaiak közti békét 619-ben Herakliosz ujból megerősitette s aztán a perzsák ellen indult, mig Baján a szlávokkal a frankok ellen; de a perzsák az avarokat gazdag kincsek és zsákmányigéretekkel részükre nyerték, mire ezek Bizáncz ellen fordultak. Ezt az alkalmat most a szlávok felhasználják az avar iga lerázására. Keleten legelőször szabaddá lettek az antok, nyugaton az alpesi és elbemelléki szlávok, Horvátország és Fehér-Szerbia lakói. Az avarok csatát vesztettek a Balkánon és a legnagyobb rendetlenségben tértek vissza. Baján rövid idő mulva meghal, s utána az avar birodalom felbomlott. Ekkor a frankok keletre törnek, de a szlávok visszaverik őket és fejök, vezérök Szamo hatalmas szláv országnak veti alapját.

És igy a 6. században kezdődött szláv bevándorlás 636 ban körülbelül száz év alatt szerencsésen befejeződött.

Azon szlávoknak, a kik a Duna, Tisza és Száva mentén letelepedtek, egyik törzsét a szerbek képezék. Ők is részt vettek a kelet-római birodalomba való betörésekben és a frankok ellen is harczolának. Mikoron az avarok a Herakliosz császárral kötött szövetséget lábbal

taposták és a perzsákkal együttesen Bizáncz ellen fordulának, nyugaton pedig a szlávok Szamó vezérrel élükön a frankok ellen küzdének, — akkor Herakliosz a szerbeket és horvátokat szövetségre hivta fel az avarok ellen, igérvén nekik a császárság területén belül teljes autonomiát, mire a szerb és horvát törzsek az avarok ellen fordulnak, megverik, Zagorjét és a Tengermelléket (Pomorje) elfoglalják. Ugyancsak egy szerb törzs Heraklioszt ól uj lakhelyet kér, mit ő a theszaloniki vidéken meg is ad; a szerbek itt Szrbicza várát felépitik, s a tartomány egészen 1018-ig fenállott; más része Albániában telepedett meg 630—638. között.

Mint látjuk tehát, a szerbek nem egyszerre jöttek a félszigetre, hanem elébb-utóbb törzsek szerint. Felemlitjük azon törzseket, mely a Herakliosszal kötött szövetség előtt érkezének; ilyenek: a jezerek és milingek, kik 590 ben jöttek a Peloponezoszra s két autonom tartományt alapitának, de csekély számuk folytán idővel teljesen elgörögösödtek. A tartományok a 10. század első negyedéig fenállottak. A második törzs a szagudatok a Vardar körül telepedett meg; tőlük északra a dragovicsek törzse; a negyedik törzs, a bajunitáké a Vardar balpartján, az ötödik törzs a rinhinok a Sztrumlya mellett a tenger közelében, a hatodik a szmolyenek a Meszta mellett, a hetedik a berziták, a nyolczadik a sztrumlyánok, a Sztruma körül telepedtek meg. Azon törzsek pedig, melyek a Herakliosszal kötött szövetségkor jöttek: Neretva és Primorje, Hum (Zahumlye) és Trebinye (később Herczegovina), Duklya és Zeta (később Czrnagora és Albánia egy része), Szerbia és Ó Szerbia (Belogezitija) lakósai.

Ezen szerb törzsek tehát az egész régi Dalmácziát, (Durazzo) Drács-tól Czetinyéig és a tengertől a Száva és Dunáig elfoglalták; lakóit pedig rablánczra fűzték, kiirtották, egy részök azomban a tengermelléki várakban fentartotta magát, rómaiaknak neve alatt, mint Dubrovnik (Ragusa), Szplyet (Spalato), Trogir, Zára, Cattaroban, t. i. azon részben, melyet azóta szoktunk Dalmácziának mondani.

A horvátok első hazája a Dnyeszter és Bug körül volt; a népvándorlás idejében a Kárpátokba és innét Horvát és Szlavonországba vonultak; Szerémmegye keleti

részét kivéve, melyet a szerbek szálltak meg. A Balkánon Dalmáczia északi részét Czetinyétől Isztriáig és Boszniát az Unáig vették hatalmukba. Ez a terület tizennégy zsupára oszlott: Hlijevno, Czentina, Imota, Pleva, Pezenta, Primorje, Brebera, Nona, Knin, Szidraga, Nina, Krivasza, Lika és Guczika. A horvátok tehát a szerbektől a nyugat és északnyugatra eső területet foglalták el. Megalapitván hazájukat, ugy éltek abban mint az ősi honban, teljesen függetlenül egymás mellett. A szerbek általok alapitott tartományok következők:

1. Szerbia.

Határait megközelitőleg meg lehet határozni. Nyugaton Horvátországgal szemben az Una torkolata, a Primorje és Zagorje közti vizválasztó, a Piva, Tara és Lim forrásaival szint a Fekete és Fehér Drina egyesüléséig, képezék a határt; délen a Sárhegység Illiriával és Albániával érintkezvén; keleten az Iszker folyó, északon a Duna és Száva Szlavonia keleti részével Eszékig. Szerbia Zagorjének is neveztetik. Szerbia két tartományra oszlott: a Drinától az Unáig terjedő Boszniára és Raskára, mely a Dunától az Iszkerig terült el. Bosznia tehát ez időben nem képezett külön államot, hanem előbbivel egyetemben Szerbiának kiegészitő részét.

2. Hum vagy Zahumlye.

A határ a Neretvától Lijevóig és az Una folyó forrásáig terjedt; északon azon vizválasztóig, melyből az Ádriába menő folyók egy része ered, mig a másik része a Szávába siet. Keleten a Neveszinya, délen Trebinyéhez közeledik; délnyugaton a tenger határolja.

3. Neretva.

Délnyugaton a Neretva torkolatától a Czetinyéig terjedt a határ, északon a Glamocska hegyig és Lijevnóig, Horvátországig, keleten a Neretváig Hummal érintkezvén. Ide tartozott a következő négy sziget: Mlet (Meleta), Bracs (Brazza), Krkar és Kvar.

4. Trebinye. (Travunija és Konavle.)

A határ délnyugaton Cattarótól Dubrovnikig, Raguzáig ment, egyéb szélei Humot, Szerbiát és Zetát érinték.

5. Duklya vagy Zeta.

Duklya, illetőleg Diokléczia várától nyeré nevét, melyet Diokleczián császár emelt a hajdani római uralom idejében Prevalában. Prevalának azon terület neveztetett, melyben Duklya, Cattaro és Lyes feküdt, A szerbek csák északi részét foglalták el, Duklyával. Prevala többi része és a hajdani Uj-Epirosz a durazzói tartományba olvadt. A tartomány később Zetának neveztetett a hasonnevü folyó után. A határ délnyugaton Bartól Cattaróig, nyugaton Trebinyéig, északon a Piva és Moracsáig Szerbiát érintve, keleten a Limig, délen Allessóig (Lyes) a drácsi tartományig.

Első rész.

Első korszak.

A szerb nemzet története bevándorlásától a Nemanyákig. 600—1159.

I. Szerbia.

Egészen a nyolczadik századig Szerbia zsupánjai ismeretlenek előttünk. Porfirogenitosz zsupánokul a nyolczadik század végén és a kilenczedik elején zsupánokul emliti: Viseszláv, Radoszláv és Proszegojt, kik főleg a szerb nemzetiség és önkormányzatuk védelmét sikerrel tüzték ki feladatokul. Utánok fejedelmül emlittetik:

Vlasztimir.
(838-ig.)

Uralma alatt ütött ki a harcz a szerbek és bolgárok között. A bolgárok 670-ben telepedtek le Alsó-Móziában, az Iszker folyótól keletre. A frankokkali háború után a szerbek ellen fordulának s a Száva- és Dunamentét elfoglalják. Bulgáriában ekkor Preszjam uralkodott; három évi sikertelen harcz és végre vereség után honukba visszavonultak, mit sem érve el. Tudjuk róla azt is, hogy a trebinyei uralkodó fiához adá leányát és igy Szerbia közelebbi viszonyba jutott Trebinyével.

Alatta érkeztek Afrikából 37 hajón az avarok és Dalmáczia egy részét, több várat mint Buduát, Alsó-Cattarót, elfoglaltak, sőt Raguzát is ostrom alá vették. Tizenöt havi sikertelen ostrom után Itáliába mentek; a szerbek utánok elfoglalják Portorosét és Buduát.

Halála után három fia követé:

Mutimir, Sztrojimir és Gojnik.

Ősi szokás szerint feloszták maguk között az országot és Mutimir fővezérlete alatt uralkodtak. Bolgárországban ez időben Borisz, Preszjam fia volt a fejedelem. Apja vereségét megboszúlandó, nagy sereggel ütött Szerbiába; de megveretett és fia is tizenkét bojárral elfogatott. Borisz szerencsétlen hadjárata után fia kiadatásaért esdekel és békét óhajt kötni. Mutimir hallgat szavára fiát a bojárokkal szabadon ereszti és a határra kisérteti; mielőtt elválnának gazdag ajándékokkal ellátja Mutimir fiait, ezek meg viszont két rabot, két sólymot, két ebet és kilenczven irhát adnak, a békekötés szerződése jeléül (863).

Nemsokára ezután II. Lajos az Itáliában lakó arabok ellen fordult, kik még Vlasztimir ideje alatt ott letelepedtek és a bizánczi császárt segitségül hivta. Utóbbi azomban Dalmácziába tört.

Ekközben a szerb fejedelmi testvérek között egyenetlenség ütött ki, egymás ellen törnek, Mutimir győztes marad; testvéreit elfogja és számkivetésbe küldi Bolgárországba, Gojnik fiát Pétert azomban magánál tartja. Testvéreinek birtokait sajátéval egyesiti és Szerbia kizárólagos urává lesz. Közel husz esztendeig békében élt, és csak unokaöcscsének Péternek Horvátországba való szökése zavarta meg.

Mutimir uralma alatt szilárdult meg a szerbeknél a keresztény vallás. Két kiváló férfiu érdeme ez: *Czirilé és Metodé.* Az előbbi nevét a szerzetbe való lépésekor nyerte, előbb Konstantinnak hivták. Szalonikiből származtak; apjuk katonai parancsnok volt. Czirilt Bizánczba vitték a császár fiához társul s vele nyerte kiképeztetését. Tanulmányait ritka eredménynyel fejezte be; tehetséges, szorgalmas volt. Később könyvtáros és a filozófia tanára lett. Azután a császár a kazarok közé küldé, kiket meg is téritett. Metód tanulmányait Szalonikiben végzé, értelmes, komoly törekvésü férfiú volt. A császár a szaloniki szláv tartomány fejedelmévé tette. Nagy barátja volt a szlávoknak, mi éppenséggel nem volt a görögök inyére; ezért ellene számos vádat emeltek. Sok évig türte gáncsaikat és áskálódásaikat, végre is megunván a

dolgot, otthagyta a fejedelmi széket és kolostorba lépett szerzetesnek.

A szlávok azon időben, mikor a római pápa hittéritőit hozzájok küldé, nem ismerték az isten fogalmát. A hittéritők latin nyelven hirdették isten igéjét, mit azok meg nem értettek. Viszont a görög papok sem érhettek el nagyobb sikert. A szlávok anyanyelvükön kivánták az új vallást meghallgatni és ezért Rátiszláv morva fejedelem a bizánczi császárhoz fordul, küldene neki tanult férfiakat, kik a szláv irást megteremtenék és szláv nyelven hirdetnék Krisztus tanát. A császár Konstantint és Metodot küldé el. Konstantin huszonhárom betüt a görögből és tizennégyet a szláv glagolikából vett (a szlávoknak hiányos irásmódjuk a „glagolika“ már meg volt) és igy megteremté a szláv abcét, a későbbi czirillikát, melyet ma is használnak, csakhogy tökéletesitve. Ezen jegyekkel irták meg a szentirást, és szláv nyelven térítettek. A morvák különösen nagy örömmel fogadták Czirilt és Metodot, mig ellenben a rómaiak a szláv hittéritők ezen fellépését gyanusitó szemmel nézték és felszólaltak ellenök, hogy merik ők Krisztus urunk tanát szláv nyelvre leforditani és hirdetni, mikor ezt csak három nyelven szabad tenni! Konstantin pedig azt felelé: „valjon isten nem adhat-e azoknak is irást, a kik nem tartoznak az emlitett három nemzethez? de hiszen, mi több nemzetet ismerünk, kik saját anyanyelvükön tisztelik istent, pl. a gótok, germánok stb., hiszen Krisztus azt mondá: „menjetek és tanitsatok minden népet“.[1])

Konstantin és Metod Morvaországból Pannóniába mentek, a Duna mellékére, mindenütt hirdetve szláv nyelven isten igéjét és szláv könyveket osztogatván. Ekkor keresztelkedtek meg a szerbek is (867). Konstantin és Metod Rómába czitáltattak, s felelőségre vonattak azért, mert barbár nyelven térítettek. Két évig maradtak itt, végre is Hadrián pápa felmenté, meg is áldá őket. Konstantin ezután megbetegedett, halála előtt szerzetbe lépett s Cziril nevet vesz fel; 869. február 14 én meghalt.

Metod Romából elutazik, folytatja művét és morvai

---

[1]) Гласник срп. ученог друштва. Књ. 63. Из Беседе св. Кирилу и Метод. П Срећковића.

érsekké lesz. De a latin papok és püspökök nem nyugodtak, üldözték, sőt börtönbe is vetették. Metod mindezt szilárdon türte. Konstantin után tizenhat évvel később 885 ban ápril 6 án halt meg Velegrádban.

Cziril és Metod érdemei a szlávok közti hittéritésnél nagyok; felvehették gyorsan a keresztény vallást és irást nyervén, hiven megőrizhették nemzetiségüket; minden későbbi irodalmi mű a czirilikán alapszik.

Az ő idejükben fordult Mutimir is a bizánczi császárhoz, kérvén tőle szláv hittéritőket és tanitókat. A császár küld is szláv nyelven irott könyveket, a szerbek megkeresztelése bevégzett ténnyé vált s főleg azoknál terjedt a vallás, kiknél Cziril és Metod még nem jártak.

Mutimir a kilenczedik század végén, (890) halt meg. Utódja:

Pribiszláv.

(891 892.)

Kivüle Mutimirnak még két fia volt, Brán és Szteván. Ezek zokon vették hogy nem osztózkodtak ősi szokás szerint egyenlően apjuk örökségén. Ezenkivül jogigényt emeltek a trónra Mutimir unokaöcscsei is: Sztrojimir fia Klonimir, és Gojnik fia, Péter. Pribiszláv uralkodása elégületlenséget keltett, és forradalom keletkezett. Péter most egy sereggel Szerbiába tör és a felkelőkhöz csatlakozik; Pribiszlávot elfogják, megölik, mire testvérei és fia az országból kifutnak. Igy lőn uralkodóvá

Péter,

(892—917.)

Gojnik fia. Erőszakos uton jutván a fejedelmi székbe, nem uralkodhatott sokáig háboritlanul. Uralmának harmadik esztendejében 895-ben Brán sereget gyüjt és ellene indul, de csatát vesztve, elfogatik s neki, valamint fiának szemeit kiszurják. Két évvel rá 897-ben Sztrojimir fia Klonimir tör Szerbiába és Dosztinik várát beveszi. Péter azomban őt is legyőzi és megöleti. Ezek után állása megszilárdult; erősen el volt határozva országában a békét és rendet behozni. Bizáncz fenhatóságát elismervén, békében élt vele és a bolgár uralkodóval Simon-

nal is barátságban állott. Simon keresztelésre kérte fel Pétert fia számára, mit ez el is fogadott.

Miután az országban a belállapotokat rendezé azon fáradozott hogy országának határait terjessze. Ezért Péter Primorjébe tör, meghóditja Neretvát és a tengerig nyomul, Humig terjeszkedvén. A bolgár fejedelemnek Simonnak, Péter sikerei sehogysem tetszének, mire ő Mihály humi fejedelemmel érintkezésbe lép és támadásra határozták el magokat. Az alkalom meg is jött. Mikor a bolgárok és bizancziak között ujra kitört a háboru a bolgárok azt hitték hogy Péter pártjukon van és a keresztapasággal megnyerték, a bizánczíak meg hivatkoztak felsőbbségükre és gazdag ajándékkal ellátott követséget küldtek hozzá, mire Péter velök szövetséget köt. Mihály humi knéz ezt meghallván, ő gyorsan értesité erről Simont, ki ennek hirét épp akkor vette, mikor fényes győzelmet aratott a görögök felett (917). Erre ő két vajdáját Brán fiával, Pállal sereggel ellene küldi, hogy utóbbit Péter helyére emeljék. De a bolgár vezérek csellel élnek. A határhoz érve, meghivják Pétert jönne el keresztelésre és biztositották, bántalom nem érendi. Péter hajlott szavukra és a bolgár táborba ment; itt megfogták, vasra verték és 917-ben börtönbe vetették, hol meg is halt.

Pál, Brán fia.

(917—924.)

Péter knéz elfogatása után a bolgárok Pált ültették helyébe, ki már eleve megigéré Simon bolgár fejedelemnek, hogy fenhatóságát elismerendi. Három évi békés uralkodása után a bolgárok és bizancziak közt háború tört ki. A bolgárok győzének és Bizánczot készülének ostrom alá vonni. A bizánczi császár szorultságában Pribiszávlyevics Zariját egy haddal Szerbiába küldi Pál elűzetésére, a ki a bolgárokat segitette. Zarija azomban vesztes maradt és fogságba esik; Bolgárországba küldték, hol vasra verve fogságban tartották.

Utóbb azomban Pált félelem fogja el, hogy a bolgárok elhatalmaskodván, még Szerbiát is elfoglalnák, azért ő eláll Simontól és Bizánczhoz csatlakozik. Simon most új tervet készit; Zarijának visszaadja szabadságát,

oly feltétel mellett, hogy Szerbiába megy, Pált elűzi s maga foglalja el a knézi tisztet és siker esetén hű szövetségese lesz. Igy tehát a bolgároknak mindig akadt egy-egy trónkövetelőjük, a kit épp akkor uszitottak Szerbia ellen, mikor az a bolgár befolyástól szabadulni akart és függetlenné tenni magát. Zarija győz és uralkodója lesz. Vele jött Bolgárországból Cseszláv is, Klonimir fia.

Zarija.

(924 933.)

Simon ily módon biztositva érezvén magát, újra Bizáncz ellen indul. Zarija komolyan és helyesen fogta fel Szerbia helyzetét. Egyrészt a gyakori trónvillongások előidézte szomoru belállapotok, másrészt Simon nyilvánvaló törekvése Szerbiát minél gyengébbé tenni, és azon eshetőség, hogy Bizáncz elfoglalása után Szerbiát elfoglalhatja — mindez arra kényszerité Zariját, hogy a bolgár függőségnek véget vessen és a szerb nemzet javát előmozditsa. Jól tudta ő azt, hogy Bizáncztól nincs mit tartania, mert gyenge volt és alig tudott a bolgárokkal is boldogulni. Zarija azonnal a bolgárok ellen fordult, mire Simon lemond Bizáncz további ostromáról és Szerbia ellen indul. De Zarija véresen megveri a bolgárokat és a vezérek fejeit, győzelmi jelvényképpen Bizánczba küldi. Simon erre személyesen Zarija ellen indul, a szerbeknél pedig ugyanekkor pártvillongás üt ki. A bolgárok legyőzetése után tudniillik Zarija seregének megtiltotta a zsákmányolást, Cseszláv azonban megengedé és osztozkodott is. Emiatt pártoltak el tőle a Cseszlávhoz szegődők, ki Zarija ellen tör. De a nemzet felkel, Zariját védelmébe veszi, Cseszlávot pedig elűzi, ki hazája legnagyobb ellenségéhez, Simonhoz Bolgárországba menekül.

Simonnak természetesen kapóra jött a szerencsétlen polgárháború. Akadt egy elégedetlen szerb trónkövetelője és Cseszlávot sereggel Szerbia ellen küldi. Mikor ennek hire terjedt, Cseszláv hivei ismét Zarija ellen felkelnek, ki erre elmenekül. A bolgár vezérek most ismét csellel éltek és a szerbek előtt kihirdették, hogy csakis Zarija ellenségei és nem a nemzeté, és Cseszláv

érdekében táborukba hivták az összes szerb zsupánokat, egyúttal biztositván őket arról, hogy nem leend bántalmazásuk. A szerb sztaresinák nem is sejték a cselt és megjelentek a táborukban, hol összefogattak és börtönbe vetettek; de Cseszlávot is vasra verték, mert nem volt többé bizalmuk a szerb trónkövetelőkben. A bolgár sereg Szerbiába ront és tekintet nélkül fosztogatni kezd, sokat rabságba hurczolva hazájukba.

Zarija mit sem tudott Cseszláv és követőinek elfogatásáról és Horvátországba menekült nehány hív sztaresinával. A nemzet pedig látván Cseszláv és a zsupánok elfogatását, tömegesen fegyvert fog a bolgárok ellen. Szerbia ez időben három bánságból állott: Raska (Rasczia), Bosznia és a macsói bánságból (Macsva). Simon a raszcziai és macsói bánságot fosztá ki és a többi szerb tartományok ellen is indult. A szerbek nagy veszélyben forogtak; Szerbia, Hum, Bosznia, Horvátország szerbjei most együttes, közös erővel Simon elé mennek és mikor ez már Horvátországba akart törni, a hegyekben elállják útját és egy véres elhatározó ütközetben megverik. Maga Simon is életét veszté. (926.)

A bolgár sereg leveretése után Zarija hazájába tért. A bolgárok sietve kötöttek Bizánczczal békét, kik Simon fiát, Pétert ismerték el fejedelmül. (927.) Zarija békében uralkodhatott és Szerbia a nehéz küzdelmek után jobb időknek örvendett.

Hét év után 934-ben a Bulgáriában tartózkodó áruló Cseszláv újból Szerbiába tör, kihez az erős, hős vadász Tihomily csatlakozik. Ezen küzdelemben Zariját saját serege cserben hagyja és Cseszlávhoz pártol, mit látva előbbi, Primorjébe menekül.

Cseszláv.

(933—962.)

Bolgár születésü, Konimir fia, ki pedig Sztrojimir fia, ez pedig Vlasztimir fia volt; eszerint tehát Cseszláv Vlasztimirnak dédunokája. Mikoron Mutimir testvéreit legyőzé, akkor Sztrojimir Bolgárországba menekült, hol megnősült és fia született; itt nőtt fel Cseszláv és itt tanulta a harczi ügyességet.

Cseszláv azonnal értesité Bizánczot, hogy fenhatóságát elismeri és támogatását kéri. A bizánczi imperator örömmel igéri, benne erős szövetségest nyerni remélvén. Cseszláv az összes szerb államocskák egyesitését tűzé ki feladatúl. A külállapotok kedvezők voltak és ebben nem akadályozhatták meg; sikerült is neki Zétát, Trebinyét Konavléval és Humot uralma alá juttatni. Ő volt tehát az első szerb fejedelem, a ki az összes szerbek felett uralkodott. Egy arab iró azt irja róluk, hogy „egy közeli állam sem vetekedhetik velök“. De, hogy ha ezen szerb tartományok Cseszláv fenhatósága alatt is valának, azért továbbá is belügyeikre nézve többé-kevésbé függetlenek maradtak.

Porphyrogeneta (959.) halála után Cseszláv a magyarokkal jutott összeütközésbe. A magyar vezér, névszerint Kis, Boszniába tört s mindenütt pusztitva szint a Drina zsupánságig nyomult, mely Bosznia és a tulajdonképpeni Szerbia hatrárainál létezett. Cseszláv a Felső-Drina melletti Czvilina helységnél Kist megtámadta és megverte. A csatában különösen a drinai zsupán Tihomily tünt ki; ő Kiset megölte s fejét Cseszláv „királynak“ átadta (960.). A győzelem után Cseszláv Tihomilynak feleségül adja leányát és megteszi Raska zsupánjává. Innét Szerémség védelmére sietett, de itt utóléri halála. Más forrás szerint a magyarok elfogták és megölték volna. (962.)

Cseszláv halála után Szerbia részeire felbomlott; tőle különváltak: Macsva, Bosznia és Szerbia. Ezóta Bosznia önálló fejedelemséggé emelkedik, mig eddig Macsó és Raskával a szerb állammal egyesitve volt. Raska is önállóvá lesz; Macsó pedig Szerémséggel egy időre Magyarország uralma alá jut. Raska külön történelemmel bir, ugy szintén Bosznia is.

I. Raska (Rasczia, Ráczország.)

(562—1159.)

Cseszláv halála után Rascziában őt veje, *Tihomily* (961—980.) követé. A külállapotok igen kedvezőtlenek valának; a magyarok a macsói bánságot foglalták el és Bosznia is befolyásuk hatalmi körébe esett; Trebinye hatalomra jutott, Bizáncz pedig háborút viselt a bolgá-

rokkal, de ezúttal a hadi szerencse a bizáncziakhoz pártolt, kik legyőzve veszedelmes ellenségeiket, 971-ben Bulgáriát elfoglalták. A bizánczi sereg ezután kelet felől Raskába rontott, mig délről Prelimir trebinyei fejedelem nyomult előre. A rascziaiak legyőzettek, országuk kisebb részét Prelimir foglalta el, mig a nagyobbikat Bizáncz sergei. Ily körülmények között Tihomily két fiával és leányával megadja magát Prelimirnek; de aztán békét kötnek, mely szerint Prelimir a leányát nőül veszi, ő pedig a Prelimir által elfoglalta területen zsupán marad ennek fenhatósága alatt.

A bizánczi császár halála után (976-ban) Tihomily és Prelimir Raska lakóit felkelésre felhivják, minek ezek eleget is tesznek. Most Tihomily Ráczországnak ismét főzsupánja lesz, de Trebinye fenhatóságát továbbra elismeri.

Tihomilyt halála után *Lyutomir* (980—1003.) követi, kinek leánya Dragomir trebinyei zsupánnál férjnél volt. Lyutomirt fia követi; ez a bizánczi császárnak hódolt meg. Utódja *Lyutovid* lett (1030—1070.), a ki Hum és Bosznia zsupánjaival a bizáncziakat támogatá Vojiszláv zetai fejedelem ellen. Őt követé *Vukán* (1070—1113.), kit Zeta fejedelme, Bodin, megtámadott, és vele fenhatóságát elismertette. Mikor azomban Zetában trónviszály keletkezett, ő a kedvező pillanatot felhasználja és teljesen függetleniti magát (punovlasztan poglavar); azután a Bizáncz birta szomszéd szerb területekbe tör és azokat országával egyesiti. Erre Elek, bizánczi császár, ázsiai hadjáratát félbeszakitja és Vukán ellen indul. Alig hogy Szkoplyéig (Üsküb) ért, Vukán békeküldötteivel találkozott, kik nevében ünnepélyesen fogadták, hogy határait többé át nem lépendi, mire Elek visszafordul. De egy évre rá (1096-ban) Vukán ismét a bizánczi császárságba tört. Elek másutt lévén elfoglalva, nem indulhatott rögtön ellene, s ezért többszörösen levélbelileg figyelmezteté adott szavára, de ennek nem volt foganatja. Bizáncz ügyeinek jobbrafordultakor Elek saját fiát küldé Vukán ellen, ki azomban csatát veszt. Vukán most Szkoplye környékét messze körben kifosztja és elpusztitja. Erre a bizánczi császár maga ment seregével egész Lipeniumig; Vukán elébe megy, két testvérfiát túszúl

adván, vele békét köt és az elfoglalt területet visszaadja.

Ezután Zetában Bodin halála után a trón miatti viszály miatt Vukán vejét, II. Vladimirt támogatta, miért is Jakvinta Bodin neje őt 1113 ban megmérgezte.

Halála után Raszcziában I. Uros került a trónra (1113—1140.). Zetában ismét trónviszály ütött ki, hol Bodin fia, György, megveretett és Raskába menekült. Uros segitséget ad neki, melylyel ő ellenfeleit leveri és Zeta királyi trónját visszafoglalja. Ezen küzdelemben Bizáncz György ellenfeleit támogatta, s mikor Uros Györgyöt támogatta, természetesen széttépte Vukánnak a bizánczíakkal kötött béke kötelékeit. Ezért György ellenesei a Radoszávlyevicsok Bizáncztól Uros ellen segélyt kérnek, melylyel Raskát elfoglalják és Urost is tömlöczbe vetik. De György segitségűl siet; Radoszávlyevics Gradinyát megveri, ki Raskában uralkodott és Urost börtönéből kiszabaditja (1124.). Igy tehát György zétai király és I. Uros főzsupán karöltve küzdöttek a szerb nemzeti függetlenségért és a szerb államesze megvalósitásáért, mig ellenfeleik, a Radoszávlyevicsek inkább egyes kerületek érdekeit és a bizánczi hódoltságot tartották szemeik előtt. Maga Bizáncz mitsem tehetett, mert a pecsenyegek ellen küzdött, noha Uros és György a bizánczi fenhatóság elismerését megtagadták.

Mikor 1126 ban a magyarok is harczba elegyedtek Bizánczczal, a szerbek is felkeltek, a Kritoplo által védte Raszon várat elfoglalták; a parancsnok megszökött, ezért a császár szerfelett megharagudott, asszonyi ruhába öltözteté, szamárra ülteté és igy hordatta végig a császári városon.

A császár maga indult meg Szerbia ellen. Raszon várát visszafoglalta. Uros kénytelen volt békét kötni, mely szerint kötelezé magát esetleges ázsiai hadjáratban 300, európaiban 2000 lovast segitségűl adni, elismervén egyszersmind a bizánczi császárt urának. Ugyanekkor a zétai király is legyőzetett.

Hogy ezen helyzetből szabadulhasson, Uros szövetséges után nézett; leányát vak Béla magyar királyhoz adja nőűl (1102), hozományúl adva az amúgy is már a magyarok által elfoglalta Rámát (Boszniában), miáltal a

magyarokat részére nyerte. Uros 1140-ben halt meg; három fia maradt utána: Primiszláv (II. Uros), Belus és Desza.

Utódja lőn *Primiszláv* (II. Uros 1140—1156.), ki szerb ősi szokás szerint testvéreivel örökét megosztá. István nagybátyja fiai, azaz unokatestvérei Sztraczimir, Miroszláv és Nemanya szintén részesültek az örökségben. A magyarok segitségűl hivták a szerbeket Bizáncz legyőzésére, mely felszólitásra Primiszláv hajlott, mit meghallva Manuel, megelőzi a szerbek támadását. A császár Raszon várát lerombolva, seregével Galics váráig siet és ezt is beveszi. Szint 1149. év teléig barangolt az országban és csak a nagy hideg elől tért vissza Bizánczba.

Manuel visszatérte után a szerbek a magyarokkal a szövetséget megujitják és 1150 ben a bizánczi császárság végvidékeire törnek, mire Manuel ismét a szerbek ellen indul. Seregének jobb szárnyát a magyarok ellen küldi, mely a Száváig haladva, a Drinához fordul és a magyar segélycsapatokat leveri, a Taráig üldözi, hol a vesztes fél a szerb sereghez csatlakozik. A bizánczi sereg zöme az Ibar mellett, a Limen át a Taráig jött, hol a jobb szárnynyal egyesült. Az egyesült szerb magyar sereg tekintélyes volt. A bizáncziak első heves támadásának alig tudtak ellenállani; a hó és nagy hideg nagyban hátráltatta a hadműveleteket. A szerbek a bizáncziak balszárnya ellen tömegesen vonulnak, de visszaveretnek. A harczban Manuel személyesen vesz részt és egy vitézzel összekap, ki kardját hüvelyéből kihuzva, a császárt leszurni készül; Manuel megfut és rokona Kantakuzén váltja fel. Ez a vitéz a raskai zsupán, Bakhin volt, ki birokra kel Kantakuzénnal. A császár veszélyben látván rokonát, segitségére siet. Ezt látva Bakhin, otthagyja Kantakuzént és a császár elé siet. Borzasztó látvány kinálkozott; a császár kihuzza kardját és most közte és a kiváló és hatalmas termetü Bakhin között küzdelem fejlődik. Hosszu tusa után végre Bakhinnak sikerült nagy csapást mérni ellenfelére; a császár életét csak a sisakról lefutó erős retesz menté meg, melynek gyürüi a császár testébe nyomultak. Ebben a pillanatban a császár Bakhint kezénél megsebzi és kardját kiveri. Bakhin megadja magát. A császár előre akar nyomulni, de Bakhin

az egekre kéri, hogy maradjon, mert a szerb sereg számosabb, mint hajaszála a fején és bizonyos halál fia lenne. — A szerbek állásukat megvédték. Végre Manuel és Prelimir (II. Uros) béketárgyalásba ereszkedtek és abban állapodtak meg, hogy Uros hű vazallusa marad a császárnak és neki európai háború esetén kétezer, ázsiaiban ötszáz harczost szolgáltat.

A szerbek között elégületlenség ütött ki, mert a magyarok kényszere alatt fogtak fegyvert. Uros elűzetik és helyébe:

Desza lép, ki csak egy évig uralkodott (1151—1152.) mert Manuel Uros elüzetésébe nem egyezett és mikor a szerbek elhatározták azt urul elfogadni, kit a bizánczi császár ajáll, ez Urost pártfogolja. *II. Uros* másodszor tiz évig uralkodott (1152—1162). Őt Manuel maga üzé el, mert ujra alkudozásokba bocsátkozott a magyarokkal. Erre a császár Primiszláv harmadik legifjabb öcscsét, Deszát magához hivatá, a ki a dendrai zsupot kormányzá, gazdag vidéket Nis közelében. Desza feltétlen engedelmességet igér, sőt Dendrát is Bizáncznak átengedi, csakhogy Raska főzsupánja lehessen.

Desza azon fáradozott (1162—1165.) hogy országának határait kiterjessze, a függőséget lerázza és erre alkalom akadt is. Magyarországon trónviszály ütött ki, melybe Manuel is beleavatkozott. Desza most Dendrát visszafoglalja, hasonlóképpen Zetát és Dubrovnik várát, melynek lakóit adófizetőivé teszi. Ezek után szövetséget köt a magyarokkal és Bizáncz ellen tör. Manuel a magyarok ellen indulván, Nisig ért, hol Deszát magához hiván felelőségre vonja, ki esküvel is megfogadja Manuel iránti hűségét. Desza Raskába visszatérvén ismét a régi politikát követé; „a nyelv esküdött ugyan hűséget, mondá, de a lélek nem“. Továbbra is háborgatta Bizánczot.

Desza uralmával szakadt félbe a főzsupánok (veliki zsupán) sora és utána egy új korszak keletkezett a szerbeknél, a mikor a Nemanyák trónra kerültek és erős államot alkottak.

II. Hum vagy Zahumlye.

Humot épp ugy mind Szerbiát zsupánok kormányozták, kik mint az összes szerb zsupánok a bizánczi csá-

szárnak hódoltak. A kilenczedik század elején, midőn a császárság tehetetlen volt, Hum függetlenné lett. A kilenczedik századig (880.) a zsupánok egyszerüen felemlittetnek, de működésök ismeretlen. A kilenczedik század vége felé *Viseszláv* (886—910.) zsupánt emlitik, kinek müködése előidjeinél kiválóbb volt s aki a bizáncziak és magyarok ellen is harczolt.

Mikor Bizáncz a magyarokkal békét kötött, ez Hum és Primorje ellen ment, mely alkalmat a magyarok felhasználva Viseszláv országába törnek és azt elpusztitják. Ez volt a magyarok gyakori betörésének kezdete.

Viseszláv uralma alatt ütött ki a belháború Szerbiában, Mutimir és testvérei között, mely még utódainál is tartott. Viseszláv ezalatt Podrinyét foglalta el, mely terület a Drina mindkét partján fekszik. Péter szövetségében Bizáncz ellen is harczolt.

Viseszlávot fia követé, *Mihály* (910—937.) ki kezdetben Gojnikovics Péterrel békében élt és Simon császárral szövetségben. De mikor Péter Simonnál keresztséget vállalt, ő a magyarokkal szövetkezett, sőt magyar nőt is vett el feleségűl. Péter Primorjét foglalta el és az adriai tengerig terjeszté ki határát, mitől Mihály megijedt, mert Humot is féltette. Ő tehát a bizáncziakkal való szövetséget mellőzi, melyhez Péter is tartozott és a bolgárokhoz szegődik.

Péter vesztét előidézendő, Simont gyorsan értesiti, miszerint az Bizánczczal szövetkezett. Simon Pétert e miatt trónjáról elüzi. Mihály a Szerbiában kitört trónviszályt is kihasználja; visszafoglalta Péter utódjaitól Primorjet. A bizánczi császár nagy czimekkel ruházta fel, hogy részére megnyerje. Simon, mikor a szerbek szövetségét elveszté, ellenök indult, de csatát és életét veszté 927-ben.

Mihály utódjai függetlenségüket elvesztették. Hum felső határait a horvátok vették el. Mikor belviszályok ütöttek ki, Tihomily drinai zsupán Humtól elpártol és Cseszlávhoz szegődik, kit a trón elnyerésében támogatott. Humot a trebinyei fejedelem Prelimir foglalta el és országával egyesité 970. körül.

A humlyánok Bazileus alatt keresztelkedtek meg.

III. Neretva.

Három zsupból (kerület) állott. Neretva talaja sziklás és terméketlen volt; s minthogy tengerpartot ért, lakósai főleg halászattal és hajózással foglalkoztak; csekély része a távolibb hegységben földet is müvelt. Vitéz nép vala és kereskedés utján vagyonra is szert tett. Törzsintézményeiket teljes eredetiségében tartották fen; nagyban kalóz életet folytattak, és szomszédjaikat megsarczolták. A szláv törzsek közől ők vívták ki legelőször szabad függetlenségüket. Mikor Szerbiában Gojnikovics Péter uralkodott, akkor ennek fenhatóságát ismerték el; Cseszláv idejében még szorosabb viszonyba jutottak Szerbiával. Ennek halála után nehány évre önállóságukat visszanyerték ugyan, de azután országuk Hummal egyesittetett és vele maradtak egészen a Nemanyák uralmáig, törzsintézményeiket ekkorig épségben tartván. A keresztséget legkésőbben vették fel, Bazileus bizánczi császár uralma alatt.

IV. Trebinye (Travunija).

Szorosan függött össze Szerbiával és zsupánjai Vlasztimir uralmáig neki hódoltak. Ez leányát *Krajina* trebinyei zsupánhoz nőül adván, egyszersmind önállóságát is elismeré. Igy lőn Trebinye független állam. Uralkodói egészen Cseszlávig önállók voltak és főleg országuk határainak kiterjesztésén fáradoztak. Köztük legismeretesebb *Prelimir* (965—988.) ki felhasználva a külviszonyokat, Primorje szerb részeit, Duklyát, Humot és Neretvát Trebinyével egyesité és tetrarchiát alapitott. A Cseszláv utáni szerbországi belháborút szintén ügyesen felhasználta néhány szerb zsupot elhóditván. Tihomily főzsupán két fiával és Prehvala lányával meghódolt neki. Neki a leány megtetszett s hajlandó volt nőül venni, ha Raska az ő fentóságát elismeri és Tihomily hűséget fogad. Tihomily elfogadja ez ajállatot és Raskába visszatér; a bizánczok által elfoglalta szerb részek visszafoglalásában is támogatta őt veje.

Prelimir, noha négy tartományt egyesitett és Raskára fenhatóságot gyakorolt, még sem foglalkozott nagy

állam alkotó egyeduralomra törő eszmékkel. Ő csak nagy birtokra óhajtott szert tenni maga és utódai számára. E végből még életében ezeket négy részre fiai közt felosztá, ki kinek egy tartományt adva. Prelimir halála után a nemzet forradalmat üt és a véle embertelenül elbánó fiúkat megöli. A véres polgárháború sok áldozatot követelt s utána nagy éhség és járvány keletkezett. Prelimir tetrachiája felbomlott s néhány év mulva Trebinye Hummal egyesült, másrészt Duklya és Podgorje is egy külön államot képezett. Trebinye Humban Dragomir, Duklya és Podgorjeben testvére Petriszláv uralkodott.

Dragomir uralma alatt (995—1018.) Trebinye és Humban, a szláv-makedon császár Sámuel czélúl tüzte ki magának az összes szláv törzsek meghóditását és egy nagy federativ szláv császárság alapitását. Ezért Duklyát és Primorjét elfoglalja; Dragomir pedig előle a hegységbe vonul. De miután a duklyai knéz Vladimir, Petriszláv fia Sámuellel békét kötött, Dragomir is utóbbi felszólitására, leszállott a hegyekből és vele szövetséget kötött. Sámuel halála után, Dragomir a fejedelem nélkül maradt Zéta ellen indult és Cattaróig a szerbek lelkesedése között nyomult elő. A szerb sereg jó vendéglátásban részesült; de a cattaróiak (latinok) Bizáncz hivei ellene összeesküdtek. Ők nagy ebédet adnak állitólagosan Dragomir tiszteletére és arra meghivják. Nem sejtvén a cselt, Dragomir néhányad magával a szigetre evez. Déltájban megrohanják, de ő kardot rántva, védekezve a templomba menekül. Az összeesküvők felszedik a tetőt és onnét kövekkel agyonverik. Halála után Trebinye Bizáncz uralma alá jut, és valamennyi szerb tartomány.

Később Vojiszláv István legidősebb fia, *Gojiszláv* (1046—1051-ig) uralkodott, ki a nemzet által megöletett és helyébe *Domanyeget* választá; ezt azomban később leveri, a felkelést elfojtja és Trebinye trónját Vojiszláv harmadik fia, *Radoszláv* foglalja el. (1051—1082.). Halála után fia *Braniszláv* (1082—1097.) követi, kinek hét testvére volt. Ő hadat üzen Bodinnak zétai apai örökségük miatt; de az antivari (bari) érsek kibékiti őket. Miután a zétai király Raskát és Durazzót elfoglalá, Hum és Trebinye ellen indult. Csellel Braniszlávot elfogja. A harcz tehát Bra-

niszláv fiai és Bodin s utódjai között megkezdődött, mely negyven évi tartam után csak 1144-ben végződött, mely évben Trebinye Raskához jutott. Ez idő óta kiegészitő részét képezte a szerb királyságnak és zsupánjai a szerb uralkodók vazallusai valának.

V. Duklya vagy Zéta.

Ezen tartomány Vlasztimirig egyesitve volt Szerbiával és rajta szerb uralkodók uralkodtak. Vlasztimirnak a bolgárokkal való harczakor, Duklya elvált Szerbiától. Ez időben Bizánczban II. Mihály császár (820—830.) uralkodott, kinek gyenge uralma alatt Duklya is függetlenité magát. Ezóta önálló zsupánokkal birt. Cseszláv idejében ismét egyesittetett Szerbiával, kinek halála után a trebinyei knéz Prelimir foglalta el Zétát; tetrarchiájába olvasztván. Ezen országnak felbomlása után Zéta Podgorjével együtt egy államot képezett, Dragomir testvére *Petriszláv* uralma alatt, ki 997-ben Sámuel császárral háborúba keveredett és Durazzót elveszté. Halála után fia követé:

Jován Vladimir knéz.
(999—1015.)

Vladimirnak Zétában való uralkodása idejében Sámuel Bizáncz zavart állapotát felhasználta, hozzáfogván a nagy szláv federativ állam megteremtéséhez. Hogy a szerbek Bizáncz ellen viselendő hadjáratában hátban meg ne támadhassák először a szerb tartományok meghóditását tüzte ki czélúl. Durazzo elfoglalása után Zétába indult. Vladimir fiatal, járatlan és kevés serege lévén Oblik[1]) nevü erődben meghuzza magát. Sámuel követi, körülzárja és megadásra szólitja fel, de tagadó feleletet nyer. Mérgében csekély őrséget visszahagyva Dulczigno (Ulczinny) ellen megy, beveszi. Időközben akadt hűtlen áruló ki Vladimirt Sámuel számára kézrekeriteni kihálkozott. A császár ezt a knézt magához hivatván, emigy szólott hozzá:

---

[1]) A diokléai presbyter Obliquus-t emlit (Kriva); ő a szerb fejedelmeket királyoknak nevezi. (A ford.)

„ha sikerül ezt kivinned, gazdagon foglak megjutalmazni.“ Vladimir erről értesülvén, egybehivta népét és mondá: „Szeretett testvéreim! Nekem be kell váltanom az evangéliom mondását: a jó pásztor életét adja juhaiért! Jobb ha én érettetek feláldozom magamat, mint ti egyért éhség vagy kard által meghaljatok.“ Aztán Sámuel elé ment, ki őt vasra verve tömlőczbe vitette Preszpába. Dulczigno vitézei azonban nem adták meg magukat, hanem tovább védekeztek. Efeletti mérgében elhagyva a várat, Zetát, Humot, Trebinyet, Boszniát és Raskát pusztitva hazafelé indult. A merre ő járt, fűszál se maradt épen.

Vladimir sulyos békóiban szenvedett; isten azonban megsegité. Néhány napra Sámuel hazatérte után, Koszara nevű leánya engedelmet kért apjától, hogy a foglyok fejét és lábát megmoshassa. Ez kegyeletes keresztényies cselekedetnek tartatott. Apja megengedé, ő pedig a börtönökbe ment és sorban meglátogatta őket, egyet sem hagyván ki. Szóba ereszkedvén vélök, megtudta hogy Vladimir fejedelmi sarj. Megesett a szive a szép, deli, okos, előzékeny ifjun és megigéré, hogy megszabaditja. S valóban ugy tőn; visszatérve a foglyoktól, apja elé sietett, mondván: „Apám, tudom férjhez adsz maholnap; de én Vladimir neje akarok lenni; ha bele nem egyezel, előbb meghalok, de én másé sohasem leszek.“ Sámuel hajlott szavára, hisz régóta a szerbek megnyerésén fáradozott, kik bátor nép valának és jó barátságban élvén a görögökkel nem foghatták elmulasztani rajta bosszút állani. Ezért, meg a lánya kedvéért is Vladimirt szabadon ereszti: fejedelmi ruhába öltözteti, maga elé hozatja s szabadságát és lánya kezét odaadja. Vladimir rövid idő mulva menyegzőjét üli. Ezután Zétába visszatér, visszafoglalja országát sőt a durazzói részeket is visszanyeri, melyeket Sámuel még apjától elhóditott. Sámuel Dragomirral is kibékül. A nemzet Vladimirt és nejét örömmel üdvözli, kik boldogan éltek egymással mindvégig. Igy tehát Vladimir és nagybátyja Dragomir Sámuellel szövetséget kötének.

Sámuel császár 1014-ben halt meg a feletti fájdalmában, hogy Bazileus bizánczi császár tizenöt ezer foglyot megvakitott, és minden kétszáz után egy félszemüt ve-

zérűl adva, hazaküldé. Sámuelt fia *Radomir* (Gábor Roman) követé. A bizánczíak ellene is harczoltak, de látván hogy szintén erélyes és vitéz, cselhez folyamodának. Követeket küldének Vladiszlávhoz, rokonához, mondván: Mért nem állasz bosszut apádért? öld meg Radomirt, hisz Sámuel apja is a te apát meggyilkolása után jutott trónra. Ha megteszed, megjutalmazunk aranynyal, ezüsttel bőségesen, te pedig köss velünk barátságot."[1]) *Vladiszláv* hallgatott a tanácsra, s mikor történetesen Radomirral vadászatra ment, leszurta és a trónt elfoglalja. De tartott a gyilkosság miatt Vladimir knéztől, ki Radomir sógora lévén bosszut állhatott volna. Vendégségbe hivta, hogy őt is meggyilkolja; de Koszara Vladimirt visszatartja. „Drága uram! ne menj oda, nehogy testvérem sorsára juss. Hagyj engem odamenni, én akarom látni, milyen az uj bolgár császár. Engem megölhet, csakhogy te maradj életben." Őt Vladiszláv látszólag örömmel fogadja. Nemsokára ismét vendégűl hivja Vladimirt, mondván „hisz feleségednek sem történt baja, miért nem jönnél hozzám, mért nem élnénk barátságban?"

Vladimir végre elfogadja a meghivót, ha két püspökkel egy fakeresztet küld, melyre megesküdött előttök, hogy bántódása nem lesz. A két püspök egy remetével Vladimirhoz jönnek a kereszttel, és ez most haladéktalanul elindul Vladiszlávhoz.

Vladiszláv előtt azonban az esküsem volt szent, meghagyta hogy útközben üssék agyon. De nem tudták előre, hogy merre veszi utját, és igy szerencsésen kikerülve vesztét, Vladiszláv székhelyébe érkezik. Szokás szerint mindenekelőtt templomba megy, istennek gondviseléséért hálát adni. Vladiszláv értesülvén Vladimir vendége szerencsés megérkeztéről, kiadta a parancsot, hogy megöljék. Mikor Vladimir kiakart a templomból jönni, észrevette a hóhérokat, mire visszafordult. Látva szerencsétlen helyzetét, a püspökökhöz fordult, mondván: „Mi legyen ez? mit cselekedtek, mért csaltatok meg? tehát isten neve sem szent előttetek? miért szedtetek rá?" Ezek meglepetve, szégyenpir elfutotta arczukat elrejték. Vladimir ezután istenhez fohászkodott, a fakeresztet meg-

---

[1]) Diokleai presbyter elbeszélése után. (A ford.)

csókolá és kilépett a templomból, hol a hóhérok fejét levágták. A püspökök pedig holt testét a templomban elhelyezték.

Mikor Koszara Vladimir halálát hirűl vette, oly meghatóan fakadt ki fájdalma folytán, hogy még a követ is meginditotta volna zokogó jaja. Vladimir később megbánta tettét, de már nem változtathatott rajta.

Koszara férje holttestének kiadatását kérte, melyet Krajinába vitt, a hol a szent Máriáról czimzett egyházban örök nyugalomba helyezte. Ő maga pedig apáczarendbe lépett s holtakor férje lábaihoz temetteté magát.

Vladiszláv ezután sereget gyüjtve a gyilok által elesett Vladimir országát akará elfoglalni; Durazzóig nyomult és azt körülzárja. Az ostrom tartama alatt egy napon, — legalább igy beszéli el a diokléai szerb szerszetes krónikás — mikor éppen vigan danázott és tort ült, előtte Vladimir képében egy vitéz jelent meg. Megrettenve velőt rázó hangon kezdett Vladiszláv kiáltani: segitsetek, itt van Vladimir, meg akar ölni, védjetek meg ellene!“ — s aztán helyéből felugrik — futni akar, és halva összerogy. A vajdák és serge ezt látva széjjelfut. Bazileus bizánczi császár ezután Bolgárországba tört és 1018 ban elfoglalta. Vladimir nagybátyja Zétát indult elfoglalni, de orozva megölték és Bazileus az összes szerb tartományokat uralma alá hajtja.

Sztován Vojiszláv Dobroszláv.

(1018—1050.)

Az 1003. esztendőben született, midőn Sámuel Primorjét elfoglalta és Dragomir apósához Raskába szökött. A raskai zsupán halála után Boszniába vitték, hol felnőtt: aztán Raguzába vitték kiképzés miatt; itt meg is nősült; Sámuel unokáját vette el. Apja halála után Trebinye és Zéta knézi méltóságát elfoglalja. Midőn Bazileus bizánczi császár Bolgárország elfoglalása után (1018.) seregével a szerb tartományok ellen indult és Primorjébe is tört, Vojiszláv hódolatát jelentette ki a bizánczi aknak és fenhatóságukat elismeri; ugyan ezt tették a többi szerb fejedelmek: a raskai főzsupán, a bosnyák bán, a humi knéz, és a horvát király. (1019.)

A szerb tartományokban levő bizánczi tisztviselők zsarolása a határtalanságig ment és ezért nem volt nehéz Vojiszlávnak a népet felkelésre bujtogatni; egy nap leölik az összes bizánczi hivatalnokokat és az országtól előbb elvett részeket is visszafoglalva, Vojiszláv Zétát és Trebinjét függetlenné teszi. (1028.)

Csak nyolcz év lefolyása után, midőn Bizáncz helyzete jobbra fordult, küldött a bizánczi császár Trebinye és Zéta ellen hadsereget, mely ezeket meghóditja és visszakapcsolja a birodalomhoz (1036.); Vojiszlávot pedig Bizánczba viszi, hol közel három évet töltött. Itteni tartózkodásakor, okos és ravasz férfiú lévén, átlátta a bizánczi birodalom közelgő felbomlását és hogy Mihály császár népével nem törődik. Hivatalnokai tovább is zsaroltak, annak adtak igazat, a ki jobban megfizette őket; ő maga pedig udvarában tivornyázott, mulatott, s igy ment ez napról-napra.

A bizánczíak fosztogatására az összes szerb törzseket egyesülésre birja, és ezek felhivják Vojiszlávot hogy jőjjön vissza országába. Ő alkalmilag megszökik és a zétai felkelés élére áll, a bizánczi helytartót Jerotik Teofilt elűzi és az uralmat ujra kezébe veszi. (1040.)

Nemsokára ezek után egy bizánczi helytartó sok aranyat, vagy százezer darabot, császárjának hajón küld, de a szélvihar a szerb tengerpartra viszi, hol ez roncsolva fenakad. A tengerparti lakók a kincset Vojiszlávnak viszik. A bizánczi császár ezt megtudván, levelet ir neki, miszerint adná át a kincset, de Vojiszláv rá se hederit. A császár anélkül is gyűlölvén őt, nagy sereget küld Zéta ellen. Vojiszláv is egybegyüjti seregét és két részre osztja: az egyik felét fiára bizta, kik a skutari tó keleti részén, Vranyánál, ő pedig a másik felével a nyugati részen foglalt állást. A bizánczi sereg a skutari síkon táborozott Provát György vezérlete alatt; innét szűk hegyszoroson át Zétába ment. A szoros oly szűk volt, hogy alig fért el egymás mellett két lovas. Ehelyt őket Vojiszláv megtámadja és a sereget teljesen széjjelveri.

Ezen, a bizánczíakra nézve szerencsétlen hadjárat után, Mihály nem merte többé Vojiszlávot háborgatni. A bolgárok látván, hogy a szerbek mily eredményesen védelmezék magukat, szintén fellázadtak a bizánczi ura-

lom ellen Delján Péter vezérlete alatt 1040-ben. De a felkelést árulással szövetkezve, a bizáncziak leverik. — Vojiszláv ezen siker után állandóan háborgatta a bizánczi határt és Mihály utódja IX. Konstantin komolyan hivta fel, hogy hagyjon fel vele; s mikor ennek nem volt foganatja, ő 1042-ben Vojiszláv ellen ment, a boszniai, raskai és humi szerb fejedelmeket drága pénzen megvette és rábirta a Vojiszláv elleni hadjáratra, kik egyébiránt féltékenyen nézték Vojiszláv hatalmának emelkedését. A durazzói vajda, Mihály hatvanezer emberrel átkel a Bojánán és Antivari (Bar) mellett táborba szállt; a humi knéz Lyutovid pedig a raskai és bosnyák csapatokkal Trebinyéig, Klobukig haladt elő.

Vojiszláv összes harczképes népét összeszedte; de ellenénél gyengébb lévén, magához hitta öt fiát és hozzájuk emigyen szólt: „Látjátok kedves fiaim, mily nagyszámu a bizánczi ellenség, s ha nyiltan ellenök sikra szállunk, fegyverrel le nem győzhetjük őket; ezért tehát cselhez folyamodunk. Én eléjök megyek, de harczba nem ereszkedem, hanem következetesen kitérek; ha aztán visszafordul az ellen, én óvatosan követem a távolból. Éjfél felé a hegyszorosba érnek és én őket ott megtámadandom; velem jönnek Gojiszláv és Radoszláv; ti pedig hárman szedjétek össze a legbátrabb harczosokat egy csapatba, másszátok meg a hegyeket és vegyétek körül az ellenséget. Trombita harsogásra éktelen zajjal rohanjátok meg s ha Isten adja együttesen legyőzzük őket.“[1])

Három fia tehát háromszor tiz embert magához véve Vojiszláv tanácsát megvalósitották és a hegyszoros magaslatain elhelyezkedtek; Vojiszláv pedig másik két fiával a bizáncziak elől kitért. A bizáncziak messze Zétába nyomultak és miután nagy zsákmányra tettek szert, visszafordultak. Vojiszláv óvatosan követé őket. Éjjel értek a hegyszorosba; itt egy antivári szerbbel találkoztak, ki a szerbekről rémhireket terjesztett és a császár elé menve vele a következőket közlé: „Hü alattvalód figyelmeztet a nagy veszélyre, téged nagyszámu szerb sereg vesz körül.“[2])

---

[1]) A diokleai lelkész kron. után.

[2]) Ugyanott. Ezt a szerbet későbben Vojiszláv gazdagon megajándékozta, és megigérte, hogy ő és fiai a nagy szolgálatait sohasem fogják felejteni.

Mikor ennek hire terjedt, a sereg elveszté bátorságát; a vajda pedig harczrendbe állitotta fel a megfélemlitetteket, és a tábort nagy őrséggel vétette körül.

Vojszláv ezalatt az éj sötét lepte alatt ovatosan közeledett a bizánczi táborhoz. Éjfél tájban a bizánczi előőrségre bukkan és rögtön megtámadja; harsogó trombita szó jelt ád a szkodrai tó végén levő hegyszorost körülvevő hegyen levőknek. Az előőrséget leölik, vagy megszalasztják. Most eszébe jut a bizánczi seregnek az antivari szerb balhire; részint elhányják fegyvereiket, részint futásnak erednek, mások meg sem kisértik az ellentállást. A szerbek minden oldalról támadtak. Hét bizánczi vezér és közel negyvenezer ember veszté életét; a többiek az erdőkbe menekültek, s másnap kerülő utakon szomoruan tértek haza.

A harczban kevés hija, hogy Vojiszláv is elesett volna. A sötétségben fia Gojiszláv apját ellenségnek tartotta és hatalmas csapást mérve reá, lováról lesujtja. Vojiszláv „isten segitset“ kiállt és fia felismeri, hozzálép, bocsánatot kér tőle, mit ez örömmel megad. Ezóta ezt a helyet „Bozsja miloszt“-nak nevezik. A testvérek az ellenséget a Drinig üzték, és sokszámu foglyot ejtettek.

Másnap Vojiszláv fiát Gojiszlávot a sereggel Lyutovid ellen küldi, s vele ad ötven sebesült bizánczit az ellennek mutatóba. Ez vele találkozván, békekötésre hivja fel és kéri hogy kerülje a kölcsönös testvéri vérontást. De Lyutovid nem hitte el a bizáncziak legyőzetését, noha a bizánczi foglyok állapota ijjesztőleg hatott seregére. Ő azonban Gojiszlávot párbajra hivja fel, mit ez elfogad és két lovas vitéz kiséretében elébe vágtat. Összeütköznek s ezalatt az egyik lovas Lyutovidot hátulról megsebzi, ki erre a lóról leesik. „Fussatok vitézek! — kiáltá a másik vitéz, mert Lyutovid elesett!“ — és a sereg a harsány hangra futásnak ered, a szerbek pedig üldözőbe veszik. Eközben Lyutovid felócsul, lovára ugrik és elvágtat. Vojiszláv Trebinyét országával egyesiti, hasonlóképpen a Bizánczról elvett Durazzót.

S igy aratott győzelmet hatalmas ellenfelein a kis Zéta, és evvel megmutatta, hogy mit müvelhet ha kicsiny is, egy egységes és hazájáért lelkesülő nemzet. [1])

---

[1]) Rački, Borba južnih Slovena u IX. vek.

Ezen szerencsésen befejezett harcz után Zéta békét élvezett, Vojiszláv pedig a nemzet jólétének emelésére forditá gondját. A bizáncziak nem háborgatták többé, noha szerettek volna bosszút állani. Raguzával barátságban élt, menhelyet biztositandó magának végveszély esetén, a tengerparton elterülő területet neki ajándékozván. Vojiszláv 1050-ben halt meg, harmincz évi jó és okos uralkodás után.

A nemzet szerette és halálának hire szomoruan hatott az országra.

Mihály, Vojiszláv fia.

Vojiszláv halála után fiai, u. m. Gojiszláv, Mihály, Radoszláv, Zsegavacz és Predimir, anyjukkal maguk között az örökséget felosztták. Mindegyik külön kormányzott; az özvegy és Gojiszláv mint legidősebb, sztaresinákknak ismertettek el. Zéta ezen felosztása mindenképpen káros volt, mert eddigi fontosságát azáltal elveszté. Hum, Raska és Bosznia még mindig Bizáncz fenhatóságát ismerték el. Lyutovid bosszút állandó a Klobuk mellett ért vereségért, a Trebinyében uralkodó Gojiszláv ellen felkelést szitott. A lázadók sok sztaresinát agyonütnek, az ágyban fekvő beteg Gojiszlávot megölik és legifjabb testvérének, Predimirnek fejét levágják. Domanyeg főúr főzsupánná lesz. Mikor a szerencsétlenek testvérei a rémhirt meghallották, sereget gyüjtének és Trebinye ellen indultak, hol a felkelést leverik és az uralmat a negyedik fiu Zsegavacz veszi át. De ez tartván egy ujabb váratlan felkeléstől, hazatért. Most a testvérek Radoszlávot kinálják meg a fejedelemséggel, ki azon feltétel alatt kész volt azt elfogadni, ha apai örökségét biztositják neki és Trebinye az ő kizárólagos tulajdonát képezendi. A testvérek ráálltak a feltételre és nagy sereggel Trebinye ujra meghódittatott. Ez volt az első eset arra nézve, hogy a zadruga tagja külön személyéhez kötött vagyonnal is birt. Radoszláv ezenkivül Humot is visszafoglalta.

Ez időben Vojiszláv özvegye meghalt és utána Mihály, a második fiu jutott trónra. Ő Radoszlávnak adott szavát, mely szerint apai örökét el nem veendi, megszegi; azt elfoglalja és fiának Vladimirnak ajándékozza.

A bizáncziakkal hamarában szövetséget kötött és a császár lánytestvérének a leányát vette nőül. Emigy biztos lévén Bizáncz felől, a szerb tartományoknak saját uralma alatt való egyesitésére gondolhatott. Ő 1072-ben Raskába tört és azt elfoglalván, másodszülött fiának Petriszlávnak adományozta.

A Mihálylyal jó lábon álló Monomach bizánczi császár halála után, Bizánczban nagy trónviszály ütött ki, mely alkalmat Mihály kiaknázza és a birodalom szerb területeit elfoglalja. Ismeretes előttünk, hogy annakelőtte kilencz szerb törzs, u. m. a Dragovicsek, Sztrumlyánok stb. a Sztruma, Vardar és Neszta körül Alsó-Szerbiát alapitották. A bizánczi tisztviselők azonban csúful bántak el ezen törzsekkel. Ezek felszólitására Mihály a birodalomba nyomúl és a határterületeket a Fekete és Fehér-Drin, a Laba, Szitnicza és Sar hegységig elfoglalja, Üsküb környékét és innét Alsó Szerbiát.

Ezen támadásról Karantén vezér értesülvén gyorsan sereget gyüjt és a felkelés elnyomására indul. Prizrend közelében harczra kerül és a bizáncziak megverettek. A számos fogoly között Longivardopulosz nevü vezér is volt. Bodin ezt apjához küldé, ki azomban a bátor és kitünő vezért megnyerni óhajtván, saját leányát neki nőül adja. Bodint ezután a felkelők császárjukká kiálták ki. A hadsereg két részre vált; az egyik Petrilo vezetése alatt a Vardaron át az Aegaei tengerig, a másik Bodin alatt a Duna felé nyomult. Kezdetben váltakozó szerencsével harczoltak. Az első csapat Scopiát (Üsküb) foglalta el és Kasztoria felé tartott; itt találkozott az ellenséggel, és megveretett, Petrilo Zétába menekült. Bodin Niset és környékét foglalta el, a felkelés pedig szint a Száváig, Szerémségig terjedt. A bizáncziak haladéktalanul Scopiát visszafoglalták, miután parancsnoka Bojtek megadta magát.

Petrilo vereségéről értesülvén, Bodin a déli vidék védelmére sietett. Fáradt seregét a bizáncziak megtámadták és a harcz a szerbekre nézve veszteséggel fejeződött be és Bodin is fogságba esett.

Ezalatt Mihály látván a veszélyt Longivar dopulosz vejét segitségül küldi, ki azomban már Bodin megveretése után ért a czélhoz. Ő folytatta a harczot, Preszpát és sok más helységet lerontva hazatért.

A bizánczi sereg Vrijenia Nikifor vezetése alatt a Duna menti tartományok visszafoglalására indult, viszont Mihály Durazzót vette be. A bizánczi vajda ekkor ellene fordul. Mihály a Zétába vezető szorosutakat eltorlaszolá és egy nehezen megközelithető helyen állást foglalt. A vajda azonban a szorosokat kiszélesbité, a torlasz akadályokat elháritá és igy a szerb sereg közelébe nyomult. Több kisebb-nagyobb harcz után Vrijenia békét köt, mely szerint Durazzó visszaadatott Bizáncznak (1074 – 75. körül).

A szerb felkelésnek tehát nem volt sikere. Rémitő veszteséggel járt a harcz, Mihály tizenegy fia életét veszté, sok számu vitéz elesett, az ország kifosztatott, a pénzkészlet elfogyott. A bizáncziak ezután Mihályt nem háborgaták többé; egyrészt a trónviszálylyal valának elfoglalva, másrészt más nemzetekkel hadakoztak. Ezek után Mihály nyugaton keresett támaszt. Alkudozásba bocsátkozott a római pápával, kitől királyi palástot, zászlót és koronát kért; de eredményre nem vezetett. Két-három évre rá (1081.) Szkutáriban meghalt, hol Szt. Szergius templomában nagy pompával tétetett örök nyugalomra.

Konstantin Bodin király.

(1081—1101.)

Bodin nem sokáig maradt rabságban. Atyja tetemes pénzösszeggel megvesztegette a velenczei kalmárokat, kik őt börtönéből kiszabaditák és Zétába hazahozták. Apja őt maga mellé vette társuralkodóúl (szuvladar). Apja halála után, egyetlen fia lévén, a trónt átvette. Emiatt Radoszláv nagybátyjával a trebinyei zsupánnal összeütközésbe kerül. Az örökösödési jogszokás szerint Mihály testvére, Radoszláv következett volna a trónra és nem a fia Bodin. Radoszláv azonban békeszerető volt, de testvéri vért sem akart ontani és ezért olyképpen egyezett ki Bodinnal, hogy ő és fiai családi birtokaikban háboritlanul meghagyatnak.

Uralma alatt Zétától délre bizánczi területen váratlan háboru keletkezett, melybe Bodin is avatkozott. Az olaszhoni norman állam alapitója Guiszkár Róbert a bizánczi birodalom elfoglalását határozta el; ennek ellenében a bizánczi császár, I. Komnen Elek védelemre készült. Szö-

vetséget kötött Bodinnal és a velenczeiekkel. Mikor Bodin 1081-ban királylyá lett, már a normánok a birodalomba törtek, elfoglalák Corfut, Avlonát és aztán Durazzot veszik a tenger és szárazföld felöl ostrom alá. A velenczei hajóhad a normán hajórajt megsemmisité és igy a várat még csak a szárazföldről fenyegeték. Elek most haditanácsot tart, melyben Bodin is részt vesz. Az öreg vajdák korainak találták döntő ütközetbe bocsájtkozni, hanem csakis egyes harczokra kivántak szoritkozni; a fiatalabb vezérek azonban a rögtöni támadást hangoztatták. A császár utóbbiak mellett nyilatkozott és igy aztán az élet halál harcz megkezdődött. (1081. okt.) Elek oroszlánként küzdött, török szövetségesei azonban megfutnak, és igy Bodin se vett részt a harczban. „Aznap, mikor a csata nagyban folyt, fegyveres seregével oly állást foglalt el, mintha döntőleg kivánt volna neki vágni; titokban azonban azt várta, hogy kinek pártján lesz a győzelmi szerencse. Ha a normánok vesztettek volna, ő ezek ellen fordult volna, de mikor győztek, ő kardcsapás nélkül haza vonult“.[1])

De azért a kölcsönös harcz folytatódott a durazzói ütközet után és három évig tartott. A normánok többnyire győzedelmeskedtek.

A hadjárat alatt Radoszláv trebinyei knéz, Bodin nagybátyja meghalt. Bodin szavát szegve unokatestvéreinek zétai birtokait elfoglalja, mely erőszakos tett elkeseredett harczot idéz elő. Az antivári érsek, Péter, a papság és a nemzet azonban ezen erőszak ellen kikelnek, mire Bodin kénytelen volt engedni és békét kötni, és ujra elismerni a Radoszávlyevicsék jogait apai örökségükre. A Radoszávlyevicsék ezen kivül személyes tulajdonu birtokukat képezé Trebinye és Hum, mig ellenben Bodin Raskát és Boszniát akará elfoglalni, mely ezután az ő személyes tulajdonát képezendi. Zéta közös birtok volt. Ily alapon tehát békét kötve, közösen Raskába törtek, meghóditják; úgyszintén Boszniát is. Bodin ezek zsupánjait iránta való hűségre eskedté (1083—1084.). Bodinból eszerint Bizáncz ellensége lőn, mert tőle hóditotta el a két tartományt.

---

[1]) Ana.

A norman hóditások közepette (1085.) Guiszkár meghal, mire a normanok Olaszhonba visszatérnek, Bodin pedig szövetségesük lévén, átveszi Durazzót és környékét. Elek ezután Bodinnal alkudozásba bocsátkozik, ki Durazzót visszadja, de a többi bizánczi területet, melyet Bodin elfoglalva birt, meghagyja. A béke csakhamar felbomlik, mikor Bodin, Vukán raskai zsupánnal a birodalomba tör. Elek személyesen ellene vezeti seregét; a birodalma és Dalmáczia közötti szorost elfoglalja, mely számos sziklával volt eltorlaszolva, felszaggatva; s ott a hol az ellenek az átmenetelre alkalmas volt, a császár maga rendelte el az eltorlaszolást. Helyenkint erődöket, falvakat emelt; számos útszoroson kivágott fatörzseket hányatott keresztbe. Miután igy a határt elzárta, hazatért. (1091.)[1])

A bizánczi harczok után, Bodin saját testvérei és fiaik ellen fordul. Bodin és neje Jakvinta saját fiukat akarák utódúl elismertetni és nem Braniszlávot, Radoszláv fiát, mint a zadruga legidősebb tagját. Ezért testvérét Braniszlávot és ennek fiát, mikor ők egy alkalommal nála látogatóban voltak, elfogatta és elzárta. Midőn ezt Braniszláv fiai és rokonai meghallották, híveikkel Raguzába menekültek, hol biztositva hitték életüket. Bodin most kiadatásukat követelte, mit a raguzaiak megtagadtak; erre ellenök sereget küldött neje unszolására. Néhány kisebb győzelem után Raguzát ostrom alá veszi, miközben Bodin egyik vezére elesik. Most Jakvinta Bodint ráveszi, hogy Braniszlávot és fiát lenyakazza. A raguzaiak erre békét kötnek, a testvérek pedig tengerre szállva Bizánczba sietnek. Bodin Raguzát beveszi és székhelyére Szkutariba (1097.) tér.

A béke helyre állitása csak testvéri vérontás után sikerült; ily uton hóditotta meg és egyesitette országával Raskát, Zétát, Trebinyét, Boszniát és Humot; ily uton semmisitette meg a régi örökösödési rendet, azáltal hogy a fiut ülteté az apa trónjára.

Ezen harczok után Bodin Szkutáriban 1101 ben meghal; hült tetemei Szt-Szergius templomában nyugszanak.

---

[1]) Ana.

VI. Események Bodin halálától Nemanya István uralkodásáig.

Bodin halála után trónviszály ütött ki. A szerb tartományok fejedelmei, melyeket Bodin Zétával egyesitett, ismét önállóságuk visszanyerésére törekedtek. A régi örökösödési jog szerint a Radoszlávlyevicsek családját illette a trón. Bodin neje Jakvinta azonban felhasznált minden eszközt hogy fia nyerje el a trónt. De a Radoszlávlyevicsek felülkerekednek és Bodin testvérét, *Dobroszlávot* ültetik a trónra, ki alig egy évig uralkodott (1101—1102.). Szigorú kiméletlen uralmával közelégületlenséget keltett, sőt testvérei és rokonai is ellene felkeltek. Raska elpártolt, Vukán függetlenité magát, szintigy Bosznia, hol István zsupán uralkodott.

Bizáncz ezt a viszályt szította, mert hiszen egy erős, egységes szerb állam veszélyes volt rá nézve. Dobroszláv elfogatik és börtönbe kerül. Őt követi *Kocsopár,* Braniszláv testvére (azé kit Bodin megölt) és Radoszláv fia (ki Bodin nagybátyja és Vojiszláv fia volt). Trónját biztositandó, ő István boszniai zsupán leányát nőül vette és véle együttesen Humba nyomult apai örökének elfoglalására; de ezen vállalatában elesett. A zétai törzsek most *II. Vladimirt* (1102—1118.), Mihály király unokáját választák meg, (fiai a bizánczi hadjáratban elestek). Vladimir békeszerető volt; ellenségeinek megbocsátott. Vukánt szintén megnyerte, ki még Bodinnak esküdött hűséget, leányát nőül vevén. Mindennek daczára maradt elég ellensége. Radoszláv fiai közül ketten éltek, Gojiszláv Durazzóban és a nála fogságban levő Dobroszláv s a kiket a sztaresinsztvo szerint a trón illette. Legnagyobb ellensége Jakvinta volt, ki saját fiát támogatta, kinél elég idősebb trónkövetelő rokona akadt. Mindezek Vladimir ellen dolgoztak, tisztán saját érdekczéljuknak hódolva. A nemzet azonban pártját fogta, mert megszerette. Jakvinta, ezen ravasz és bosszúálló bizánczi nő először Vukánt és aztán Vladimirt megmérgezi és hogy Dobroszlávot lehetetlenné tegye, reá fogja a gyilkosságot, mire utóbbinak szemeit kiszurják és kolostorba zárják. Ily úton Jakvinta fia, *György* (1113—1116.) jutott a trónra.

Anyja tanácsára rokonait összefogdosta és megölte; az életben maradtak természetesen halálos ellenségeivé váltak. György később Grubesát (Braniszláv fiát, Radoszláv unokáját) elfogja és elzárja; a többi rokon Gojiszlávhoz Durazzóba menekült. György ellenei most Bizánczba segélyért fordulnak, és őt legyőzik, mire György Raskába fut. A császár maga részére óhajtván a nemzetet megnyerni, oda nyilatkozott, hogy az lesz kedvére, kit a nemzet megválaszt, ez pedig *Grubesát* kiáltja ki. (1116—1123.). Ő összes gondját a belviszályok lecsendesitésére forditá és hat év alatt a békét helyreállitá. Ezen évek alatt bő termés volt, és általános jólét honolt az országban. De az ország ismét megzavartatott a szerencsétlen dinaszták versengése által. Uralkodásának hetedik évében ellenfele Raskából országába nyomul és őt elejti, mire Bodinovics *György* (1124—1127.) másodszor trónra kerül.

György most politikáját megváltoztatá. Rokonait magához hivta s előttök megfogadta, hogy bántani nem fogja. Dragihnya és Dragojló (Braniszláv fiai) el is jönnek hozzá, békét kötnek és György birtokúl egy zsupot ad nekik Zétában. A harmadik testvér Gradinya nem hitt Györgynek, hanem Bizánczczal szövetkezik, Raska ellen indul és I. Urost legyőzve, fogságba veti. Ezen időben a bizáncziak és magyarok között háború ütött ki, mit György felhasznál, Raskába nyomul és I. Urost megszabaditja, visszahelyezi, Dragojló és Dragihnya pedig Podgorjét foglalják el, azonkivül néhány raskai zsupot. Zétában tehát a bizánczi befolyás megsemmisült, ugyszintén Raskában. Gradinya folytatta támadásait. György Raska elfoglalása után megengedte a zsákmányolást és evvel közelégületlenséget keltett, s igy könnyű volt a népet ellenfelének megnyernie. Időközben Dragihnya és Dragojló testvérükkel Gradinyával kibékülnek és szövetkezve fellépnek György ellen. Utóbbi látván az árulást apja eljárását követi, összefogja őket és elzárja, híveiknek egy része pedig Bizánczba szökik. A császár sereget ad nekik, a melylyel Györgyöt legyőzik, elfogják és Bizánczban fogságra vetik, a hol 1127-ben börtönében meghal. A bizánczi császár kivánságára zétai uralkodová lesz:

Gradinya (1128—1138.) Radoszláv fia. Véle a zsupanijai örökösödési rend helyre állittatott, de az alatt a szerbek függetlensége elveszett; meghiusult a szerb tartományoknak egy hatalmas állammá való egyesitése; a nemzet ereje gyengült, az idegen befolyás gyarapodott; sok helység felperzseltetett, a lakosság inségre jutott. Ily áron jutott érvényre a zsupanijai örökösödési sorrend. Gradinya a zilált belviszonyokon segiteni akart, de hasztalan. Őt követé:

Radoszláv, (1138—1186) ki hasonlóképpen elismerte a bizánczi fenhatóságot. De minthogy apját követé az uralkodásban, ismét megdölt a régi örökösödési sorrend és a trónviszályok ujra kiütnek. Radoszláv ellenségei Trebinyében és Zéta felső részeiben lázadást szítanak, a hol Desza uralkodott (I. Uros fia és II. Uros testvére). Raskában II. Uros elüzetett és Nemanya ragadta magához a hatalmat, ki a Gradinicseket legyőzi és birtokaikat elfoglalja. Evvel a trónviszályok véget értek és Raska lőn ezentúl a szerb politikai élet központja.

A Bodin halála után beállott harczokból kitünik hogy utódja a szerb tartományoknak egy nagy, hatalmas és független szerb birodalommá való egyesitésén és a trónörökösödésnek apáról fiúra való átruházásán fáradozott; ellenei a Radoszávlyevicsek pedig azon fáradoztak, hogy a zsupanijai örökösödési (a trónnak a család legidősebb tagjára való átvitele) sorrend fentartassék, hogy az egyes szerb tartományok önállóak maradjanak, bár Bizánczról vagy más idegen hatalomtól való függőség árán is.

Az első esetben a szerb tartományok kétségtelenül elvesztették volna önállóságukat, de mint egységes birodalom független és hatalmas államot képezhettek volna; a másik esetben ha megtartják önállóságukat, egyenkint tehetetlenek, kénytelen elismerték volna az idegen fenhatóságot.

Az összes szerb tartományoknak egy közös hatalmas állammá való egybeolvasztásának eszméje azonban túlsulyra került, és a zsupanijai intézmény megbukott. Nemanyával új korszak állott be a szerb tartományok történetében és ezek egészen új irányban fejlődnek.

VII A szerbek élete, szokásaik és müveltségi állapotuk ujabb hazájukban.

A szerbek az uj honban némileg eltérő életmódot folytattak mint ősi hazájukban. De ebben is a községi és állami élet alapját a *zadruga* (házközösség) képezte, mely több *családból* (poredicza) állott, és melyek egy *ősapától* (praroditely) származtak, kitől rendesen nevüket nyerték. A családban az *apa* (otacz) igazgatott; a zadrugában a családok legidősebb tagja; több zadruga egy *törzset* (pleme) képezett; a törzs feje pedig a zadrugai sztaresinák közöl a legidősebb volt, kit *törzsfőnek* (rodonacselnik, plemenonacselnik) zsupánnak vagy sztaracnak (apónak) neveztek. A törzsfőtől nyerte nevét a törzs is. A terület, melyen a törzs élt, *zsupnak* vagy plemenstina-nak nevezteretett, mely a törzs közös birtokát képezé és melynek minden tagja egy bizonyos részt birt. Birtokát senki el nem adhatta, el nem ajándékozhatta; a zadruga tagja tehát személyes tulajdonjogu ingatlannal nem rendelkezett.

Fontos ügyek elintézésénél valamennyi zsupán *gyülést* (zbor, vetye) tartott s háboru esetén maguk között *vezért* (vógya) választottak. Ez a vezér kezdetben csak a háboru tartamára választatott s később élethosszra; végre áttöröklödött halála után a zadruga legidősebb tagjára. Egyébiránt a család többi tagja is gyakorolt némi befolyást. A vezért, kinek a többi zsupán alárendeltetett *főzsupánnak* (veliki zsupán) ismerték el, *knéznek* s később *királynak* (király). Igy például Vlasztimirt három fia követte, Mutimir, Sztojimir és Gojiszláv; Mutimir mint legidősebb elsőbbséggel birt, de azért a többi is részt vett némileg az uralkodásban. A zétai törzs több zsupánijából állott (kerület), melyben a zsupánok kormányoztak és ezek a legidősebbik főnökségét ismerték el; szintigy a humlyánok, raskaiak stb. Ezen hatalmukat a főzsupánok később kiterjesztették és Bazileus bizánczi császár 871-ben ezt a hatalmát helyben is hagyá, szerinte az törvényes és megmásithatlan, viszont a főzsupán a bizánczi fenhatóságot ismeri el. Oly esetben, midőn a főzsupánnal elégedetlen volt a nép, állásától nem egyszer

megfosztották és mást ültettek helyébe. A főzsupán ekkor rendesen idegen segélyhez fordult és a bizánczi császárnál támogatást keresett és nyert, erőszakkal elfoglalva méltóságát. Mutimir utódjai például bolgár vagy bizánczi segitséggel jutottak uralomra. A knézi, illetve főzsupáni méltóság megszilárdulása után a zsupánok egyszerü tisztviselőkké váltak és a knéztől függöttek; a főzsupáni méltóság erősbülése okvetlen a zsupánok hatalmának megnyirbálását vonta maga után. Ha a szerb tartományokban egy erőteljes és tehetséges uralkodó akadt, az mindig két három más szerb tartományba rontott és beléjük oly kormányzókat alkalmazott, kik rokonai és hívei voltak. Igy járt el Gojnikovics Péter, Cseszláv, Vojiszláv és Bodin. Utóbbi Raskát és Boszniát foglalá el, de saját országával nem egyesité és önállóságától meg nem fosztá, hanem zsupánokúl híveit tette meg. Ilyen uralkodók ellen nem egyszer más tartományok uralkodói felkeltek és innét eredtek a kölcsönös harczok; idegen segélyt keresve idegen hatalmaknak hódoltak, mert féltek attól, melyszerint egy hatalmasabb uralkodó az összes tartományokat igázandja le és inkább az idegen fenhatóságot ismerték el. Mihály humi knéz például látván, hogy II. Gojnikovics országának határait kiterjeszti s attól tartván, hogy Humot is elfoglalandja, Simont értesité, miszerint Péter ellene a bizánczíakkal szövetséget kötött, maga pedig a bolgárokhoz szegődik — Péter pedig fejvesztéssel lakol. Az egyes uralkodók szerették az idegen hatalmat elismerni inkább, mint sem, hogy szerb uralkodónak vetették volna alá magukat. Csak Nemanya tudta ezen ellenlábas uralkodókat megtörni és egy nagy hatalmas birodalmat alapitani, a mit elődei nem egyszer sikertelenül megkisérlének. Erre Bodin is törekedett és uralma vége felé az egyesülésen fáradozott, t. i. hogy ne csak főzsupánúl ismertessék el, hanem tartományai szerves egészet is alkossanak. Ezt az eszmét a maga nagyszerűségében a Nemanyák fogták fel és meg is valósitották.

A zsupáni méltóság kezdetben választás, és később örökösödés utján töltetett be; rendesen a legidősebb fitestvérre szállt s ilyen hiányában valamennyi fiura, kik közől ismét a legidősebb vitte a főszerepet. Vlasztimir

fiai például, u. m. Mutimir, Sztrojimir és Gojnik az apai örököt három részre osztották, elsőt fölebbvalójuknak ismervén el. Az uralkodók később ezen trónörökösödési sorrendet megdönteni igyekezének és az apa saját fiát segitette a trónra az örökség osztatlansága mellett, mi miatt sokszor belharczok ütöttek ki. Vojiszlávlyevics Mihály halála után Radoszláv akarta a trónt elfoglalni Bodin ellenében, ki fia volt Mihálynak. Emiatt keletkezett köztük és utodjaik között a hosszantartó küzdelem, melylyel a zsupáni korszak befejeződik. A régi örökösödési sorrend hívei egyuttal a törzsek egyedi önállóságának védői voltak s minden tartomány függetlenségének; az uj örökösödési sorrend követői pedig a tartományok egyesitését tüzték ki czélúl. Előbbiek a maguk szempontjából talán helyesen jártak el, de az összes szerbek érdekének homlokegyenest cselekedtek és kétségtelen az uj rend harczosai nagy érdemekre tettek szert. Az összes szerbek egyesitésének haszna mindenkor kiviláglott. A kis szerb tartományok sohasem okoztak veszedelmet a szomszéd államoknak, de a nagy egyesitett Szerbiától rettegtek.

Látjuk tehát hogy a zsupánijai korszakban az egyes tartományok nem képeztek egységes, szoros egészet, hanem csak laza összeköttetésben állottak s ennek oka a törzseknek önállóságra való törekvése és mivel a knézek saját önérdekü czéljaikhoz idegen segélyhez fordultak. Meg-megujulván a belharczok, a bizánczi császároknak elégszer akadt alkalom a beavatkozásra, egyik vagy másik dinasztiát támogatva.

A bizáncziak és bolgárok nem egyszer fenyegették a szerbeket. Igaz hogy a szerbek gyakran győztek ellenökben, de a nemzet nem lévén egyesülve, hanem pártokra oszolva, minduntalan egyik-másik tartomány idegen uralom provincziájává sülyedt. Állandó provincziát nem képeztek a szerbek vas ellentállása folytán, s szerencse volt a bolgároknak Bizáncz elleni hadjáratai, mely igy minden erejét lekötve tartá s nóha mindkét fél a szerbek szövetségét kereste.

Ezen küzdelmek alatt egyes uralkodók, Péter, Cseszláv stb. függetlenségük megszilárditásán fáradoztak. A bizáncziaknak a magyarokkali harcza több alkalommal háritotta el a szerbektől a végveszélyt.

Minden *zsupánija* következőből állott: zsupán, rokonai-, házközösségi sztaresinák-, szabad férfiak, parasztok- és rabokból. A zsupánok fölé került később a veliki zsupán, knéz s végre a király. A mi a ház ura (domatyin) otthon, az volt a zsupán kerületében: biró, vajda és a keresztség felvétele előtt főpap is. Vele itélt egy tanácsos (szednik, sztotinás) kik többen voltak egy zsupban. Háborukor a sztotinás saját századát vezette a harczba.

Az itélőszékek közől emlitendő a zadrugai, aztán a zsupi, később a knézi, illetve királyi itélőszék; a legfőbb hatalmat a gyülés, tanács (vetye, zbor) képviselte.

A zsupi itélő széken minden szabad férfiu nyerhetett itéletet és a zsupánnal esküdtek (porotniczi) itéltek; méregkeverők és orrgyilkosok felett a zsupán egyedül itélt. Nők elitéltetésénél asszonyesküdtek szerepeltek. A rablás a mint mezőn vagy helységben követtetett el, a szerint büntették; előbbi esetben szigorubban jártak el. Hazaáruló a knéz által halállal sujtatott és vagyona elkoboztatott. A vérbosszúállók ügyei a „kis és nagy sztankán“ intéztetett el.

A királyi itélőszéken (királyevszki szúd) a király és zsupánjai tanácskoztak.

A rabok többnyire hadifoglyokból állottak; elszegényedett emberek is rabságra jutottak néha.

Főfoglalkozásuk a földmüvelés és állattenyésztés volt; a neretvánok ezenkivül tengeri hajózással és halászattal is foglalkoztak. Buzát, árpát, zabot, rozsot és kölest vetettek; a konyha vetemények közől ismerték a babot, paszulyt, répát, lencsét és hajmát. A földet ekével szántották, barázdásan; használtak kapát, baltát, kalapácsot. A buzát két időszakban vetették: télen (ozimicza) és tavaszszal (jaricza). Termányeiket kézi malmon; később száraz és vizi malmon őrölték. Az igavonó állatok, mint ökör, ló és szamár sulyosabb munkánál használtattak fel. A sik föld lakósai talyigán is jártak.

A hegyi lakók főleg állattenyésztést üztek. Volt nagyszámu szarvasmarhájuk, kecskéik és bárányaik, melyektől tejet, turót, tejfelt, bőrt, faggyut és húst nyertek. Bárány és kecskebőrből bundaféléket, szarvasmarha és lóbőrből bocskort készitettek.

Némelyek nagy hasznot hozó méhészettel is foglalkoztak, mézet és viaszt nyervén.

Az ipar alacsony fokon állott. A zadruga egyes tagja többféle mesterséget tudott; egyik-másik lapátot, gereblyét, kocsit stb. készitett. Értettek az ácsmesterséghez, véstek teknőket stb. Makedónia és Ó Szerbia lakósai manap is kitünő ácsok és kőművesek.

Az asszonyok lent és kendert termeltek; vászont szőttek, ruhát varrtak; gyapjuból harisnyát fontak. Az asszony vladikának, sztupaniczának azaz a ház oszlopának neveztetett.

A házak egymástól távol és a birtok közepén állottak. A házat (kutya, doma) az udvar vette körül, s benne épültek az összes melléképületek. Kertjükben alma, körte, szilva, cseresznye termett. Az apró jószág közől a baromfi, lud, kacsa, csibe és pujka emlitendő.

Kezdetben csak ingó, később ingatlan jószág is adatott és vétetett. Az adás-vevésnél tanuként a zsupán szerepelt.

A pénzt nem ismerték, hanem csere utján vásároltak; később a római pénzt fogadták el.

Ismerték a hadi eszközök között a koplyát, íjat, kardot, parittyát, baltát és pajzsot. Leginkább leshelyből támadtak; a harczban minden felnőtt fegyverképes férfi vett részt.[1])

Vallási tekintetben a szerbek ugyanoly fázisokon mentek keresztül mint egyéb népek. Az emberiség csak százados fejlődés után, fokról-fokra tökéletesbedett; a hit is csak a müvelődés utján keletkezett; a legelső közös társadalmi intézményben, a családban találjuk eredetét. Innét indul ki a tulvilági életben való hit és a természeti erők imádása, mint a napé és csillagoké. Később aztán külömböztették meg csak egész sorát a nagyobb és kisebb, a jó és rossz, égi és földi, örökkévaló és halandó, mindenható isteneket, szellemeket, tündéreket.[2])

---

[1]) Kukuljević, Codex Dipl.

[2]) Стојан Бошковић. Историја света, Лео I. стари век. Београд 1883.

Ily fokon állottak a szerbek is uj hazájukba való jövetelükkor és ugyanazon isteneket hitték, mint a többi szlávok, u. m.: a Szvarogot, az ég istenét, a menydörgés istenét, Perunt, a vendégszeretetét Radgosztot stb. Áldozatot hoztak nekik erdőkben, berkekben, források mellett. Isteneiknek szolgáltak imádsággal, varázslással, áldozathozatallal; mindig legjobb és legszebb állataikat, terményeiket hozták áldozatúl. Erősen hitték hogy az istenek az emberen már születésétől fogva uralkodnak s ezen felfogásukból ered a végzet és szerencse istene.[1])

Hatalmuk oly nagy volt, hogy az embert nemcsak életében, hanem halála után is átváltoztathatták: vámpirrá, repülő szellemmé, varázslová, boszorkánynyá.[2]) Hittek sárkányokban,[3]) óriásokban, tündérekben.[4])

Hitték hogy a holt test feléledhet, mi a szerb népköltészetben gyakran előfordul.

Azt tartották hogy a föld az isten által a tenger fenekéről a felszinre szórta homokból keletkezett, hogy egy helyen állva a tenger felületén uszik.

Valamint a szlávok egyáltalján, a szerbek is három főünnepet ültek: tavaszszal, nyáron és télen. Tavaszszal Lada, nyáron Lelya, télen Koledo ünnepét. Koledokor dalokat énekeltek, badnyakot tüzeltek, karácsonyi kenyeret készitettek, buzát szórtak. Később a keresztény hit felvétele után az eddigi szokásokat a karácsonyi ünneppel kötötték össze.

---

[1]) A végzetről ma is ismeretes egy mese, melyből a végzet hatalma és az embernek alárendeltsége kitünik. A végzet isteni lénynek tekintetett, kit a főisten azért teremtett, hogy az embernek születésekor szerencsét adjon s kinek minden éjjel a szülöttek száma be lőn jelentve. Вуловић Св. Српска Читанка, Прича о усуду.

[2]) Вук Ст. Караџић, Живот и обичаји народа српског стр. 213. и даље.

[3]) Hitték hogy tüzes hős, ki tüzet bocsátott ki és fénylett. U. o. 221. l.

[4]) Szerintök a vila magas hegyeken és vizmenti sziklákon lakik; fiatal volt, könnyü fehér ruhába öltözve; hosszu haja vállát és mellét boritotta; néha megsebzi az embert, s ha szivét érte, rögtöni halált okozott. Живот и обичаји и т. д.

Koledo ünnepén hajdanta ifju legények házról házra jártak, dalokat énekelve, melyeknek minden verssor végét „koledo“ képezte. A tánczoló és éneklő ifjakat „kolegyáni“-knak nevezték.

A „dodola“ ünnepről Vuk ezeket véli: nagy szárazság alkalmával nehány lány a faluban házról-házra járt, esőért énekelve. Az egyik lány csupasz testét fűvel, virágokkal ugy födi be, hogy teste sehol se látszik ki, s ezt a lányt „dodolának“ nevezik; mikor a dodola a ház elé ér, a többi leánytól körülvéve, egyedül tánczolni kezd, különféle dalokat énekelve. A házi asszony egy csöbör vagy katlan vizzel most leönti. Minden verssor végén ezt éneklik: „oj dodo! oj dodole!“ — Ezen szokás mai napig is fenmaradt.

A szerbek uj hazájukban nem maradtak sokáig pogányságban, hanem görög befolyás alatt csakhamar felvették a keresztény hitet. Ők a VII. század végén és a VIII. elején kezdtek megkeresztelkedni. Legelőször a szaloniki vidék szerb törzsei. De főleg a IX. században Cirill és Metod voltak azok, kik legnagyobb részöket megtéritették. De azért mint emlitettük is már egyetmást megtartottak hitükből. Házi istenekről nem mondottak le, hanem helyeikbe a szenteket vették védnökül, patronusúl s többnyire azt, kinek napján a törzs vagy család a keresztséget felvette. A szerbek ezt a napot mindig megünneplik s védszentjükhöz fohászkodnak segélyért, s ez a „szlava“ — „krszno ime“ ünnepnapja.

Egy szláv nép sem ismeri a szerben kivül a szlava ünnepét s innét ered a közmondás: „gde je slava, tu je srbin“ (a hol a szlávát ünneplik, ott szerb is van). A leggazdagabb és legszegényebb egyaránt megtartja.

A szerbek megkeresztelése után a szerb tartományokban püspökségek is alapittattak. Egy részök Bizánczról függött és a jusztiniani érsekséghez tartozott, másik (Primorjeban) a duklyai (antivári) érsekséghez. Előbbit Jusztinian alapitotta s ezért neve után neveztetik (535 ben). Ezen érsekség érseke épp oly hatalommal rendelkezett mint a pápa, püspököket nevezett ki, dioeczeziát adhatott nekik stb. Ezen érsekség alá tartoztak a zagorjei szerb részek; (Dáczia, Dardania, Felső-Moesia, Pannonia) az

érsekség 1018-ig változatlan fenállott; 1019-ben makedoni Bazileus hozzácsatolta az ochridai kerületet is, s ezóta ochridai érsekségnek is neveztetik. Ide tartoztak következő szerb püspökségek: az ochridai, koszturi, glaviniczai, mogleni, bitoliai, sztrumiczai, moravai, velbluzsdi, nisi, branicsevói, belgradi, prizreni és üskübi (szkoplyei).

A szoluni részeken levő püspökségek, továbbá a vidini, cserniki, kozilyi stb. a konstantinápolyi patriarchához tartoztak.

Vojiszlávlyevics Mihály uralma alatt a pápa mindenképpen Primorjét hatalmi befolyása alá akarta juttatni s ezért duklyai metropolitát nevezett ki, Antivárt székhelyűl jelölve. Ennek rendelte alá Felső-Dalmácziát (Dubrovnikot kivéve). Emiatt a duklyai és spalatói érsekek közt czivódás keletkezett, melyet Mihály az egyházi önállóság kivívására igyekezett kihasználni, de sikertelenül.

A keleti és nyugati egyház között teljessé lőn a szakadás. A római pápa Primorjét hatalmi körében igyekezett megtartani, sőt befolyását a többi szerb tartományokra is kiterjeszteni; ez okból majd a duklyai, majd a spalatói érsekséget alapitotta; később a dubrovait, melyhez már eleve Szerbiát, Zahumlyét beosztották. A pápa megbizottai azonban nem tudták a szerbeket a katholiczizmusnak megnyerni, s a szerb püspökök, a primorjeitől eltekintve, nem is hódoltak neki és egyházfőűl nem ismerték el. Az antivári püspökség 1177-ig állott fen; az ochridai Nemanyáig nem változott.

A horvátok görög papoktól, görög szertartás szerint nyerték a keresztséget, de utóbb a pápa és a magyar királyok befolyása alatt a római egyházat ismerték el; a tyirilikát elhagyva a latin irást, az előbbi szláv istentisztelet helyett a latint fogadták el. A horvátok szerbek voltak, noha ma már ezt nem hajlandók elismerni és külön nemzetet képeznek, külön irodalommal, sőt a közös szerb nyelvet is a szerbektől eltérőleg fejlesztik.

A szerbek müveltségi állapota elég alacsony fokon állott. A keresztény vallás felvételéig jegyekkel és rovással irtak: ez a glagolicza. Mikor azonban Czirill a szláv irást megteremtette, ők a róla nevezett tyirilikát

fogadták el és csak ezóta kezdett az irodalom csirájából fejlődni; a görög egyházi könyvek mindenekelőtt szerb nyelvre fordittattak, a számos belharcz azonban megakasztott minden haladást. — Iskolákról ez időben szó sem lehetett; a szerb uralkodók fiai, rokonai Bizánczba (Czarigrád) illetve Ragusába küldettek. A fejedelmek számos kolostort emeltek, gazdagon megajándékozták. A kalugyerek, zárdafőnökök (igumani) papok és püspökök voltak ezen korban a vallás, erkölcs, irástudás apostolai.[1])

---

[1]) Срећковић, Историја српског народа књ. I. жупанско доба, Београд, 1884.

MÁSODIK KORSZAK.

A Nemanyicsek kora. (1159—1367.)

I. Szerbia.

Nemanya István,

(1169—1168. zsupán, 1168—1196-ig főzsupán.)

Nemanya, Zavida[1]) szerb zsupán fia volt; két idősebb testvére: Sztraczimir és Miroszláv. István legelső koronázott szerb fejedelem Zavidáról[2]) irja, hogy őt testvérei a duklyai, dalmát és trebinyei zavargások alkalmával apai örökségéből kiüzték s ő Ribniczába (ma Podgoricza Czrnagorában) menekült, hol fia Nemanya született. Miután itt a latin egyház ült diadalt, Nemanya a katholikus szertartás szerint kereszteltetett meg. Később apja Raskába visszatért, székhelyére, hol ujból de görög szertartás szerént részesült a keresztségben. Nemanya körülbelül tizenhárom éves lehetett ekkor.

Nagykoruságát elérvén, mint a főzsupáni család egyik tagja apai örökét (ocsevina) birtokba vette, u. m.:

---

[1]) Egy evangeliomi könyvön ez áll irva: „Miroszláv knéznek, Zavida fiának; előbbi testvére volt Nemanyának, tehát világos ez Zavida fia volt.

Vukan raskai vajda családjából való testvérek:

Zavida	Uros I.
Nemanya, Miroszláv, Straczimir.	Uros II. (Primiszláv) Desza. Belus.

[2]) Památky drevniho pisemnictvi jihoslovanuv dil predchozi sebral a vidal Pavel Josef Šafařik. V. Praze 1851. cip. 1—31.

Topliczát, Ibart, Raszinát és Rekát. Ő kitünően és igazságosan kormányzott s emiatt nem egyszer testvérei féltékenységből eredő szemrehányását nyerte jutalmúl.

Konstantinápoly istenfélő császára, Manuel, hallván Nemanya kitünő tulajdonságairól, magához hivta. Nemanya sietve ment elébe; a császár szivélyesen fogadta s annyira megnyerte szeretetét és tetszését, hogy az elválás előtt gazdagon megjutalmazta s mi több saját birodalmából Glubocsiczát (Dubocsicza, mely alatt a leskováczi kerület értendő[1]) kihasitva, neki adományozta örök időkre, kizárólagos személyi tulajdonúl.

Az által, hogy a gazdag Dubocsiczát nyerte és Manuellel baráti viszonyba lépett, testvéreit hatalmi tekintetben kétségkivül túlszárnyalta. Az isteni gondviselés dicsőségére Nemanya több egyházat kezdett épittetni.[2]) Először Bogorodicza (Szűz Mária) egyházát Topliczán emelte, a Koszanicza folyó torkolatánál. Ezt az összes egyházi szükségletekkel felszerelte és apáczáknak adományozta. Később egy másikat is emelt előbbitől nem messze, Szt. Miklós tiszteletére. Mindkét templom romjai hajdani helyeiken fenmaradtak.[3])

Ezen tényekkel megmutatta, hogy nemcsak istennek kedves müvet alkotott, hanem testvéreinél sokkal tehetségesebb és tehetősebb is. Ezáltal a nemzetet és papságot megnyerte.[4]) De testvérei féltékenységét azért is magára vonta, mivel Manuel neki személyi tulajdonúl Dubocsiczát adta, azonkivül lehetőleg kitüntette. — Nemanya a Szt. Miklós tiszteletére emelt egyház épitését befejezvén, testvérei zokon vették hogy alkotásaiból kizárja és mellőzi őket. Ezért ezt szemére is lobbantották, mit ő egykedvüen fogadott, válaszolván: „Miért veszitek zokon müködésemet? — a mit tettem, legyen az én érdemem ha jó és nemes tett; ellenkező esetben ismét csak engem fog érni a vád.“[5])

De testvéri feleletével elégületlenek voltak s miután

---

[1]) Новаковић: Земљ. радње Немажине. Годишница I. стр. 186.
[2]) Нов. Земљ., стр. 186.
[3]) Památky, Житије стр. 3. és Нов. Земљ. стр. 187.
[4]) Нов. Земљ., стр. 189.
[5]) Památky, Житије стр. 5.

növekvő hatalmától tartottak, elhatározták őt lehetetlenné tenni. Ezért magukhoz hivták, s mikor Nemanya hozzájuk jött, elfogták és vasra verve egy sziklabarlangba zárták. Nemanya azonban börtönéből kiszabadult s most testvérei ellen sereget gyüjtött, melylyel őket legyőzi és birtokaikat elfoglalja. Ezután a főzsupáni czímet felveszi (veliki zsupán), és fogadalmához híven Szt. Györgynek templomot emel Novipazar közelében (Gyurgyevi sztupovi).

Ellenségei Makedóniába menekültek és itt görög, török, német zsoldosokat fogadva Koszovon át, a Szitniczán tul Pantino helység előtt táborba szállnak. Nemanya erre seregét összegyüjté és Zvecsanya mellett foglalt állást. Harczra kerülvén, ő diadalt arat ellenei felett; egyik testvére a Szitnicza hullámaiban lelte halálát. — Ezek után székhelyére visszatért.[1])

Ezen győzelmek által főzsupáni székét teljesen megszilárditotta és most még nagyobb odaadással fogott czéljai megvalósitásához t. i. az összes szerb területek egy állammá való egyesitéséhez. (1168—69. körül.)

Nemanya legelőször Zétát támadta meg, dedinájáit[2]) óhajtván visszaszerezni. Radoszláv knéz előle Dulczignóban hajóra ül és Raguzába hajózott s igy Nemanya könnyü szerrel Zétát elfoglalja, Cattarót kivévén, melyet Radoszláv hívei továbbra is védelmeztek. Itt Radoszláv fitestvérével Ivanis sel találkozott, mit Nemanya fivére Miroszláv[3]) megtudván a raguzaiaktól kiadatásukat követelte, kik azonban tagadólag válaszoltak. A raguzaiak fenyegetésére sem hajlottak. Egy évre rá a szerbek Konavlén át Raguza előtt megjelentek; lakósai azonban még idejekorán értesültek a veszélyről és Durazzó és Cattaró segitségével, tekintélyes csapatot gyüjtöttek. Cattaró Bizánczi György vezetése alatt kétszáz embert küldött, kik Raguza vechián át a várba vitettek; a többi védsereg Bobalics Milós vezetése alatt Konavléből toboroztatott. Miroszláv háromezer emberrel állott Konavlében,

---

[1]) U, o. стр. 6.

[2]) Dedina = ősi családi birtok. Majkob A. стр. 13.

[3]) Orbini, szerbre ford. Новаковић, Земљ. радње Немањине, 197—199.

az utócsapatokra várva. Ekkor alkalmasnak találta Bobalics a támadást és a szerbeket megveri. Nemanya serege erre felhagy az ostrommal. Radoszláv és Ivanis pedig Durazzóba hajóznak. Igy végződött Zéta elfoglalása.[1]) Ekkor 1170. körül foglalta el Nemanya a Prizren, Zéta és Skutari közötti területet is.[2])

Nemanya nem sokáig maradt békében. Ezen „telhetetlen és nyugtalan férfi“[3]) jól tudván azt, hogy miután a bizánczíak a magyarokkal háborúba elegyedtek, terveinek nem igen állhatják majdan utját, ő seregével a görög birodalomba nyomul. Itt elfoglalja Levácsot, Beliczát és Lepeniczát. Ennek hirére Manuel ellene sereget küld, de ez megveretik.

Időközben Manuel a magyarokkal békét köt és a magyar trónra a Bizánczban nevelkedett III. Béla kerül, ki a görögökkel szövetséget kötött. Ily helyzetben Nemanya belátta helyzete tarthatlanságát, a magaslatokra vonul, egyuttal békéért esedezve; Manuel békét köt véle 1173 ban.[4])

Uralma alatt terjedt el különösen a főurak körében a bogomilek (patarénusok, babunok) vallása, mely Bulgáriában keletkezett, Péter császár uralma (927—965.) alatt. Alapitója Jeremiás, illetőleg Bogomil bolgár lelkész, ki a pauliciánusi tanokat vette alapúl. Vallása gyorsan terjedt el Bolgárországban; Makedóniában és Trákiában.

A bogomilek az ó-testamentumot teljesen elvetették. Nem adtak hitelt sem Mózes öt könyvének, sem a prófétáknak, mert szerintük Krisztus előtt a világ fölött a gonosz szellem uralkodott s e törvények és hagyományok mind az ő szellemének sugallata. Isten uralma a világ felett csak Krisztus óta tart. A világ teremtését ugy adják elő, hogy egy hatalmas szellem, kit a megváltó sátán névvel jelöl, ki fia volt az istennek, s eredetileg Sátánael névvel birt, nagyravágyó tervei miatt az égből számüzetett, mindazonáltal birta a teremtés

---

[1]) Orbini, szerbre ford. Новаковић, Земљ. радње Немањине, 197—199.

[2]) Нов. Земљ. радне стр. 211.

[3]) Мајков, Историја срп. народа. 6. l.

[4]) Новаковић, Земљ. радње Немањине, стр. 199—202.

erejét s miután az isten az eget és földet megteremté, egy másik eget és földet alkotott ő is, azt akként megnépesitendő mint a már meglevőt. Vett tehát földet és vizet, összevegyité, megalkoltá az embert, de nem volt képes abba lelket önteni. Midőn emiatt az emberbe lehelt, a lehelet ismét lábának hüvelykujján át szállott a kigyóba. Azóta olyan okos a kigyó, mert Sátánáel szelleme szállt belé, ki ezután felkérte az istent, öntene ő lelket az emberbe, magát ezért lekötelezvén, miszerint ezután közös tulajdonnak tekintendi az embert. Később Sátánáel odatörekedett, hogy az emberek minél nagyobb részét a maga részére megnyerje. Ő diktálta Mózesnek törvényeit, ő beszélt a próféták által, az összes emberiség az ó-testamentum korszakában az ő hatalmában állott. Krisztus szabaditotta meg az emberiséget Sátánáel körmei közül, ő zárta el őt a poklok mélységére s ő nevezte el Sátánnak.

A patarénusok saját nagy terjedelmű irodalommal birtak, mely munkákat azonban a fennmaradt népköltészet és hagyománytól megkülömböztetni alig lehet. Különös nevezetességgel birnak az apokryphok (otrecsenya) és a hazugkönyvek (bozsnya knyigi). E munkák ujabb időben számos nagy szláv tudós kutatása és tanulmánya tárgyát képezték.[1])

A bogomilek dogmái csábitólag hatottak a népre, mely eddigi vallásharczait már lelkéből megunta. A katholikus vallást a nép jóformán megérteni sem tudta, s klerusának üzelmei miatt félt is tőle. A bogomilek az egyenlőséget és az életmód egyszerüsitését hirdették s mint a külső pompa, fény és disznek esküdt ellenei a meggazdagodás ellen keltek ki.

Ők a házasságot elvetették, miáltal a családi életet aláásták, a más hitükkel való közlekedést eltiltották, az emberölést, tehát a háborut is feltétlenül elvetették, az esküt megtiltották s azt tanitották, hogy semmiféle fel-

---

[1]) Buslev F., Istoria sčerski ruisk. narodn. slovenosti i iskustve. — Kavrovskij N., Obozčenije vetehozavětnýh apokrifov. — Porfirjev J., Apokrif. skazanija o Božej materi i dejanijach sv. apostolov. Dr. Ivan Brož, Crtice iz hrvatske književnosti. Zagreb, 1888. II. dio.

sőbbségnek nem kell engedelmeskedni, hanem csak az istennek.[1])

Bolgárországból, Trákiából és Makedoniából a bogomil vallás a szomszéd szerb részekben is elterjedt, a XI. század közepén.

Miután tanaik a családi intézményt megdöntötték, a házasságot eltiltották, mely pedig a községi és állami élet alapját képezte, ez okból Nemanya nem engedhette, mivel egységes állam megteremtésén fáradozott, hogy a bogomilek vallása országában termékeny talajra találjon. Ezért Raszába gyülést hivott egybe, melyen Jevtimije főpap, a szerzetesek és kolostorfőnökök, a főurak stb. megjelentek; ezen ékesszólón előadá a bogomil vallás káros és veszedelmes voltát, mire a bogomil vallás hivei hevesen tiltakoztak ellene. A gyülés végre és „a bogomil tanok megsemmisitését“ határozta el. Nemanya teljes szigorral lépett fel ellenök; sokat megbüntetett, kivégzett, birodalmából kiüzött; vagyonukat a szegények és nyomorékok között osztotta fel. Könyveiket elégette, tanitóikat megcsonkitotta s ily kiméletlen módon sikerült is neki a bogomileket 1073—1080 között majdnem teljesen kiirtani.[2])

A szerb államot fenyegető veszélyt tehát csirájában fojtotta el. A maradék egy részét Szt. Száva téritette vissza, a többi Nemanyics István uralma alatt irtatott ki. A bogomil vallás Szerbiában sohase verhetett mély gyö-

---

[1]) Klaić, Poviest Bosn. Zagreb. — Strausz A. Bosznia és Hercegovina, 24. l. — Gebhardi, Geschichte der Ungarn III. 715. l. Inkić, Kovačević's Beschreibung von Bosnien. — Euthymii Zigadeni, Narratis de Bogomilis. Petrus Siculus: Historia Manichaeorum. — Schmidt, Histoire et doctrine de la secte de Catares on Albigeois. — Hilferding, Pisma ob istorii Serbov i Bolgar. Petranović, Bogomili, crkva bosansko i krstjani. — Rački, Bogomili i Pątareni. — Rajčo Korolev: O Bogomilstve. — Golubinski, Istoria crkvi. — Hewickij, Bogomilstvo, bolg. eres. X - XVI. — Osakin, Historia Albigojcev. — Assemanni, Calendaria Eccles. univers. V. k. 1. f. — Landeskunde des Königreiches Dalmatien und seiner Hinterländer. — Ranzanus, Epitom. reg. Hung. Jud. XIX. 242. l. — Farlati, Illyr. sacr. IV. k. 50. l. Thuróczy III. k. 46. f. 107. l. — Asbóth, A bogomilekről, Bpest.

[2]) Památky, Житиje св. Симеуна, стр 7—8.

keret.[1]) Az elüzött bogomilek Boszniába menekültek, hol letelepedve európai jelentőségre tettek szert.

Nemanya Manuel császár haláláig a görög udvarral jó lábon élt; de aztán III. Béla magyar királylyal szövetkezve a görög birodalmat megtámadja, Szófiát (Szredácz) elfoglalja. Ekközben Béla neje haláláról értesül és hazatér, mire ő maga folytatja a háborut. Elfoglalja Pernikot, Sztobot, Zemlyánt, Velbluzsdot, Zsitomitszket, Üsküböt, Leskit, Gradaczot, Prizrent, Nist, Szvrlyiget, Ravnit és Kozalt. A várakat lerombolta s a nisi, liplyani, moravai, vranyai, prizreni és mindkét pologi részeket saját országához kapcsolta (1184. körül).[2])

Nemanya az első 1171 iki sikertelen ostrom után Ragusát jó ideig békében hagyta, de adandó alkalommal ezt a csorbát kiköszörülni óhajtá. Több szerb püspök, köztük a cattarói a ragusai érseknek volt alárendelve. Ez a kettő egymással összeczivódott, mire az érsek a cattarói püspököt kiátkozta. Nemanya ezen viszályba beleártotta magát, a cattarói püspöknek pártját fogja és a ragusai püspöknek alárendelt szerb püspökségeket elveszi tőle. Seregével pedig Zsupába megy a ragusaiak területének pusztitására. Hét évre rá Miroszláv megy a ragusaiak ellen (1184-ben) a tenger felől támadva, de legyőzetik és több hajója zsákmányúl esik. Egy évre rá, 1185-ben Miroszláv 30.000 emberrel ostrom alá veszi a várost, de nyolcz nap után elvonul. 1186 ban szeptember 15-én a ragusaiakkal békét köt, mely szerint fentiek minden megadóztatás nélkül tovább is szabadon kereskedhettek a szerb tengerparton.[3])

A görög császárt 1185-ban megölték, mire a bolgárok Nemanya támogatása mellett a görög uralom ellen felkeltek. Két év mulva Rötszakállu Frigyes keresztes hadaival vonult az országon keresztül, Magyarországon át, Nisig ért, hol Nemanya vele szövetséget köt. A keresztes hadak elvonulta után ő a görög birodalomba tör. De alig hogy szövetségesei Ázsiába átkeltek, a bizánczi császár nagy sereggel Bulgáriába indul és őket

---

[1]) Б. Петрановић, Богомили, стр. 88.
[2]) Житије стр. 8—28. l.
[3]) Нов. Земљиште, стр. 239—242.

ujra leigázza, azután a szerbek ellen indul. Nemanyára nézve a küzdelem balul ütött ki, mert elveszté Pologot, a prizreni területet, Vranyat és Nist. Végre is békét vala kénytelen kötni, fia pedig István a császár testvérének Komnen Eleknek leányát nőül venni (1193.).

Ez volt Nemanya utolsó hadjárata. Ő országának határait kiterjesztette, a görög részeken kivül uralma alá jutott Zéta, Trebinye, Hum, Neretva; Bosznia pedig fenhatóságát ismerte el. Még életében szerette volna trónját megszilárditva látni és ezért legidősb fia, István javára akart lemondani; utolsó napjait Száva tanácsára kolostorban kivánta tölteni. Emiatt Raszába gyülést hirdetett; itt tartott beszédében ecsetelte mindazon sulyos viszonyokat, melyeken Szerbia átment, mig egy állammá tudott egyesülni. Hivatkozott agg korára és ezért lemondott fia javára: Istvánt nevezte meg utódjául, Vukánt pedig főknézzé tette István fenhatósága alatt, rábizván Zétát. Ezután fiaihoz forditva igy szólt: „Édes fiaim! tartsátok szemetek előtt a törvényeket, szivleljétek meg szavaimat és ti jól fogtok uralkodhatni. Parancsolólag szólok hozzátok: te mint idősb fitestvér becsüld meg öcsédet, s te mint fiatalabb hallgass bátyád szavára; a ki a testvérét nem szereti, az istent sem szeretheti. Béke legyen veletek, s az isten áldása kisérjen titeket, védjen meg minden látható és láthatlan ellentől. Kedves fiaim, gazdagok és szegények, vének és ifjuk, a mint itt egybegyülve vagytok, fogadjátok el tanácsomat, a béke és szeretet kapcsoljon össze titeket, s akkor veletek lesz isten és nagy fia!“ [1])

Nemanya trónlemondása után Sztudenicza kolostorba vonult és Simon nevet nyert; neje Anna, Anasztazia néven szintén szerzetbe lépett 1196 ban. Itt két évig élt s aztán Száva fia szavára hajolván Szvetagorába ment, hol Hilendar kolostort épitette. 1200 ban halt meg.

Harminczhét évi uralkodása szerencsés volt; kilencz évig mint (1159—1168.) zsupán és huszonnyolczévig mint főzsupán (1159—1168.) uralkodott. Három fiut hagyott vissza, Istvánt, Vukánt és Rasztkát, szerzetesi nevén Száva.

---

[1]) Ст. Новаковић, Примери књижевности. стр. 174—175.

Mint uralkodó a legkiválóbbak közé tartozik. Előtte a szerb főzsupáni családok között családi örökségnek tekintették az országot, s erre mindegyik aránylagos igényt emelt, és közmegállapodás szerint intézkedtek gyülések utján. Nemanya ennek a visszás állapotnak véget vetett, a főzsupáni hatalmat kiterjesztette, egyszóval a dinasztikus hatalmat megalapitotta. A szerb területeket egy kézben egyesitette, megalkotta a szerb államot s az európai államok sorába emelte. Nemanya hősies volt a harczban, békés, igazságos és szelid béke ideje alatt és a törvényeket mindig szem előtt tartotta. Nemcsak az államot, hanem a vallást is megszilárditotta. Fiait és másokét iskoláztatta; kolostorokat emelt iskolákkal, kórházakkal. Igaz és bölcs tetteivel megmutatta a szerb nemzetnek a dicsőség és nagyság utját: a szerb nemzet őt a szerb állam megalkotójának tekinti, az egyház pedig a szentek sorába emelte.

Nemanyics István

a) Mint főzsupán. (1196—1220.)

Uralmának első két esztendejét misem háborgatta; de 1198-ban a magyarok Humot elfoglalták s ez által rést ütöttek a szerb állam egységén. Emellett az öreg Nemanya is elhalt. Vukán pedig, ki apja életében a felletti elégületlenségét eltitkolta, hogy a birodalom felét nem ő nyerte el régi szokás szerint — ennek halála után rövid idő mulva nyiltan megkezdte ellenségeskedéseit. Megfeledkezve apja szavairól, a trónra igényt emelt. Terve keresztül vitelére Imre magyar király fitestvérével, Endrével szövetségre lép és István elüzése esetén hajlandónak igérkezett a magyar király fenhatóságát elismerni. Egyidőben a pápához fordult királyi koronát kérve, melynek fejében hajlandó volt családjával és nemzetével a katholicizmusra áttérni. A pápa ajállatát természetesen örömmel fogadá, mielőtt azonban „kedves Vukán fiának“ a koronát megküldené, küldöttséget menesztett hozzá, kik őt és családját előbb a katholikus vallásra áttéritendik.

A pápa küldöttei Zétába mentek volt, hol Antivári-ban gyülésezének és melyen hat püspök vett részt.

Egyidejüleg ellensúlyozni óhajtván Vukán lépését, István is hasonló kérelemmel a pápához fordult; mire a pápa Istvánhoz küldé követeit, kik egyezségre vonakodtak lépni, mivel István előbb a királyi koronát kivánta látni. A két testvér között a viszály mind jobban elmérgesedett.

A veszély nem volt már elhárítható. 1202-ben a magyar király Vukán támogatása mellett Szerbiába tört, a pápa pedig Vukán megkoronáztatásához beleegyezését adta. A velenczeiek ezalatt Zára ellen fordultak, mire a magyar sereg Dalmácziába indul. Endre és Imre is összetűzött és igy Vukán magára hagyatott, koronáztatása is elmaradt.

Istvánnak jókor jött a külső beavatkozás; ő ellenségeit leveri és főzsupáni székét visszafoglalja. 1207-ben a testvérek kibékülnek; Száva Athosz hegyéről (Szvetagora) apjuk tetemét hazahozta. — Az ország siralmas állapotban volt; a háború következményei alatt szenvedett, éhinség pusztitott messze földön, holtak boritották szanaszét.[1])

Száva gondosan betargatva hozta haza Szt. Simon tetemét; Hvosznóban elvárták őt és nagyszámu kiséret mellett, különös pompával helyezték sajátkezüleg örök nyugalomra Sztudeniczában 1208-ban. Sirja előtt a két testvér békejobbot nyujtott egymásnak.[2]) Vukán nemsokára rá meghalt.[3])

Bolgárországban Aszen császárt megölték és trónját Borilo unokaöcscse foglalta el. Ennek boszuja elől fitestvére, Sztrez, Istvánhoz menekült, ki szivesen látta. Borilo kiadatását követelte, de hasztalan. Mikor aztán Borilo a latinokkal kibékült, ő Henrik latin császárral Szerbiába tör, de Nisnél megveretnek. István a Vitos és Vardar közötti területet elfoglalja s azt Sztreznek visszaadta, de oly feltétellel, ha fenhatóságát elismeri és vazalusává lesz. A terület főhelye Proszek volt. (1210.)

Sztrez azonban hálátlannak bizonyult. Mikor czél-

---

[1]) Доментијан. Житије Св. Симеуна.

[2]) Památky, Житије Св Симеуна, стр. 13.

[3]) Vukan utódai apai örökségüket megtartottak ugyan, de csak mint a szerb királyok vazallusai.

hoz jutott, nemcsak hogy megtagadta a vazalságot, hanem még István ellen fordult. Utóbbi Száva testvérét hozzá küldé békekötés miatt, de ez hallani sem akart felőle. Az általa hirdetett gyülésen azonban Száva annyira meggyőzte a jelenvoltakat a háború esztelenségéről, hogy ezek a hadjárat ellen nyilatkoztak. Sztrez azonban erővel akarta meginditani és alig ért Száva a határon túl, a vajdák Sztrezt már megölték. (1213.)[1])

Nemanyics elfoglaltságát és távoli helyzetét Mihály durazzói vajda Szkutari elfoglalására használta fel. István levélbelileg követelte a vár visszaadását s már is ellene készült. Mihályt azonban meggyilkolták és a vár 1214 ben ismét visszakerült.

Endre magyar király 1215-ben Henrik latin császárral Szerbia ellen szövetséget köt. Szándokuk volt Istvánt elüzni és országát maguk között felosztani. Endre északról, Henrik keletről támadt; a találkozó pont Nis volt. A magyar sereg azonban Ravnánál (mai Tyuprija) megveretett s békét vala kénytelen kötni. Száva tanácsára István elment a magyarok táborába és itt Endre király rendkivüli pompával fogadta, gazdagon megajándékozta és vele kibékült Henrik Nisig elért ugyan, de itt a szerbek körülzárták és csak Endre kérelmére eresztetett szabadon s mehetett haza szégyen szemre.[2])

Ekkor kapcsolta országához István a Duna- és Moravamenti szerbek által lakta vidékeket. Ugyanekkor a ragusaiaknak a szerb partvidék mentén a szabad kereskedést megengedte.

Családi élete nem volt szerencsés. Eudoxia neje könnyelmű életnek adta magát, miért őt magától elüzte. Később a velenczei dozse, Dondola unokáját vette nőül.[3])

b) Mint Szerbia első koronázott királya. (1220 – 1227.)

Azalatt mig Nemanyics kül- és belellenségeivel leszámolt és főzsupáni állását teljesen megszilárditotta, addig Száva testvére Szerbiában a görög keleti vallást

---

[1]) Památky, Житије стр. 22 – 23.
[2]) Památky, Житије стр. 22 – 23.
[3]) Мајков, стр 20.

erősen terjesztette, oktatta a népet, kolostorokat emelt, iskolákot állitott fel és kieszközölte a konstantinápolyi patriarchánál és a császárnál hogy Szerbia önálló, független szerb egyházzal birhasson és külön érsekkel. Száva érsekké lőn és 1219 ben hazájában nyolcz püspökséget alapitott. A két testvér minden irányban sikert aratott és ezentul főczélúl tüzték ki Szerbia emelését, és a dinasztia hatalmának megszilárditását. Ezt ezáltal hitték elérhetni, ha Szerbiát királysággá proklamálják. 1220. esztendő áldozó csütörtök napján Zsicsán Száva érsek István főzsupánt Szerbia, Duklya, Dalmáczia (Zéta), Trebinye és Hum királyává koronázza. S miután István volt az első szerb koronás király, a szerbek őt „Prvovencsani"-nak nevezik. Ezuttal Radoszláv, a trónörökös királyfi (mlagyi király) is megkoronáztatott.

A királyság és a koronáztatás ellen Endre magyar király hevesen kikelt és István ellen háborura is készült. Ekkor Száva Endre elé ment és sikerült is neki a veszélyt Szerbiától elháritani és Endrét kiengesztelni.

Ezután haláláig béke honolt országában. Kevéssel halála előtt szerzetbe lépett és Simon nevet nyert. 1227-ben deczember 11-én halt meg és Sztudeniczában tétetett örök nyugalomra. Őt nevezik a sztudeniczai szent királynak.

István képzett volt; a hadi tudományban jártas. A nemzeti szokásokhoz szorosan ragaszkodott és asztalánál a guszla mellett hősi dalokat énekeltek. Igazságos volt; a szegényeken segitett; templomokat, kolostorokat emelt. Ő emelte a zsicsai kolostort is, hol a szerb érsek székelt. Kedvelte a tudományt és apja Szt. Simon életét terjedelmesen megirta, miért a szerb irodalom legkiválóbb irói közé sorozzák.

István négy fiut hagyott hátra: Radoszláv, Vladiszláv, Uros és Prediszlávot, ki szerzetbe lépvén, II. Száva néven szerb érsekké lőn.

Radoszláv István király.

(1227 – 1233.)

Radoszlávot is Száva koronázta meg Zsicsán 1227-ben husvétnapján. Ennek emlékére Radoszláv kijelentette, hogy minden szerb király apja és nagyapja tiszteletéűl

köteles az „István“ (Sztevan) nevet felvenni. Neje Komnen Tivadar szoluni (szaloniki) helytartó leánya volt. Apósa később szaloniki császárrá kiáltatta ki magát és mikor Radoszláv uralomra került, hatalma tetőpontján állott. A mig Tivadar Makedoniát a latinoktól elfoglalta, addig ő a Vardar és Drin közötti területet elhóditotta.

Száva Prizrenben metropoliát alapitott és aztán Jeruzsálembe indult.

A bolgár fejedelem Aszen, leányát Tivadar testvéréhez Manuelhez adá nőül és igy véle rokonságba került.

Száva visszatérvén zarándoklásából Szalonikiben fényesen fogadtatott; innét Athosz hegyére (Szvetagora) ment s aztán haza. István tetemét Sztudeniczából Zsicsába vitette és azután Szerbia beutazására indult.

Mikor Tivadar Trákiába nyomult, a bolgárok őt legyőzték és elfogták; erre Szalonikiban fitestvére Manuel kiáltatott ki császárrá és ekkor Aszén nyerte el a hatalmas szövetséget, melyet Radoszláv Tivadar halálával elvesztett. A mellett neje beleavatkozott az állami ügyekbe, mi elannyira elkeserité a főurakat és a nemzetet, hogy nyiltan forrongani kezdettek. Közben Endre nevü nagybátyja (Miroszláv fia) Hum fejedelme 1233-ban a ragusaiakkal szövetséget köt és Szerbiától elszakad. Ekkor a forradalom kitört, melynek vezére Vladiszláv volt és Radoszláv Durazzóba fut, kiknek, ha ismét uralomra jutand, teljes adómentességet és szabad kereskedést igér.

Száva ily viszonyok között a békéltetéshez fogott s mikor teljes kudarczot vallott ő Radoszlávot a szerzetbe való lépésre birja, hol utóbbi nemsokára meghal. S igy a szerb királyi trónra István második fia Vladiszláv kerül.

Vladiszláv István király.

(1234—1243.)

Vladiszláv csak testvére, a törvényes szerb király elűzése után juthatott a trónra. Ezáltal a főuraknak alkalmat adott a trónörökösödésbe való beavatkozásra, másrészt összeütközésbe került Szávával s az egész papsággal. Száva jól ismerte azon nehéz küzdelmeket, melyekbe a szerb egység kivívása került; élénk emlékezetében állott Vukan pártoskodása s Nemanyának a trónviszály elkerülése

miatt Radoszlávnak megkoronáztatása s ezért a leghatározottabban elitélte Vladiszláv erőszakos fellépését. Száva tehát Zsicsába gyülést hirdetett, Arzenijét az érseki székbe ültette s maga Jerusálembe zarándokolt. Megjárván a szent földet, Bulgáriába ment, hol azonban Trnovón megbetegszik és 1236-ban meghal. Hült tetemét először Trnovóban pihentették s innét Vladiszláv Milesevóba vitette.

Vladiszláv belátta nagy hibáját és hogy a főurak hatalmas befolyását egyensulyozza és a trónon háborítlanul maradhasson, idegen támasz után nézett. Ez okból II. Aszen bolgár császár lányát nőűl vette.

Ezután Hum ellen indul, András nagybátyját elűzi és országát Szerbiával egyesiti. A raguzaiak akkoriban minden adót megtagadtak s Vladiszláv háborúba is ereszkedett velük. A raguzaiak vesztettek és békét valának kénytelenek kötni, adót fizetni, sőt szükség esetében tengeri rajukkal őt segiteni.

Nemsokára 1237-ben a magyarok Hum-fejedelemség felső részét elfoglalják.

Uralma vége felé, miután minden pénze elfogyott, szász idegeneket hivott országába, kik zálogok stb. fejében egész erdőket, bányákat nyertek, az egy bányászattól eltekintve, kimondhatlan károkat okozva. Ennek következtében az elégületlenség mindinkább növekedett és saját hivei a tróntól megfosztották.

Utódja ifjabb testvére Uros lőn, Nemanyics István harmadik fia.

I. Nagy Uros király.

(1243—1277.)

Negyvenhárom éves volt, mikor uralomra jutott. IV. Béla magyar király leányát birta nőűl, II. Aszen bolgár császár sógornőjét; ennek halála után Jelenát, egy frank nőt vett nőűl.

Első teendői közé tartozott a tatárokat hazájából kiverni, kik Magyar- és Horvátországon át Szerbiába is nyomultak. Sikerült is neki őket Bulgáriába kiszoritani.

Ugyanezen évben a raguzaiaknak hadat izen, mivel ezek Vladiszláv nejének fogták pártját. De Raguza békét kötött, miután Urost barátságukról biztositották.

Az epiruszi deszpot, II. Mihály, a vele szomszédos

szerb részeket elfoglalta és igy Uros ismét háborúba keveredett; ellenfelét legyőzte és 1246-ban Szkutariban békére kényszerité.

1252-ig békében élt; ekkor ismét összetűzött a raguzaiakkal. Ő tőlük a Szerbia belterületén űzött kereskedésükért bizonyos vámot követelt, mit ezek megtagadtak. Hosszas tárgyalások után elfogadták Uros feltételeit, sőt évi 2000 aranyat is fizetni kötelezték magukat. — Alig egy évi béke után ismét viszályba eredtek. A raguzaiak Uros határos szőllőit és birtokait elfoglalták. A háború kitörését el nem kerülhetvén, Radoszláv humi zsupán és Aszen Mihály bolgár császárral szövetségre lépnek Szerbia ellen, 1253-ban. — Ezalatt Tivadar császár a bolgárokat támadja meg és a Balkánnál megveri. Mihály most Uroshoz fordul, ki érdekében a békét kieszközli és Mihály ezért Uros leányát, Annát nőül veszi. A humi fejedelem ennek hirére elismeri újra Szerbia főuralmát.

A raguzaiak értesülvén szövetségeseik sorsáról, 1254-ben sietve esedeztek békeért. Kötelezték magukat, hogy azon szőllők, melyeket Prvovencsani István uralmáig ültettek, birtokukban maradnak ugyan, de az azután ültetett szőllők tulajdonjoga egy itélőszék előtt fog eldöntetni; kereskedőik csak sóért adóznak, különben szabadon kereskedhetnek; várukat kötelesek Uros előtt megnyitni; a szerbek Raguzában szabadon kereskedhetnek; a foglyokat visszaadják, stb.[1]) Ezentúl ők kétezer aranyat fizettek tovább is, és Urossal uralma végéig jó viszonyban állottak.

Az 1257. évben Uros II. Mihály epirusi deszpottal, II. Tivadar császár ellen szövetségre lép. Uros hada egészen Prilipig ért, hol hirét vette Mihály császár megöletésének. Ő tehát seregével a bolgár fővárosba, Trnovóba indul, Kaliman megöletése után országgyülést hirdet és testvérét, Nemanya unokáját, Konstantint a fejedelmi székbe ülteti.

Az 1260-ik esztendő vége felé Tivadar császár meghal; fiainak megvakitása után Paleolog Mihály jut a trónra; ez 1268-ban Konstantinápolyt visszafoglalja, a latin császárságot megdönti és a bizánczi császárságot

---

[1]) Památky.

helyreállitja. Uros nem igen avatkozott ezen keleti kérdésekbe, s figyelmét inkább a cseh-magyar versengésre forditá. Ő a magyar királyt támogatta és Dragutin fia számára Béla unokáját, Katarinát nőül kéri; fia hozományúl nyerte a macsói bánságot, Szerémséget és Szlavonia egy részét.

A latin császárság bukása és a bizánczi felállitása után az egész latin nyugat meg lett rázkodtatva. Az utolsó latin császár I. Károly javára lemond. Ez a bolgár és szerb uralkodókat igyekezett megnyerni, s ennek hirére a bizánczi császár saját leányát Uros fia, Milutin számára felajánlotta. Uros azonban 1275-ben Károly szövetségét fogadja el.

A szövetség megkötése után a raguzaiak ellen indult, mert hirét vette, hogy Károly ellenségeit támogatják; de békésen kiegyenlitette a dolgot.

A magyar király Uros növekvő hatalmától tartva, ennek fiát, Dragutint, apja ellen feluszitotta, ki most hangosan követelte a házassága útján hozományképpen nyert területek átadását, mert apja, Uros, a macsói bánságot és Szerémet magának tartotta. V. István Dragutinnak sereget ad és ez apját legyőzi és Humba futni kényszeriti. Uros kolostorba lépett, hol 80 éves korában meghal; Rasza közelében, 1277-ben, Szopotyán kolostorban temettetett el.

Uros harminczhárom évig uralkodott; hős és tehetséges fejedelem volt; ellenségei és szomszédai egyaránt féltek tőle. Országának határait kiterjesztette, a nemzet jólétét szivén hordta. Ő tette Szerbiát erőssé és hatalmassá. Kiváló érdemei folytán „nagynak“ nevezik. Két fiut hagyott vissza, Dragutint és Milutint.

Dragutin István,

szerb király 1277—1281-ig; szerémi király 1281 1316-ig.

Apja elűzése után juthatott csak trónra. Ő a raguzaiakkal békét és I. Károly nápolyi királylyal szövetséget kötött. 1281-ben a nápolyi seregek Görögországba törtek s ugyanakkor a szerbek is előre nyomultak; de miután a nápolyi csapatok leverettek, a görögök teljes erővel a szerbek ellen fordultak és legyőzték őket. A

szomoru véget ért hadjárat közelégületlenséget keltett az országban. Dragutin különben betegeskedett, lábát is törte;[1]) lelkiismerete sem hagyta nyugton, mivel apjával annak idején oly lelketlenül elbánt. Igaz ugyan, hogy négy esztendei uralma alatt a belbéke és rend helyreállításán, jó igazságszolgáltatáson stb. fáradozott, de a nemzet bizalmát még sem tudta megnyerni. Ekkor Jelena királyné a polgárháború elkerülése végett Dragutint lemondásra birta, mely öcscsére, Milutinra száll. Dragutin öcscsét Dezsevó székhelyébe hivja s azon feltétel mellett, hogy a trón saját fiára, Vladiszlávra visszaszálland, javára lemond, ő maga pedig felveszi a „szerémi király" czímet és Szerémségbe vonúl. (Szremszki király), 1281-ben.

Szerémségen kivül Bosznia egy részét (Uszorát és Szolit),[2]) Macsót, a Dunamellékét, a branicsevói területet is birta; Kotromán István, Felső-Bosznia és a Doljni Kráji (Alsó-vidék) bánja egy ideig főuralmát elismerte. Bosznia ez időben valósággal Szerbiához tartozott.[3])

Dragutin székhelyűl a Dunamelletti Dabraczot és Beogradot választá.

Két fia volt: Vladiszláv, kit egy velenczei nővel és Uros, kit egy erdélyi vajda leányával házasitott össze. Jeliszaveta leányát pedig Kotromán István bosnya bánhoz adta.

Volt idő, mikor feltette magában a szerb trónt visszaszerezni, s mikor erről Milutin értesült, Daniló érseket Dabráczba küldé, ki Dragutint szándékától lebeszélte.

Halála előtt szerzetessé lőn s Teoktiszt nevet nyert. 1316-ban halt meg.[4])

II. Uros Milutin István.

(1281—1321.)

Huszonhét éves volt, mikor a szerb királyi koronát fejére tette. Eleddig Zétát, Trebinyét és Humot birta

---

[1]) Хрисовул.

[2]) Határait lásd: Klaić, Bosznia tört. Szabó F. kiadása. Nagy-Becskerek, 1890. 22—23. l.

[3]) Klaić, Poviest Bosne, 90—91. l.

[4]) Животи, стр. 25—52.

kormányzásúl. Nőűl Angelosz János teszáliai helytartó leányát, Annát birta.

Uralma elején a görögök Szerbia déli határait foglalták el, szint Liplyánig s Milutint komolyan fenyegették, miért apósával szövetséget köt. Kettős erővel elleneit legyőzte és a Sar planina túlsó részén fekvő Pologot, Szkoplyét, Ovcse Polyet, Pijaneczet visszafoglalva, diadallal tért haza.[1])

Paleolog Mihály görög császár nem hagyta ezt bosszúlatlanúl: tetemes sereget gyüjtött össze, de útközben megbetegszik és 1282-ben meghal. Fia, Andronikusz, nem tudván zsoldosait kifizetni, seregét elhagyja, prédáúl Szerbiára mutat s ő maga haza indul. Az ellenséges csapatok Liplyánig és Prizrenig nyomultak, s mert Milutin gyengébb volt náloknál, ez előlük visszavonul. A tatárok és a többi zsoldosok is rettenetesen pusztitának útjokban, s már a Fehér-Drinig értek. Itt a szerbek elérkezettnek látták a támadást; az ellenséges csapatok más része a folyóba fúl, számos elesik, s a tatár vezér gyöngykörülfonta fejét Milutin elé viszik.[2])

Milutin 1283-ban Dragutinnal együttesen boszút állandó a szenvedett sérelemért, Görögországba tör; ekkor foglalta el a sztrumniczai, szerezi és krisztopolyi területeket. Milutin 1284-ben tért haza.[3]) Dragutin Szerémségbe ment.

Az 1285. évben Milutint ismét a görög birodalomban találjuk, hol Dabart, Kicsevót és Porecsjet foglalta el. Epirusba is nyomult, gazdag zsákmányra szert téve.[4])

Ezalatt a tatárok Bulgáriába törtek. Branicsevóban Drinán és Kudelin, mint Szerbia vazallusai uralkodtak, kik egyszerre megtagadták Milutin főuralmának elismerését, sőt a tatárokkal és kúnokkal szövetkezve, Szerbiába törtek. Ennek hallatára Dragutin megtámadja őket. de Zsdrelónál csatát veszt; most Milutin nyomban testvére segitségére siet, az ellent a Dunán is átűzi 1286-ban. Branicsevót Dragutin tartja meg.

---

[1]) U. o. Краљ Милутин, стр. 108—109.
[2]) U. o. 110—112. l.
[3]) U. o. 112—113. l.
[4]) U. o. 113—114. l.

Dragutin elég hatalmas volt, s Milutin némileg tartott tőle, hogy a magyar király támogatása mellett a szerb királyi széket visszafoglalni megkisérelheti, ezért Anna nejétől elvált és a magyar király lányát, Dragutin nejének testvérét veszi nőül, ki egy leánygyermeket szült házassága alatt. Hozományúl nyerte Boszniát.[1]) Később mikor a tatár betörés fenyegette, akkor még a bolgár császár leányát vette el, ki rokona volt Nogáj tatár khánnak s igy megmenekült ezen veszélytől is.

Nemsokára Sisman vidini knéz a tatárok segitségével Szerbiába tör, de utjában az égen megjelent tűzes jelenség visszamenésre birta. Milutin ezalatt gyorsan sereget gyüjt, utána ered és megveri; Sismant kevés hijja hogy elfogták. Milutin Vidint és környékét elfoglalta, Sisman békéért esedezett, mire Milutin visszaadja birtokait, de fenhatóságának elismerése mellett. Nagyobb biztositék okáért Drágos főzsupán leányát adja neki nőül, mig fia Mihály Milutin leányát Annát veszi feleségül. A vidini fejedelemséget 1291-ben kapcsolta országához.[2])

Egy év mulva Bulgáriában ismét balviszály ütött ki; a tatárok Milutin apósát a trónról elűzik s helyébe Szmilycza bolgár főurat ültetik. Milutin ellen is készülődtek; mikor azonban Nogáj khán Ázsiában vala kénytelen harczolni, békét kötött a szerbekkel és Milutin fiát Istvánt 1292-ben magával tuszúl vitte.[3])

Alig hogy a tatárok eltávoztak, Szmilycza lerázni óhajtván a tatár uralmat, Milutinnal szövetségre lép, kinek fia a túszságból megszökött és Szmilycza leányát elveszi. A tatárok Ázsiában csatát vesztettek, Nogaj is elesett, mire ők Bulgáriába siettek, hol azonban távollétük óta a viszonyok gyökeresen megváltoztak. A tatárok Terterij fiával, Szvetiszlávval szövetkezve Szmilyczát előzik s Trnovóba bevonulnak. Szvetiszláv azonban Nogáj utódját Czakát lefejezteti és a tatár jármot 1294 ben lerázza.

Milutint Bulgária részéről nem fenyegeté veszély s ő most Albániába nyomul és Durazzót is 1296-ban el-

---

[1]) Мајков, стр. 32.
[2]) Животи стр. 119—123.
[3]) U. o.

foglalja. A görögökkel szorosabb viszonyba lépett, s mikor első neje meghalt, ő Andronikusz császár leányát, Szimonidát nőül veszi, a mennyiben többi feleségeit törvényteleneknek kinyilatkoztatja. Egyuttal megigéré apósának, hogy őt a persák ellen is támogatandja.[1]) Az általa elfoglalt területeket megtartotta.

Milutin békés napjait belügyeire forditá: egyházakat emelt, gazdagon megajándékozta a papságot. Szalonikiben és Bizáncz Szent Györgynek és Szent-Miklósnak templomokat épittetett, sőt egyet Jerusálemben is.

A nyugati uralkodók és a pápa még mindig fájlalták a latin császárság bukását s ezért kisérletet tőnek annak ujbóli felállitására. A latin császárságra mind örökségre Valois Károly, Szép Fülöp franczia király fitestvére emelt igényt, ki Milutint szövetségével megkinálta. Ez oly feltétel mellett, hogy az eddig a bizánczi birodalomtól elszakitott s országához csatolt területek hatalmában maradnak, elfogadta, sőt a pápához is fordult, kinek a katholikus egyházi kötelékbe való belépési szándékát kijelentette. Ez alatt azonban Károly a velenczeiekkel összetűz s Milutin látván Károly tehetetlenségét, véle minden összeköttetést megszakit s a pápát értesité, miszerint lehetetlen neki népét a katholiczizmusnak megnyernie.[2])

A brebiri Pált uraló bosnyák részeket szintén elfoglalta.[3])

Az által hogy Milutin a görög birodalomban egyházakat és kolostorokat emelt, megnyerte Iréné görög császárnét, ki két fiát is hozzá küldé Szerbiába.[4]) A császárné és Milutin egy közös czélt tüztek ki maguknak. Határozatba ment Bizáncz és Szerbia egyesitése, olyképpen, hogy Milutin uralkodik rajtok, de halála után Iréné fiai követendik. De Milutin legidősb fia, István ennek utját állotta, ki Zétában kormányzott. A szerb főurak féltek a görögök elhatalmaskodásától és Istvánt apja ellen usziták; serege azonban sokkal gyengébb volt és

---

[1]) Мајков, стр. 32
[2]) U. o.
[3]) U. o. стр. 35.
[4]) U. o.

apjával békét kötött. Istvánt azután Üsküben megvakitották és Bizánczba hurczolták, 1310-ben.

Két évvel később 1312-ben Dragutin és öcscse ellen fordul, szintén a görög befolyás megsemmisitése végett, de Daniló érsek hozzá sietett és kiengesztelte.

Milutin ezután Andronikusz császár apósának segélyhadat küld a törökök ellen; 1313-ban pedig Magyarország végvidékeit pusztitá.

Uros király halála után neje Jelena, Dragutin és Milutin anyja Brnyacsába vonult. Ereiben császári vér folyt és kitünő tulajdonságait messze földön ismerték.[1]) Udvarában leányiskolát állitott fel, melyben számos leány nyert oktatást. Rendesen árvákat és szegényeket vett fel, s aztán kiképeztetésük után ki is házasitotta őket. Otthona valóságos tűzhelye volt a művelődésnek; a tudósok messze vidékről látogattak el hozzá. Neki köszöni Gradacz kolostor létezését. 1314-ben halt meg; halála előtt szerzetbe lépett. Gradaczban nyugszik. Temetésére eljött Milutin és II. Száva érsek, az összes főpapság stb.

Két évre rá anyja halála után, 1316-ban Dragutin is meghal és Milutin összes birtokait nyomban elfoglalja. Róbert Károly magyar király szintén igényt emelt Dragutin örökségére s ezért hadjáratra készült.[2]) A pápát is megnyerte Milutin ellen, ki utóbbit gyűlölte, továbbá sziciliai Károlylyal és a brebiri grófokkal szövetkezett.[3]) A magyarok győzedelmeskedtek, Macsót és Boszniát elfoglalták. Szerencsére Magyarországon viszály támad és Róbert Károly 1318-ban a háború folytatásától eláll. 1320-ban a szerbek ellen keresztes hadjáratot hirdet, minden eredmény nélkül.

Milutin a raguzaikkal hol békében hol viszályban élt, és 1306. fegyveres összeütközésre került, végre azonban 1317-ben velök békét kötött.

Milutin 1321-ben halt meg, negyven évi uralom után hatvan éves korában, Banyszkában temették el, hol ma is nyugszik; innét nyerte „banyszki“ melléknevét,

---

[1]) Животи, Краљица Јелена стр. 61—62.
[2]) Живота, стр. 88.
[3]) Мајков, стр. 36.

mely azonban feledésbe ment.[1]) Ő kiváló uralkodó volt; Szerbia határait mint senki más előtte, nagy arányakban terjesztette ki. Okosan vitte országa ügyeit s ez okból nősült négyszer. Majkov orosz történetiró igy nyilatkozik róla: „Főtörekvése Szerbia békéjének fentartására és az ország erejének fejlesztésére irányult és országáért nem egyszer áldozta fel önérdekeit.“[2]) Alatta a szerb állam megvagyonosodott, lakósai kiterjedt kereskedelmet űztek; az általános jóllét emelkedett s ő maga is tetemes vagyonhoz jutott.[3])

Nem egy törvényt hozott népe javára, s valamennyi vallásfelekezetet egyaránt istápolt. A szt. Száva alapitotta püspökségekhez még négyet alapitott. A papságot támogatta, maga is istenfélő, jámbor volt, miért is halála után szentté avatták. Számos templomot és kolostort emelt Szerbiában, Görögországban és a szent földön. Iskolákat emelt. Ő volt az első szerb uralkodó ki aranyat veretett.

Decsánszki III. Uros István.

(1322—1331.)

István Milutin első házasságából származott. Ifjúságát apja udvarában töltötte, hol szerzetesek és görög tudósok oktatták a vallásban, történetben, szám- és mértanban stb. Midőn a tatárok Szerbiát fenyegették, apja őt túszúl adta nekik a kötött szerződés szerint; útközben azonban megszökött és hazájába visszatért.

Apja őt Szmilyecz bolgár császár leányával házasitá össze s Zetát adá neki kormányzásúl mint apanaget, mivel a főherczeg ez időben semmit sem kapott az államtól[4]) hol tizennyolcz évig (1301 ig) élt. Midőn Milutin másodízben megházasodott, Szimonida görög császár leányát vette el s véle a szerb udvarban görög

---

[1]) Milutin alapitó levelét magyar akad. tagok Konstantinápolyban lelték meg. Lásd Facs. Jagić bécsi és Kovácsevics Lyub. belgrádi kiadásában. A ford.

[2]) Мајков, стр. 130.

[3]) Животи, стр. 130.

[4]) Живота краљ ва и архиепископа српских, написао Архиепископ Данило и други.

szokások kaptak lábra. Iréné császárné pedig a két birodalom egyesitésén fáradozott, mely görög szerb birodalmon Milutin uralkodik, de halála után Iréné fiai jutnak a trónra, István mellőzésével. A szerb főurak tekintélyes száma ellenezte ezen terv megvalósitását, s Istvánt apja ellen feluszitták, ki sereget gyüjt és ellene megy. Milutin értesülvén fia pártütéséről, elébe siet a Bojana folyóig, melynek jobb partján fia állt. Itt fiához a következő sorokat intézte: „Kedves fiam! ismételten magamhoz hivtalak, s te kerülöd apádat, hiába nyujtom jobbomot feléd. Sok könyet hullattam érted, szivem megtört afeletti fájdalmában, hogy a fiu apja ellen fegyvert fogott. Jőjj karjaimba, térj meg, töröld le könyeimet hókadt arczomról és vigasztald meg apádat.“ [1])

István apja sorait elolvasván, megindulva sietett apjához, térdre esik előtte s bocsánatot kér. Milutin azonban Szimonida és görög tanácsadóira hallgatva Üskübben fogságra veti. De a bosszúálló görög császárné és hívei evvel sem elégedtek meg, hanem megvakittatják, aztán Konstantinápolyba hurczolták, hol szomorú hat évet töltött. Vele voltak fiai Dusán és Dusicza, kit ott el is vesztett. Később apjával kibékült s ez neki Budimlyé zsupot adá kormányzásúl, Dusánt pedig udvarában visszatartotta.

Milutin halála után Szerbiában viszály ütött ki. Az egyik párt Konstantint, Milutin második fiát kivánta királyúl, a másik pedig Dragutin fiát Vladiszlávot, — ki a fogságból kiszabadult. István azonban szerencséjére nem vakult meg egészen, de eltitkolta látóképességét, mert félt, hogy ha kitudódik újra megvakitják. Ő most azonban ledobta szemkötőjét, s közhirré tétette, miszerint Szt. Miklós útján az isteni gondviselés szemevilágát visszaadta. Sokan hozzásiettek s miután meggyőződtek a csodáról, s mivel tudták, hogy a görög befolyás ellensége, hozzászegődtek. A nép hallván ezen isteni csodát, szintén pártját fogta. Az országgyűlés Pétyett ült össze s őt III. Uros néven királylyá proklamálja, őt és Dusán fiát 1322-ben három királyok napján megkoronázván. [2])

---

[1]) Живот краља Стевана Дечанског од Гиоргија Цамблака.

[2]) Хрисовуља Стеванова. Мајков 40.

István először is Konstantint kereste fel. „Nagy a mi országunk — irja neki, megférünk ketten benne, s kérlek szakits hazánk ellenségeivel; foglald el jogosan illető birtokaidat s én trónom védelméről ezennel biztositlak.“ — Konstantin azonban nem hitt neki, hanem fegyvert fog ellene, de a harczban halálát leli, s igy István tőle megszabadul.

Ezen időben a bolgár császár meghalt és a bolgárok Mihály vidini knézt választják fejedelműl, ki István testvérét Annát birta nőűl, és kinek apja Milutin vazallusa volt. Ez azonnal a görögök ellen fordul, mert ellenségeit pártolták, kik azonban komolyan útját állják s békekötésre kényszeritik. Ugyanekkor szerb nejét elűzi, a szerbekkel szakit és a görög császár az ifjabb Andronikosz testvérét veszi el, hogy ezáltal hatalmát emelje. István ezt meg nem akadályozhatta, mivel unokaöcscsével Vladiszlávval viszályba jutott. Ő Vladiszláv ellen indul és legyőzi, ki most Magyarországba fut 1324-ben, hol később meg is hal. A bolgárokkal Dániel szerb püspök békitette ki. [1])

István tehát versenytársaktól megszabadult s a jövő évben a görög birodalomba megy, hol Prilipet és környékét elfoglalja. A szaloniki helytartó megijedt sikerétől, szövetségét és leányát felajállja neki, kivel István házasságra is lép, 1325 ben.

Ugyanazon évben Hum miatt, mely a 13. század második fele óta szerb kézen volt a bosnyák bánnal összetüz, de a rövidebbet huzza és Humot elveszti. István Raguza ellen is indult, mivel ezek a bánt támogatták, de két évi kölcsönös harcz után békét köt velök. 1326-ban apósával ismét a görög birodalomba nyomul, Makedónia nagy részét elfoglalva, Szerig, de alkudozásba bocsátkozván, ezen terület egy részéről lemond.

Görögországban trónviszály ütött ki, hol a két Andronikusz versenygett egymással; István az idősebbiknek fogta pártját, mig az ifjabbikét Sismannis Mihály bolgár császár, kinek testvérét nőűl birta. István tekintélyes sereget küldött Hrelya vezetése alatt segitségűl, s ő a határra kisietett. A görögök egy része azonnal

---

[1]) Dániel krónikája, kiadta Daničić. 174. l. A ford.

hozzája csatlakozott s kérve-kérték a gyors előnyomulásra; a király bevárta Hrelyát, ki azonban ellenezte ezt, ugyszintén az összes szerb vezérek. A király hallgat rája s csak néhány várat foglal el; a menekülteknek pedig emigyen válaszol: „Hallottátok vezéreim véleményét; bármilyen személyes okom volna is a támadásra, alá kell rendelnem magam ezek tanácsának, seregem sincs még teljesen egybegyüjtve. A mennyiben hatalmamban van, segitek rajtatok. Ha akarjátok a fiatalabb Andronikusz császárhoz követeket küldök, hogy nektek megbocsásson; vagy pedig a bolgár császárhoz menesztelek, ki Konstantinápolyba kisérend titeket; ha ez sem tetszik, hajókkal Meletába mehetek s innét Bizánczba, végre adhatok számotokra két-három várat, melyekben a két császár küzdelmének végét bevárhatjátok.“ Ezt az utóbbi ajállatot elfogadták a görög menekültek (1328.).[1])

Az ifjabbik Andronikusz az idősbet legyőzte s szerzetbe lépni kényszeritette, István ezután a görög birodalomba tört és Ochridát ostrom alá fogja, honnét Andronikusz által a bolgárok segitségével elűzetett.

Mihály bolgár császár bosszút forralt a szerbek ellen, még a miatt, hogy apja vidini fejedelemségét elfoglalta vazallusává tette; másrészt Szerbiát is óhajtotta leigázni és ezért Andronikusszal szövetséget kötött, kihez a tatárok és oláhok is csatlatkoztak. Seregeivel Trnovóból Vidinbe ment s a görög császár egyidejüleg Bitolia felé tartott, ki a szerb határon várta a bolgárok támadását. — István meghökkent ezen veszélytől és békét kért, de a szövetségesek hallani sem akartak felőle. István erre harczra készül s válogatott sereggel a Sztruma felé megy, melynek jobb partján a kösztendili rónán a bolgárok táboroztak. Mihály négy napig pusztitotta tűzzel-vassal az egész környéket. István ujból megkisérlé a békés kiegyezkedést, de hiába. A szerbek Velbluzsd a Kamencsa folyócska (Küstendil) mellett foglaltak állást. Néhány nap mulott el alkudozásokkal. „Jusson emlékezetbe, irja Mihálynak István, hogy neked sohasem ártottam; miért akarod tehát a szerb és bolgár nemzetet megsemmisiteni. Császári tekintélyed van, hát miért

---

[1]) Срећковић у Вили.

akarod másnak birodalmát elfoglalni s nem elégedel meg a magadéval? Ha oly hatalmas vagy, miért nem megyel a hitetlenek ellen, miért ontod a keresztények vérét? Gondold meg hogy mennyi vér fog folyni, hány anya veszti el fiát, hány fog elesni s a madarak martalékává válni!“ [1]) A bosszúálló bolgár császár nem hajlott meg, hanem Istvánt értesiti, ha meg nem adja magát a legnagyobb kínokkal kivégezteti. Végre 1330 ban június 10 én szombati napon a nagy csata megkezdődött. A szerb táborban élénk mozgás volt; mindenki ütközetre készült. A bolgárok messze a környéken elszéledtek és Mihály a szerbekkel folytatott alkudozások által félrevezetve ezen napra semmiféle ütközetet sem várt. [2]) Délben hirtelen megjelentek a szerbek teljes csatarendben. A középen 300 (Nikephorosz szerint 1000) érczpánczélos német zsoldos állott. A pajzsok, pánczélok és fegyverek a déli nap sugaraiban megvillantak; a lovak nyeritése és a trombiták hangsogása a levegőt megrázkodtatta. A szerb király, ki katonái között lovagolt, bátorságra buzditotta őket. „Menjetek, fiaim, Isten nevében“, mondá nekik. A bolgárok közt ez félelmetes zavart idézett elő; Mihály czár csapatait a mennyire tehette, rendezte, de már elkésett. A szerbek rohamban törtek elő. Férfiasan harczoltak lándzsával, karddal és nyíllal, és a Sztruma hullámai, melynek partjain leghevesebben dühöngött a harcz, vértől piroslottak. Egy válogatott csapat élén a tizennyolcz éves Dusán királyfi (mlagyi király) harczolt. A bolgárok futásnak eredtek. A bolgár czár csataménje megbokrosodott, ő földre esett, sulyosan megsebesült és egy utána lovagló szerb agyonütötte; holttestét lóra emelték és a király elé vitték. [3]) A bolgár tábort elfoglalták, a bojárokat elfogták; a közönséges harczosokat

---

[1]) Примери књижевности и језика ст. и срп. словенскога, од Ст. Новаковића. Рат краља Ст. Дечанског са бугарским царем Михаилом, од А Данила. Стр. 207—216.

[2]) Kantakuzenosz azt mondja, hogy ezen napra fegyverszünet köttetett, a mi Daniel, Nikephorosz és mások előtt ismeretlen. A nap a Monumenta serb. után. Jiriček K. megjegyzése, a bolgárok története czímü müvében. 277. l. A fordító.

[3]) Daniel úgy beszéli. Kantakuzenosz és Nikephorosz azt mondják, hogy a fogságban halt meg nehány nap mulva sebeiben.

ellenben lefegyverezték s mint rokonaikat és vallástársaikat szabadon eresztették. A takarmányozásra kiküldött bolgár csapatok övéik futását látván, a legrövidebb uton elmenekültek. Naplementekor a harcztér tele volt hullákkal, úgy hogy ezek eltemetésével ugyancsak volt dolguk, de a pogány tatárokat temetetlen hagyták. Igy végződött a híres velbluzsdi csata.[1])

Másnap hajnal hasadtakor a szerbek királyuk köré gyűltek; a czár és bojárok pompás csatalovait és drága kincseit elébe hozták; azonkivül a rablánczra fűzött foglyokat, kik uruk halálát most se akarták hinni, de amint császáruk holt testét meglátták sirva fakadtak: „Szeretett drága urunk, — jajveszéklének, tehát elvesztél? — czári dicsőséged mit sem segithet rajtad? — hova lett aranyos trónod, dicsőséged, drága gyöngyeit és gyémántéked? Ébredj fel s lásd szomorú sorsunkat; mindenünk odaveszett, dicsőségünk, nagyságunk, lánczra fűzve bolyongunk és vezettetünk,[2]) s Istvánhoz fordulva kegyelemért esedeztek és uruk holttestét eltemetni kérték; Mihály a nagoricsini kolostorban nyugszik. — István hirnök utján értesité Mária nejét a fényes győzelemről s Danilót, miszerint Isten segitségével a bolgár császárt, Szerbia legnagyobb ellenségét legyőzé. S midőn közhirré lőn, megkondultak egész Szerbiában a kolostorok és templomok harangjai, hálaadó istentisztelet hoztak és messze földön hangzott el a hívők éneke hogy „Dicsőség istennek!“

A küsztendili (velbluzsdi) harcztérről István Bulgáriába ment, hol polgárháború dult. A bolgár bojárok félvén haragjától, elébe siettek kegyelemért esedezve és országuknak Szerbiához való csatolását kérték.[3]) „Kegyelmes, korlátlan hatalmas király! A bolgár hadsereg szomorú vége és a te istenadta vitézséged és hatalmad hire elért hozzánk, s többen közülünk saját szemével látta győzelmed kivívását. Te most útban vagy hogy minket megsemmisits s ezért térdre borulunk előtted: kegyel-

---

[1]) Примери књижевности и језика ст. и срп. словенскога од Ст. Новаковића. Рат краља Ст. Дечанског са бугарским царем Михаилом, од. Ак. Данила. Стр. 207—216.

[2]) Ugyanott 214. l.

[3]) Животи краљева и А. Е. Данила стр. 194—195.

mezz meg nekünk, hiszen az egész bolgár birodalom lábaid előtt fekszik. Mi rabjaid dicsőitjük nagy tetteid, s neked meghódolunk. Szabadits fel minket, egyesitsd a bolgár és szerb birodalmat s legyen béke velünk."

István Anna császárnőt és fiát értesiti, hogy a bolgár trónt foglalja el; a bolgároknak viszont lelkére köté, hogy nőtestvérének fiához hívek maradjanak.[1]) „Ti hallottátok a harcz mezején történteket s hogy én seregemmel országotokat elfoglalom. Ezuttal meghallgatom könyörgésteket és igérem, hogy bajotok nem lesz. Császárúl pedig nőtestvérem fiát adom néktek, ki felettetek uralkodik, mint Mihály apja; engedelmeskedjétek neki, akárcsak nekem és adjátok meg neki az őt illető tiszteletet. S most Isten veletek, éljetek boldogul."[2])

A görög császár értesülvén a bolgárok megveretéséről, elsietett a szerb határról; István pedig a bolgár ügyek befejezése után a görög birodalomba indul, hol a Vardar és Sztruma közötti területet a várakkal együtt elfoglalja.[3]) Szerbiába visszatértekor mindenütt örömmel fogadták. Ő Niset és vidékét, mely eddigelé Bulgáriához tartozott, országával egyesité. Hálából, hogy Isten őt nagy tetteiben vezérlé, Decsani nevü kolostort emelt, melyet gazdagon megajándékozott.[4]) Az adományozás az összes szerb tartományok gyülekezete, a világi és egyházi méltóságok képviselői, Daniel érsek, valamennyi püspök, igumen és papság előtt történt.

Ezen hadjáratok után békés napokat élvezett. István már hatvan év körül járt s neje erővel Szinisa fiára akarta a trónt ruházni. Emiatt ellenforradalom támadt, melynek élére a törvényes trónörökös Dusán áll; ő apját két ízben legyőzvén Petritybe űzi s itt elfogatva, Zvecsánba vitték, hol fia tudtán kivül megfojtatik.

II. Uros István az általa emelt Decsáni kolostortól nyerte „decsánszki" mellék nevét. Ő országának határait főleg délen kiterjesztette. Uralma a bolgár győzelem

---

[1]) U. o. 195—196. l.
[2]) Ugyanott. 195—196. l.
[3]) Мајков, стр. 42.
[4]) U. o. 44.

után Szófiáig terjedt. Istenfélő fejedelem volt, kórházakat emelt, szegényeken segitett stb.

A nagy uralkodó szomorú véget ért.

Szilni Nemanyics Dusán István,
a szerbek első császára.
(1331—1336-ig király; 1346—1355-ig császár.)

Ezerháromszáznyolczban Milutin szerb király uralma huszonhetedik évében született. Unokája volt Milutinnak és Decsánszki István fia. Zétában szüleinél alig volt két évig, ő is Szimonida áldozata volt, megvakitott apjával és Dusicza öcscsével Konstantinápolyba fogságba vitetett. Hat év leforgása mulván apjával Szerbiába tért vissza s nagyapja őt meglátván, a nyolcz éves fiut udvarában megtartotta, s királyi származásához méltóan neveltette.

István trónrajutásakor Zétát nyerte kormányzásul s trónörökösnek is elismertetett (mladi király). Huszonkétéves korában részt vett a küsztendili csatában, mint a szerb sereg zömének parancsnoka, hol bátorsága által felette kitünt. Ezóta hogy Dusán hírnevet szerzett, apjával egyenetlenkedett. A szerb elégedetlen főurak rábirták, hogy a trónt erőszakkal elvegye. István ennek hírére sereget gyüjt s Zétát Szkutáriig útjában elpusztitá, még fia kastélyát sem kimélvén. Dusán a Bajana tulsó partjára vonult s mikor apja békét akart véle kötni, nem hajlott rá, mert élénk emlékezetében volt apja esete. De végre eskü szentsége alatt békét kötnek. Az üldözött főurak azonban nem nyugodtak, Dusánt ujból apja ellen feluszitják és ő egyetért velök. Mialatt apja Nerodimlyában mit sem sejtve pihent, addig ő sereget gyüjt, a királyi lakot elfoglalja; apja erre Petritybe menekül.[1]) A főurak utóbbit elfogják, Zvecsániba viszik s attól tartván, hogy a fiu véle kibékülhet, Dusán tudtán kivül megfojtják.

Dusán tehát huszonkétéves java ifjú korában uralomra jut.

Bulgáriában 1331-ben Sándort választják meg császárrá, a meggyilkolt Mihály unokaöcscsét. Ez Szerbia főuralmát trónralépésekor elismerte, mit Dusán megelé-

[1]) Мајков, стр. 44.

gedéssel vesz tudomásúl. Dusán később Sándor testvérét, Jelenát nőűl vette, hogy a két ország között a viszony még szorosabbá váljon.

Ezután a bolgárokkal a bizánczi birodalomba tör s rövid három év alatt Makedonia nyugati felét elfoglalja Szer és Amfipoliszig.[1]) Itt Görögország egy pártütője, névleg Szergiján hozzászegődik, kivel együttesen 1334-ben Szaloniki alá vonul s ezt körülveszik; a lakóság már meg akarta nyitni a vár kapuit, midőn a görög császár váratlanul a szorongatott vár segitségére siet. Az ellenfelek egymással alkudozásba bocsátkoznak. A szerbek Szergiját bizták meg a képviselettel; de alig hogy a vár falai felé közeledett, a görögök elfogják és lekaszabolják, mire az alkudozások fonala megszakad. Dusán egyideig az ostromot folytatta ugyan, de aztán abba hagyta és 1334 ben békét kötött.[2]) Az elfoglalt területek jó részét azonban megtartotta a békekötés értelmében.

Mialatt Dusán a görögökkel harczolt, azalatt a magyarok Szerbia északi részébe hatoltak. Ő a béke megkötése után seregével ellenök fordul, de ezek hallva közeledését sietve visszavonultak.[3])

Innét 1335-ben Makedoniaba megy hatalma megszilárditására, hol a görög császár elébe siet. Egy heti szives vendéglátás után, gazdag ajándékok kicserélése után, a békét megszilárditva elválnak; a görög császár székvárosába tért, mig Dusán Makedóniában maradt.[4])

Albániában a főurak között viszály ütött ki, mire a görög császár ellenök fordul, szinte Durazzóig nyomul, de aztán hazatér. Nyomban utána, 1336-ban Dusán szintén beleavatkozik és egy évi hadviselése után Durazzóig nyomul, miután Avlona (Valona) és Kanina várfalaira a szerb zászlót kitűzte;[5]) 1340-ben már egész Albániát elfoglalta s felvette az albán királyi czímet.[6]) S hogy a katholikus albánokat részére meg-

[1]) Тим. Флорински: Јужие Славене и Византија. С. Петербург, 1882. стр. 67.

[2]) U. o. стр. 68.

[3]) Животи, стр. 270.

[4]) Флорински, стр. 73.

[5]) Hopf, Griechenland im Mittelalter. 429. és 446. l.

[6]) Valona és Kaninában Komnenosz Aszén János, a bolgár czár fivére lett itt Dusán helytartója; a görög Annát, az utolsó

nyerje a pápához fordul, kinek áttérési szándékát bejelenti. Később azonban belátván ezen lépése helytelenségét, s előnytelenségét, lemondott tervéről.

Ezen időben Dusán a velenczeiekkel barátságos viszonyban állott. Becsülte tengeri hatalmukat s hogy szorosabb viszonyba juthasson velök, pártfogoltjuk II. Subics Mladen dalmát knézhez Jelena testvérét nőül adja. Ezen alkalommal szövetségét fel is ajállotta nekik, de a ravasz velenczeiek polgárúl is megválasztják, de szövetséget nem kötnek vele a görög birodalom ellen, érdekükkel ellentétesnek találták, hogy Bizáncz szerb kézre kerüljön. Egy évre rá egy részét a tengerpartnak nekik átengedi, ők pedig Dusánnak évi 500 aranyat fizettek.

Alig hogy Dusán Albániát hatalmába ejté, a görög császár 1341-ben junius 15-én meghal s öt kiskoru fia neje és Kantakuzenosz János gyámsága alatt követi. Kantakuzenosz igen vitéz és tanult de szerfelett nagyravágyó ember volt. Alig értesült Dusán a görög császár haláláról Görögországba tör, Szalonikire. Kantakuzenosz ezalatt a görög császárnéval összevesz, s önmagát császárúl kikiáltja, de aztán Makedoniába megy, mely majdnem teljesen szerb kézen volt. A várakban többnyire a szerbekhez átpártolt görög parancsnokok vagy szerbek voltak, mig a környéket szerbek lakták.

Sztrumnicza székhelylyel Hrelya független országot teremtett; ki főleg Milutin és Decsanszki uralma alatt harczolt s Kelet-Makedoniában tényleg ő parancsolt. Kantakuzenosz őt terveinek megnyerte; de később elhagyta és Veleze kormányzójához megy, Olivérhez, Dusán sogorához, kinek pártfogását kikéri. Emellett leányát ifjabbik fiának nőül ajállja. Olivér elfogadja ajállatát s vele Dusánhoz megy, kivel a Morava mentén találkoznak, éppen mikor feleségét Bulgáriába, Sándorhoz készült átkisérni. Dusán most utazását elhalasztja s vendége elé siet. Pristina nevü kies helységnél találkoztak s Kantakuzenoszt kiváló kitüntetéssel fogadja, vele huszonnégy vajdája helyeslése mellett Görögország ellen szö-

---

epiroszi deszpota nőt vette nőül, ki első férjét méreg által megölte. Az Anjouk csupán Durazzót tudták megtartani. A ford.

vetséget köt. Dusán a Szalonikig terjedő részeket magának követeli, Kantakuzenosz azonban erre nem áll reá. Végre is abban állapodtak meg, hogy Dusán seregét Kantakuzenosznak rendelkezésére bocsátja s a várak lakósainak tetszésére bizzák, ki melyikhez pártol.[1])

Miután fiát Kantakuzenosz túszúl Szerbiában visszahagyta, ősszel Szer vára ellen fordul. Itt a szerb sereg között betegség üt ki, ugy hogy közel másfél ezer elhullott. Olivér és a vajdák a hazatérést sürgetik s Kantakuzenosz kénytelen engedni. — Ezalatt Dusán szerencsésebb volt, ő Vodenát bevette, s beléje őrséget helyezett. A görög császárné Kantakuzenosz kiadását követelte, nagy területeket igért ennek fejében, Dusán azonban nem hajlott szavára.[2])

A szeri kudarcz elkedvetlenitette Dusánt s ő erre lemondott Görögország elfoglalására irányzó törekvéséről. De azért Szert mindenképen be akarta venni s ezért 1343-ban újra megpróbálni hadi szerencséjét a vár felé megy. Utközben Amfipoliszba hívta Apokavka görög főúr, s ő odatart; itt Hrelya haláláról értesül, ki czaezári czímet vett fel.[3]) — Erre ő keleti Makedoniába siet. Amfipoliszban Apokavkával találkozott, de nem juthatott vele megállapodásra. — Később Szerhez visszatért, de

---

[1]) Másnap Hrelya Dusánhoz pártolt, mi ellen Kantakuzenosz hasztalan tiltakozott, mert ez a fenálló megállapodásokra hivatkozott.

[2]) Флорински, стр 76—85 Florinszki Timotije jeles orosz történetiró, kievi egyet. tanár. Egyéb művei közül felemlitem: „Обрачование сербскаго царства“ (A szerb császárság megalapitása), melyet szerbre Zoricsics Dániel forditott le. (Branik, 1890. 109. sz. stb.). Kiadott egy fontos tanulmányt is Bizánczról, a XIV. századbani szereplésére vonatkozólag. A ford.

[3]) Dusán alatt protoszevaszt volt és a Makedoniában állomásozó hadak felett parancsnokolt, de később ismeretlen okból elpártolt, 1343-ban halt meg; halála előtt letette a szerzetesi fogalmat s mint Chariton szerzetes a bolgár Ryl kolostorban temettetett el. Sírköve s egy általa épitett torony a „Relyna Kula“ még most is látható. Miklosich, Mon. Serb. 64. l. Grigorović, Utazások 49. l. Glasnik VII. 182—184. l. Czaesár a bizánczi udvari czímek sorában a császár után a negyedik.

A forditó.

rövid ostrom után otthagyta. Sztrumniczában Kantakuzenoszszal találkozott s vele Szerbiába hazatér.[1])

Ezen kudarcz után Kantakuzenosz a szerb főurak és Dusán előtt is, elveszté hitelét. Most ő Jelena császárnéhoz fordul s tőle testőrseregét elkéri, Dusán tudta nélkül. Ezekkel ő Veriját körülveszi és árulás utján beveszi, mire a theszáliai kormányzó elismeri főuralmát. Ezáltal egy kardcsapással tekintélyes hatalmat gyakorol Görögország ezen részeiben, s miután serege is tetemesen megszaporodott, Szaloniki ellen fordul.[2])

De az elért siker Dusánnak nem tetszett, mert Kantekuzenosz azon területeket foglalta el, melyekre maga igényt tartott. Ő tehát tőle testőrségét visszaköveteli, s mikor ez megtagadta kérelme teljesitését, a szaloniki kormányzóval szövetséget köt. Midőn a görög sereg megérkezett, akkor Kantakuzenosz visszavonult, de körülvétetett s csak nagy pénzösszeg utján tudta meg a kivezető utat s csak nehezen menekült meg szerencsésen előlök. Dusán ekkor még nem szakitott nyiltan Kantakuzenoszszal; Apokavka pedig gazdag ajándékokat küldött neki, a királynénak és a főuraknak, hogy Dusánt a görög császárné pártjára birják, a velenczeieket is közbenjárásra kérte, a kik követeiket Dusánhoz küldték. Dusán Kantakuzenoszt többször felelősségre vonta, de midőn ez nem jött elébe, hirvivő által tudatta, hogy felbontja a szövetséget és a görög császárné pártját fogta.[3])

Azáltal hogy nyiltan a császárné pártjára állott, jó ideig békét élvezett.

A törökök Makedonia déli részében jelentek meg és rettenetesen pusztitottak, kiket különben Apokavka hitt be legelőször Kantakuzenosz ellen s később maguk törtek be. A viszonyok megváltoztakor utóbbi a törökökhöz szegődött, kik által czélját elérhetni vélte. 1342. évben augusztus havában Omer bég Makedonia nagy részét elfoglalá. Innét Trákia tört Kantakuzenosszal; Dusán pedig amint az ellenséges csapatok kivonultak Makedo-

---

[1]) Флорински, стр. 91.
[2]) Флорински, 91. l.
[3]) Флорински, 92—94. l.

niába nyomult. Gazdátlan állapotok uralkodtak itt; a várak, mint Szaloniki Verija (Ber) és Szer különváltak, a többi erődöket pedig Dusán birta; rövid idő alatt a tartományt visszafoglalta. — Dusán ezután a tartomány délkeleti részébe sietett Sztrimon felé, Szer ellen. Először a vár környékét elpusztitotta és Zihnyéig nyomult, melyet 1344. év elején elfoglalt. Erre Szer ostromához készült, de ezalatt más hová volt kénytelen seregét küldeni. Dusán ugy értesült, hogy Omer bég és Kantakuzenosz Trákián át mennek Ázsiába. Ő tehát ellenök indult és Stefánianál találkozott velök. A szerb sereg tisztán lovasokból, a török gyalogságból állott, melyet előbbiek egy erdőbe szoritottak. Most a szerbek lovaikról leszállanak, utánok nyomulnak. A törökök csellel élve körülveszik őket, lovaiktól elvágják és véresen legyőzik. Dusán azért folytatta a harczot, Veriját (Ber) 1345 ben beveszi, melyben Kantakuzenosz fia parancsolt, egy év mulva Szert ismét ostrom alá veszi s ezuttal sikerrel.[1])

Szaloniki kivételével tehát egész Makedonia szerb kézre került. Szerben hagyta jóvá a velenczeiek és cattaróiak közt kötött szerződést, melyet következőkép irt alá: „István, Isten kegyelméből Szerbia, Duklya, Hum, Zéta, Albánia, Primorje Bulgária egy részének s majdnem az egész keletrómai császárság ura.“ Ebből is kitünik Dusán hatalmi állása. 1331—1346-ig, tizenötévi királyi uralma alatt országának főleg déli határait kiterjesztette a görög és bolgár államok rovására.

Dusán az összes szerbek által lakta országokat és részeket egy állammá egyesité, sőt egyéb területeket is szerzett, úgy hogy a Balkán-félsziget leghatalmasabb fejedelme lőn. Látván a bizánczi birodalom fokozatos hanyatlását, és hogy a szomszédos magyar birodalom nem veszélyezteti, — császárrá kiáltatja ki magát, ezáltal hatalmának megfelelő fényt kölcsönözni szándékozván. Nyilván való lett hogy ezen lépése első sorban Bizánczot érintette, melynek romlását vonta volna maga után Dusán jól tudta hogy csak akkor tekintetik igazán annak, ha a százados tradicziókhoz híven a legfőbb egyházi hatóság is elismeri. A szerb érsek a konstantinápolyi

---

[1]) U. o. 97—107.

patriarchának volt alárendelve és mint ilyen nem szolgálhatta érdekeit; ezért tehát a szerb egyházat elébb függetlenitenie kellett, és élére független főt állitani. Dusán tehát szerb patriarchátust alapit és egy szerb patriarchát ismertett el. Nem feledkezett meg a görög részek papságától sem, s ügyességével megnyerte őket, kik őt görög császárúl elismerték. Ezután nagy készületekkel hozzáfogott a koronázáshoz.

Az 1346. év április 16 án husvét napja a szerbek történetében fontos esemény napja, mert ekkor koronáztatott Dusán szerb császárrá; a szerbek az egész világnak bemutatták hazájuk hatalmát, fényét és dicsőségét. Dusán székhelyén Szkoplyén jöttek össze a szerb királyság valamennyi főurai és főpapjai János érsek, Simon bolgár patriarcha, a bolgár püspökök, az ochridai érsek és a görög papság, a kolostorfők, Athosz hegye főnökei, a protopópák, igumanek stb., szóval a nemzet java-része jelent meg a ritka fényes ünnepen.

Az országgyülés első sorban a szerb patriarchátus felállitását és a szerb egyház függetlenitését kimondta. Janityije ipeki (pétyi) érseket patriarchának elismerte és csak ezután következett Dusán megkoronázása. A szerb és bolgár patriarcha, a szerb, bolgár és görög püspökök és az országgyülés a legnagyobb lelkesedéssel üdvözölték Dusánt, mint „szerb, bolgár és görög császárt“.[1])

Trónörökösödési esetben az országot megóvandó a belviszálytól, görög szokás szerint Jelena nejét is megkoronáztatta és tiz éves Uros fiát „mladi király“-nak, kire a szükebb értelemben vett és a Sár hegységig terjedő Szerbia igazgatását bizta. Ezután a főurak és vajdák méltóságaikba iktattak. Ezen dicső nap emlékére Dusán Szt. István rendét alapitotta, olyanok számára, kik személyes szolgálatuk által tüntek ki. Egy év mulva feleségével és nagy kisérettel sorra járta a kolostorokat, gazdagon megajándékozván őket, aranynyal, birtokokkal stb.

Az 1346. évben Dusán Epirusz déli részébe nyomult és egy év alatt Akarnaniát és Étoliát is elfoglalta a Pindusztól nyugatra fekvő tartományokat. Ezeket Szi-

---

[1]) Флорински, стр. 116—126.

nisa testvére birta, kinek a deszpoti czímet is adományozta.

Ezalatt Kantakuzenosznak sikerült ellenségeit legyőzni; Anna görög királyné pedig a fent emlitett a szerbek által elfoglalt tartományokba menekül. Dusán őt Olivér sogorával (Zászlós Komnen) Közép Albánia deszpotájával összeházasitja, leányát pedig, Tomanidát Szinisához adja. Ezen rokon kötelékek által Dusán még több jogot vélt a görög császárságra nyerni.

1348-ban Theszália kormányzója elhal és Dusán ezt is elfoglalja, Prelyub Czaezárra bizván. (1349.) Visszatérte után a belügyekre is gondot forditott. 1349-ben május 21-ére Szkoplyébe gyülést hirdet, melyen a császár, patriarcha, érsekek, püspökök, czaezárok, az összes világi és egyházi méltóságok megjelennek és melyen a híres törvénykönyv hozatott.[1])

Az 1349. év végén Dusán Szaloniki ellen fordul, Makedónia egyetlen független vára ellen, mely előtt már annyiszor folyt a szerb vér. A várat körülvéve a lakósság egy részével alkudozásba is bocsátkozott, de mikor Kantakuzenosz a törökökkel felmentésül jött, ő elvonult.

Szaloniki sikertelen ostroma után, no de azért is mivel a velenczeieket nem tudta Görögország ellen rávenni, — utóbbit nyugton hagyja és Bosznia ellen fordul, melynek bánja a magyar királylyal ellene szövetkezett. Birodalma déli részéből majdnem összes csapatait kivonta és csakis a várakban hagyott némi őrséget. Mig ő azonban Boszniában hadakozott és Humot visszafoglalta,[2]) azalatt Kantakuzenosz a törökök segélyével Makedónia déli részét hatalmába kerité, sőt Albániába és Teszáliába is nyomult.

Alig értesült erről Dusán, Boszniát elhagyja és 1350-ben deczember havában Makedoniából ellenfelét

---

[1]) A népjognak régi szabályait és az előbbi királyok rendeleteit állitotta össze. A ford.

[2]) Kotromanić István 1349-ben Lajos magyar király által támogatva 50.000 lovassal és 30.000 gyalogsággal Szerbiába betört és Travuniján keresztül Cattaróig nyomult. (Engel, 282.) Dusán Bobováczig nyomult s innét Dalminimuon át Humba. A harczok szint 1351-ig tartottak. (Klimentorić S. horvát krónikás, Arkiv za jugosl. poviest IV. p. 33.) A ford.

kiveri. Kantakuzenosz Konstantinápolyba tért, hol bokros teendők várták. — Dusán most ujból megkisérli a velenczeieket a görögök ellen megnyerni, de hasztalan. A török csapatok ezalatt mindinkább növekedtek a Balkán félszigeten és már a szerb államot is fenyegették. Ő ezért küldöttséget meneszt Orchan vezérükhöz, kinek szövetségét és tulajdon leányát Orchan fiainak egyikének felajállja. A törökök ráállanak ajállatára és a tárgyalások folytatása végett szintén küldöttséget Dusánhoz útnak inditanak. Minderről Kantakuzenosz idejében értesült és nyomban a török követeket megtámadta, részint leölte, részint elfogja és a gazdag ajándékokat zsákmányúl ejti. Ezen merész eljárása Orchán török vezért felbősziti, egész Trácziát elpusztitja, még a görög fővárost is fenyegeti. Kantakuzenosz azonban elérte czélját, mert a török-szerb szövetséget meghiusitotta. Alig egy évre rá a törököket már ismét a görög szövetségben találjuk.[1])

Dusán ezután kénytelen volt a déli határon tartózkodni a gyakori ellenséges betörések miatt. Kantakuzenosznak Paleologoszban (V. János) erős versenytársa akadt s utóbbi Dusánhoz segitségért fordul. Dusán ezt meg is adja, és a bolgár uralkodó is támogatja. A szerb-bolgár sereg a Maricza partján ütött tábort, Demotika vára közelében. A bolgárok a vár mellett álltak, mig a szerbek távolabb. Kantakuzenosz szövetségesei a törökök váratlan megjelenésekor a bolgárok a várba menekültek, a szerbek és görögök azonban harczba bocsátkoztak, de a csatát elvesztették.[2]) (1352.)

Az 1353. esztendőben a magyar király, ki Kotromanović István bosnyák bán Jeliszaveta nevü lányát birta feleségűl s kivel Humot nyerte hozományképen — Dusán ellen indul, hogy az imént emlitett tartományt tőle elvegye. Dusán gyorsan összeszedi haderejét, a magyarokat véresen megveri, őket a Száván átűzi. Ezután Szerémséget, Macsót és Belgrádot is elfoglalja.[3])

1354-ben Szerezben gyűlést tartott, melyen a törvényhozás nagy müve befejeztetett. Görögországban trón-

---

[1]) Флорински, стр. 190—191.
[2]) U. o. 192. l.
[3]) Мајков, стр. 46.

viszály ütött ki, Kantakuzenosz elűzetett és fia tette fejére a császári koronát.

Magyarország királya nem tudta felejteni a vereséget, s amint szabad kezet nyert, ellene készülődött. Ezt hallván Dusán a pápához fordul oly kérelemmel, miszerint a katholiczismusba óhajt áttérni, s tőle követeket kér. A pápa örömmel fogadja szándékát és a magyar királyt is a hadjárat felhagyására birja. Dusánnál az áttérés csak ürügy volt, s ez által időt nyert s ezalatt a velenczeiekkel szövetkezik a magyarok ellen és Dalmácziába indul. A szerbek eleinte sikeresen kűzdöttek, Klisz (Clissa) és Szkradin (Scardona) várak kezükbe jutott. De a legsűrübb kűzdelmek közepette a hatalmas Dusán a nem messze Konstantinápolytól fekvő Devoli faluban 1355-ben decz. 20-án meghal, épp akkor, mikor a vad török csordák ellen harczolt, uralkodása huszonnegyedik évében. Negyvenhat évet élt s épp akkor érte halála utól, mikor a bizánczi császárságra az elhatározó csapást vélte mérhetni.

Dusán korának kétségkivül legtehetségesebb uralkodóinak egyike. Nagy uralkodó, ki birodalmát jól tudta kormányozni. Dicső egyénisége magasan emelkedik ki elődei és méginkább utódai felett. Nagyeszű, tetterős, vitéz, okos önuralmu fejedelem volt; a hadviseléshez értett; nemzeti érzülete erősen volt nála kifejlődve; korát pedig megértette. Tervei megvalósitásában semmiféle eszköztől sem riadt vissza; az erőszak, ravaszságtól nem irtózott. A katholikusokat egyidőben üldözte és kolostoraikat megajándékozta; magához hívta a pápai küldöttséget s ugyanakkor kihirdette, hogy senki ne merjen a katholikus hitre áttérni. — Szerbia határait kiterjesztvén, a Balkán államok között birodalmának első helyet biztositott, emelte nagyságát és az állami életet behozta; mindent az uralkodó fő kezében összpontositott.

A külügyekben szerencsésen járt el és a görögökkel szemben érvényre juttatta a nemzeti önállóságot. Szerbia kifelé magas polczon állott s vele egy szomszéd állam sem vetekedhetett. Különösen Görögországgal szemben védte a nemzeti függetlenséget, mely gazdagságával, fényével nem tudta megnyerni.

Szerbiában a törzsszerkezet utolsó nyomait is eltörölte s midőn látta hogy királyi hatalma nem elég hogy egyes ősi családok hagyományos befolyását paralizálja, felvette a császári koronát. Udvarában a régi családok hatalmi méltóságai helyébe a személyes érdemek birtokosai léptek; ezekből nevezte ki a helytartókat, kormányzókat, kiket semmiféle családi érdek le nem kötött. Emellett az állami és községi élet megszilárditásán fáradozott, gondosan ápolva a régi hasznos institucziókat.[1])

A nemzet Dusánt „erősnek“ (szilni) nevezi, mely melléknevet meg is érdemel. A szerbek büszkén emlegethetik Dusán császárt. Tetemei Szt. Mihály templomában Prizren közelében, a Bisztricza mellett fekszenek.

V. Uros István császár.

(1356—1367-ig.)

Dusánt egyetlen, ifju és tapasztalatlan fia követé. Tizenkilencz éves volt és 1336 ban szül tett. Tiz éves korában koronáztatott meg trónörökössé (mladi király Szrbije), de ő nem nyerte Zétát kormányzásúl, mint eddig szokásban volt, hanem apjánál maradt. Egyrészt nagyon zsenge koru volt még, másrészt az apa attól tartott, hogy a szerb főurak közől valamelyik ellene felbiztathatja, mint ezt nem egy példa igazolja. Uros tehát apja fényes udvarában nevelkedett, görög papok és anyja vezetése alatt. Később a katonai tudományokban is nyert oktatást kellő irányban.[2]) Magas termetü, nyulánk, beesett arczu, beteges, tehetetlen ifju volt. Fényben és pompában nőtt fel, mulatozással és vadászattal töltötte idejét és igy nem csoda, hogy nem volt képes tizenkilencz éves korában nagy és sulyos feladatának megfelelni, azaz a szerb főurak között felosztott császárságon uralkodni.[3]) A helytartók, azaz egyes tartományok kor-

---

[1]) Мајков А., Историја спр. народа. стр. 53—55.

[2]) Гласник 36 к Цар Урош и краљ Вукашин. од Чед Мијатовића стр 147—148.

[3]) Dusán közvetlenül halála előtt Szerbiát felosztá. A Szer és Melnik körüli területet Mrnyavcsevics Uglyesa deszpota nyerte; Dél-Makedóniát Bogdan Jug; Epiruszt és Tesszáliát

mányzói mind függetleniték magukat; a császárság hatalmi állása vesztett és mindinkább szomorubb viszonyok közé jutott.

A magyarok és szerbek között a Dusán által kezdte harczok erősen folytak Klisz és Szkradin várak körül. Boszniában a görög keleti vallás helyébe a katholikus lépett; István bosnya bán Szerbiával teljesen elvált és Nagy Lajos magyar király fenhatóságát ismerte el.

A szerb császárság déli határait a törökök pusztitották. Az idegen országoktól elfoglalt területek lakói szintén elégedetlenkedtek, feléledt bennök a függetlenitési törekvés és a szerbek nem valának képesek ezen mozgalmaknak gátat vetni. Szerbia ezen állapotát sulyosbitotta a szerb és görög patriarcha közötti viszály, utóbbi t. i. nem ismerte el előbbi függetlenségét. Sőt a kormányzók között is versengés támadt.[1]) Szerbiában a kormányzók Dusán trónralépéseig ősrégi családok sarjai voltak és a méltóság apáról fiura szállott; az ő idejében azonban olyanok is kormányzókká lettek, kik személyes, kiváló szolgálataik és érdemeik által kitüntek. Előbbiek „régi főuraknak“ (sztari vlaszteli), utóbbiak „ujaknak“ (novi vlaszteli) neveztettek. A régiek azt tartották, hogy csak ők az igazi kiváltságosak és jogos utódai a kormányzói tiszteknek (roda goszpodszka), mig az ujak egy fabatkát sem adtak az örökölt vérre, hanem csakis a személyes és kiváló érdemeket méltatták, nem törődve „az ősök“ érdemeivel. S e miatt még harczra is került, testvéri vért ontottak versengésük alatt.

A dalmát háború szerencsétlen véget ért. A szerbek segély nélkül maradván csatát vesztettek, Klisz és Szkradin pedig magyar kézre került. Ez aztán Hum elvesztését is

---

Prelyub; Etóliát és Akarnániát Szinisa, Dusán testvére; Albaniát Olivér deszpota; Zétát Balsa; Humot és Trebinyét a rudniki hegyekig Vojihnovics Vojiszláv knéz; Sártól az ochridi határig Vukasin deszpot; Prizrentől Pristináig Brankovics Vuk; a tőle északra a magyar határig terjedő részeket Grblyánovics Lázár knéz stb. Dusán halála után ezek valósággal önállóan uralkodtak, sőt Jelena neje is külön tartománynyal birt, Urostól külön.

[1]) Гласник срп. учен. друштва XXXV. Цар Урош и краљ Вукашин од Ч. Мијашовића стр. 137.

maga után vonta, melyet I. Tvrtkó István bosnyák bán elfoglalt és a magyar királynak adott, mint Jeliszaveta hozományát, 1356-ban. A magyar király azonban nem elégedett meg győzelmével, hanem nagy hadjáratra készült Szerbia ellen. Emiatt a pápához áldásért folyamodott; a pápa erősen neheztelt Szerbiára és örült e hírnek. Ő kihirdeti, hogy a szerb háborúban elesetteknek Isten összes bűneit megbocsátandja s Lajos ily uton rövid idő alatt Zágráb mellett közel százezer harczost gyüjtött egybe. De Lajos hirtelen mást gondolt és a velenczeieket támadta meg, kik ennekelőtte Dusánnal ellene szövetséget kötöttek volt. A magyar seregek diadalmaskodtak, Dalmácziát elfoglalták, Szerbia egyik legszebb tartományát.[1]) A magyarok ezen sikere után a raguzaiak most is kereskedelmi érdekeiket tartván szem előtt, önként meghódolnak Lajos királynak 1358-ban.

Még ugyanazon esztendőben Lajos Szerbiába nyomul és az országban élő szerbek részéről nem is várt nagy ellentállást. Kezdetben kisebb ütközetekre került, de később véres csatákat is vívott. A magyarok azonban egyszerre félbe hagyták a hadjáratot és a kűzdelem eldöntetlen maradt.

Ilyenek voltak az állapotok Szerbia északi és északnyugati határain; délen sem voltak különbek. Dusán halála hirekor, II. Nikifor, Kantakuzenosz sógora Tesszáliába nyomult, Prelyub czaesár elhalta után és azt elfoglalja.[2]) Prelyub özvegye kénytelen volt elmenekülni, Tamás fiával és leányával Uros udvarába, ki őt később Hlapen Radoszlávval összeházasitja. Nikifor Tesszália elfoglalása után Szinisa ellen indul, Dusán öcscse ellen s tőle Etóliát és Akarnániát elragadja. Szinisa Kasztóriába fut és innét kisérli meg Urost trónjától elütni, de kudarczot vallva, visszatér.

Rövid idő mulva a törökök Tesszália partjain kikötnek és Nikifor velök szövetségre lép, az albánok ellen indul, de csatát és életét veszti 1358-ban. Az albán vajda a kivívott siker után függetleniti magát és Albánia

---

[1]) Гласник XXXV. U. o. 172. l.

[2]) 1356-ban, Uros uralma első évében, mikor a magyarokkal viselt háborút Dalmácziáért Klisz és Szkradin körül.

uráúl kiáltatja ki magát. Ezalatt Szinisa Kosztur alatt ujból sereget gyüjt, Tesszáliába siet, kevés ellentállásra akadva, ezt visszafoglalja és Paleolog Simon néven imperátorrá kikiáltatja magát. Feleségét és fiát visszahagyván ő maga seregével Akarnánia és Etóliába nyomul s jó részét hatalmába keriti. Ekközben értesül hogy Prelyub özvegye Tesszáliára igényt emel és már utnak is indult Hlapennel és Tamás fiával. Emiatt Szinisa Etóliát elhagyja és elébe megy; harczra azonban nem került, hanem békét kötöttek Tamás pedig leányát nőűl vette, hozományúl Ber és Janina várakat nyeri, Hlapen pedig Koszturt. Szinisa 1371 ben halt meg s igy Dusánt tizenhat évvel élte túl. Halála után őt János fia követi, kit Paleolog János Urosnak is neveznek. Ez a trónról lemondott és kolostorba vonult és mint püspök fejezte be életét. Szinisa második fia, István, a török elleni harczokban esett el.

Ugyanazon időben, mikor Szinisa Tesszáliát és Etóliát visszafoglalta, Kantakuzenosz fiai és Vojhne között háborúra került; utóbbi a szerb császárság déli határán Drámát birta kormányzásúl. A siker a szerbekhez szegődött, kik Kantakuzenosz fiait elfogták és a görög császárhoz küldték. Vojhne nem sokkal élte túl ezen eseményt.

Látjuk tehát hogy mennyire nyirbálták meg Szerbia határait a hóditani vágyó szomszédok. A fiatal Uros császár nem volt képes oly tekintélyes sereget egybegyüjteni, hogy az ellenség ellen mehessen, mert a belviszályok összes erejét lekötve tarták. Noha szerb császár volt, mégis a kormányzók függetleniték magukat, s reá legkevésbé hallgattak.[1])

Uralma első évében a raguzaiaknak bizonyos engedményeket biztositott, sőt a tengerparton egy kis területet is átengedett. 1360 ban megengedte, hogy Zétában Balsityben és saját országában ez ujonnan felállitott vámházaknál nem kötelesek vámot fizetni, hanem csak is a még Dusán országlása idejében felállitottaknál. A legtöbb kormányzó ugyanis császári jóváhagyás nélkül vámot szedet és Uros ezért vette pártfogásába a raguzaiakat.

---

[1]) Гласник, XXXVII. Срећковић, стр. 245.

Két évvel később kénytelen volt Vojinovics Vojiszlávot a raguzaiak és cattaróiakkal kibékiteni. Raguza Cattaróval a só kereskedés miatt összeveszett, s Vojiszláv utóbbi pártjára állott, kinek tartománya a rudniki hegyekig terjedt s ő maga Rudnik várában székelt, melynek romjai mai napig is láthatók.

A császárságban a kormányzók viszálya nem volt teljesen elnyomva, sőt az terjedt is. A fenhéjázó és birvágyó kormányzók között a legtelhetetlenebb Vukasin volt, kit Dusán halálos ágyán a fiatal Uros mellé társuralkodóúl kijelölt.

Vukasin, Szerbia történetének ezen hirhedt alakja, Zétában látott napvilágot, Mrnyák helységben. Apját Mrnyavának hivták; Dragutin és Milutin Zétában élő anyjuknak Jelenának udvari kincstárnoka volt. Hív szolgálatával Jelena teljes bizalmát nyerte meg, ugy hogy királyi vérből származó nőt kapott nőül.[1]) Ezen uton Mrnyava a Nemanyicsekkel rokonságba jutott; Vukasinen kivül még két fia volt, Uglyesa és Gojko. Történetesen Dusán Zétában járt és Mrnyava vendége volt, kinek fiai felnőttek, bátrak, erősek voltak, Dusán megkedvelvén őket, udvarába vitte.[2]) Itt tanulta meg Vukasin a fegyverforgatást, az udvari szokásokat és pompát. — Ő később testvéreivel meghasonlott; Uglyesa és Gojkó elhagyva az udvart hadipálvára léptek, hogy ott babérleveleket szerezzenek, mig Vukasin az udvarban maradt. Uglyesa hadi érdemei folytán nagy kiterjedésü részeket nyert kormányzásúl; hasonlókép Gojkó is, neki vajdai czímet adván. Vukasin eszessége, ügyessége és fondorlatai utján csakhamar Dusán meghittje lőn. Dusán halála előtt császárságát részekre osztá s ez alkalommal Vukasinnak Makedónia egy része jutott osztályrészül. Halála után császári helyettes lőn; Dusán halálos ágyán magához hivta és megeskedteté, hogy a meg nem szilárditott császárság fiatal trónörökösét híven támogatni fogja.[3])

Mint császári titkár és mint a bizánczi birodalommal

---

[1]) Гласник XXXV. Цар Урош и Краљ Вукашин од Чед. Мијатовић стр. 153.

[2]) U. o. XXVII. Срећковић.

[3]) U. o. XXXV. Мијатовић стр. 153—154.

határos tartomány kormányzója, bő alkalma nyilt a bizánczi viszonyokkal megismerkedni. A fiatal Uros mellé társuralkodóúl (navetnik, szuvladaócz) jutván, nem elégedett meg fényes állásával, hanem arra is törekedett, hogy a császári koronát önmaga tehesse fejére.[1])

Az ifju békeszerető Uros Vukasint leghívebb emberének tartotta, s nemcsak hogy a deszpoti czímmel tüntette ki, hanem határtalan bizalmával is megajándékozta, melylyel Vukasin teljesen visszaélt. Uros mellett kényekedve szerint uralkodott és nem egy honfit üldözött. A deszpoti czímet csakhamar keveslette és magát királylyá kiáltotta ki, mely lépésével nyiltan bevallotta a trónra való aspirácziói t. Ezalatt testvérei hatalmát és tartományait emelte s mondhatni hogy ezidőben a három Mrnyavics uralkodott Szerbiában. Vukasin még császári jelvényeket is használt.[2])

Vukasin szereplése nem egy helytartónak szurt szemet és ezért Urost figyelmeztették a veszélyre, sőt Vukasin megfenyitését is követelték. Vukasin legbefolyásosabb ellenfelei Lázár és Vratkó (Jug Bogdán) knézek voltak s Uros hallgatván tanácsadóira, Vukasint kiméletes módon értesitette, hogy a társuralomról mondjon le... De ez nem engedett, hanem Dusánra hivatkozott, ki halálos ágyán lelkére köté, hogy a fiatal császár támasza élte fogytáig legyen, s ő esküvel fogadta, miszerint rábizott hivatásának eleget fog tenni s igy Uros parancsának alá nem vetheti magát.[3]) A belviszály ezáltal kiütött. A patriarcha és a papság Vukasin ügyét az országgyűlés elé hozandónak tartják, mely a szerb császári székhelyre Prizrendbe egybehivatik. A gyűlés tagjai közös elhatározással Szt. Mihály templomában Dusán sirjánál gyülekeznek tanácskozásra, mindenekelőtt el kellet dönteni, valjon Dusán császár Vukasint élethossziglan, vagy csak Uros nagykorúságáig bizta meg a társuralommal.[4])

---

[1]) U. o. стр. 154. stb.

[2]) Гласник, XXVII. Срећковић.

[3]) Ист. распр. о. ц. Урошу и Вукашину, Од. Чед. Мијатовића. Гласник XXXV. стр. 182.

[4]) Гласник, XXXV. Мијатовић.

Fényes istentisztelet előzte meg a gyűlést. A patriarcha, metropoliták, érsekek, a császár, Vukasin, a főurak, a köznemesség, az egyházi és világi hatalom legfőbb képviselői, mindmegannyi Dusán sirja köré csoportosult. Az egyház körül szabad ég alatt a nemzet java várta az országgyűlés hozandó határozatát.

Az isteni szolgálat után megnyittatott a gyűlés és a viszály ügye tárgyalás alá vétetett. Vukasin czélját és tervét egy pillanatig sem tévesztette szem előtt, s nem tétovázott Dusán sirja előtt megerősiteni azt, hogy Dusán császár őt bizta meg Urossal egyetemben uralkodni (namesznistvo). A szábor ezenkivül az érdekelteket kikérdezte s végre azt határozta, hogy Dusán Vukasint csakis Uros nagykorúságáig bizta meg az uralkodói teendőkkel; azontul Urosé kizárólag a trón, jog és uralom és igy Vukasin kormányzása, uralma véget ér.[1]) Vukasin erre a szábor határozatát igazságtalannak mondja és ezt nem ismeri el. A gyűlésen nagy zavar támadt; a nép mely a gyűlést körülvette hangosan Uros pártját fogja és a patriarcha mint a szábor elnöklője újból határozattá emeli hogy: „Vukasin kisérlete az uralmat továbbra is megtartani, erőszakosságnak tekintendő“. Erre a gyűlés feloszlott, Vukasin pedig tartományába megy. Ez 1363 ben történt.

Vukasin ezen esemény után sereggyüjtéshez fog; ellenfelei is készülődtek. Uros pártján Lázár knéz és Brankovics Vuk állottak; Vukasin mellett a Balsics testvérek, kiknek egyikének leányát birta nőül, foglaltak állást. A kűzdelemben Vukasin került ki győztesnek; Uros a hozzá hív kormányzókhoz menekül. A szakadás nyilt volt; a viszály fonalai mindinkább összekuszálodtak, a szerb császárság állapota szomorú képet nyujtott.

Uros uralma tizedik évében 1365-ban Brankovics Vuknak és testvérének engedélyt adott Hilgendar kolostornak adományokat adhatni. Ez Urosnak legutolsó levele, melyet ismerünk. Három évre rá a Balsics testvérek Szerbiától Zétát elszakitották és független fejedelemséggé emelték, egyuttal a katholikus egyház kebelébe áttértek.

Vukasin később Urost magához meghivta kibékülési

---

[1]) U. o. XXXV. Cip. 186—188.

ürügy alatt. Uros engedett a meghivásnak. Tiszteletére nagy vadászatot rendeztek, melyen Vukasin emberei Urost 1367. márcz. 20-án meggyilkolták.[1])

Uros békeszerető gyenge jellemü uralkodó volt; békés uton szeretett volna uralkodni, de midőn belátta ennek lehetetlenségét, határozott cselekvést igénylő tervét még se tudta megvalósitani. Dusán a szerb államot elforgácsolt állapotából mindinkább czentralizálta és a nagy mű befejezése Urosra várt, kinek nagy tetterőre, kiváló tehetséghez lett volna szüksége, ez pedig nem volt meg néki. Ő ugyan megkisérlette a belviszályokat elnyomni, az egységet fentartani és a hasztalan vérontást elkerülni, de sikertelenül. A hazafiatlan főurak önhittsége és önzése, meggátolták Urost abban, hogy hazáját megszilárditsa és még fényesebb jövő felé vezesse és a nagy Dusán államalkotó eszméjét a maga teljességében megvalósitsa. A daczos és uralomvágyó Vukasin a helyett hogy a sulyos uralkodói teendőkben Urost segitette volna, csalfaságával, ámitásával, energiájával csakis önző magánérdek megvalósitásán fáradozott, minél nagyobb hatalomra törekedvén szert tenni. A többi főur sem volt külömb, kik keveselték a vajdai, knézi, czézári czímet és saját érdekeikért a szerb testvéri vérontástól sem rettentek vissza. Mit törődtek ők a hazával, melynek érdemetlen fiai voltak; telhetlen lelkük uralomra vágyott, a nemzet fiait a népet, rabjaiknak tekintették, a helyett hogy hazájukat híven szolgálták és életüket érte ontották volna, annak jólétét, haladását előmozditották és jövőjét biztositották volna. A főurak egyedül okozói a Dusán halála után bekövetkezett szerb császárság bukásának, őket érje a nemzet átka!

II. Bosznia.

A legrégibb időktől a királyság megalapitásáig (Tvrtkóig, 1353-ig).

Ezen szerb végvidék a Balkán félsziget nyugati részében fekszik, a Száva, Drina és Una folyók közt; délen határolják a régi Hum és Neretva körüli hegy-

[1]) Гласник, XXVII.

lánczolatok. A tartományt a Boszna folyó szeli át s tőle nyerte nevét is. Mikor a szerbek a Balkánba vándoroltak, Bosznia Ratkával egyet képezett. Cseszláv halála után elszakadt és önálló szerb tartományt képezett.

Bosznia a következő részekre oszlott: I. Felső-Bosznia, a bosnyák állam szive a Boszna folyó felső folyása körül, egészen a vranduki szorosig terjedt. Legnevezetesebb vára Kotor volt, a mai Kotor falu mellett, kilencz kilométerrel Szarajevótól délnyugatra, éppen a Boszna forrásánál. Felső-Boszniához tartoztak a Boszna mellékfolyóinak, mint Lepenicza, Lasva stb. völgyei is. Határai északon a Vlasity és Kony, keleten Romanija, délen Bjelasnicza és Bitronya és nyugaton a Vranity és Radován hegylánczok. Ezen határok később kiterjesztettek.

II. Szoli, mely a mai Bosznia északi részében feküdt a Drina és Boszna folyó között a Szprecsa folyó körül. Dolnya és Gornya Tuzla (Tuz = só) ma is tanuskodnak arról, hogy hol feküdt egykor ezen tartomány. A X. század közepén itt Szalenesz (Szoli) megerősitett vár feküdt, honnét a tartomány nevét nyerte. Szoli Szerbia, illetve Raska kiegészitő részét képezte a XIII. századig (1225-ig) s csak azután emlitik önálló területként; a XIV. században (1324.) Boszniával olvadt össze.

III. Uszora, az Uszora körül terjedt el Alsó-Boszniában, továbbá az Alsó-Boszna mindkét partján a Lyesnicza folyócskától a Bosznának a Szávába ömléséig. Fontosabb várai voltak Tesany és Doboj. Uszora is 1225-ben emlittetik először önállóan és 1324-ben Boszniával egyesittetett; addig Ruskához tartozott.

IV. Dolnyi Krajevi, Bosznia északnyugati részében, Horvátországig terjedt a Vrbasz és Una felső folyása körül. Ezen tartomány eleinte kicsiny volt, de később a XIV. és XV. században tetemesen nagyobbodott. 1254-ben emlittetik először, 1299-ben pedig már Boszniával egyesült.

V. Zapadne sztrane, mely három zsupból állott: Glamocska, Levanyszka és Duvnyánszkából (Glamócs, Lijevno és Duvno vagy Dumno várak után elnevezve.[1])

[1]) Klaić, kinek müvét követjük, Podrinyét is emliti, egy a Felső-Drina körül elterülő tartományt; de ez 1376-ig Szerbia kiegészitő része volt s igy mindaddig nem tartozott Boszniához.

Cseszláv halála után (960. körül), mint emlitve volt, Bosznia Raskától elvált és külön bánságot képezett; mely majd Szerbiához, majd Horvátországnak hódolt, mig végre II. Vaszilije (Vazul) Bulgaroktonosz leigázván a bolgárokat és szerbeket, elfoglalta és 1019-ben birodalmához csatolta. Ezen hatalmas császár halála után Bosznia a többi szerb tartományokkal a bizánczi uralom alól felszabadult. (1050.) Ettől kezdve saját bánjai uralma alatt a XI. század végéig (1085-ig) független volt, midőn Bodin zétai király leigázta és István knéznek kormányzásul átadta. A szerb belviszályok ideje alatt, melyek Bodin halála után támadtak, Bosznia egy ideig Szerbiával egyesitve maradt.

Midőn Uros raskai zsupán a magyarokkal a bizánczi császárság ellen szövetséget kötött, Bority Bosznia legelső ismert bánja is hozzászegődött, ki a bizánczi hadjárat után is, a magyarokkal tartott. A magyarországi trónviszály alkalmával, II. Gejza halála után, Bority IV. István pártját fogta, Gejza fivérének III. István fia ellenében. Ezáltal Gejza fia pártjának bosszuját vonta magára, ki III. Istvánt megverte és a trónt elfoglalta. Ez Bority ellen sereget küldött és legyőzeti. Bority további sorsa ismeretlen és nem is emlittetik többet. Bority alatt Bosznia területe jóval növekedett. (1150—1163.)

Bority halála után (1163. után) Bosznia bizánczi uralom alá jutott és Emanuel császár haláláig (1180.) alatta is maradt. Bosznia utána Kulin bán alatt önállóságát visszanyerte.

Kulin bán.

(1184 1204.)

Kulin rokona volt Nemanya István főzsupánnak; Kulin nővére ugyanis Miroszláv, humi knéznek, Nemanya fitestvérének neje volt. Nemanya István példája szerint ő is függetlenségre törekedett. Bosznia ez időben a magyar királytól függött s hogy felszabadulhasson Nemanyához szegődött, elismervén főuralmát. Magyarországon viszályok dultak s igy Kulin összes gondját belügyekre fordithatá s a kereskedelmet felvirágoztathatta, sőt a raguzaiaknak 1189-ben a szabad kereskedést megengedte.

A magyar-horvát király és a római pápa beavatkozásától szabadulandó, Kulin 1190—1193. körül nejével és testvérével, egész családjával és tizezer lakóssal a bogomil vallásra tért át, melynek híveit Nemanya Szerbiából kiüldözte. Ez időtől fogva a bogomilek tana Szerbiában erősen terjedt; Kulin pedig függetlenité magát Nemanyától. A magyar király Boszniára áhitozott s Kulin áttérése ürügyül szolgált neki az ellene inditandó háborúnak, de ebben halála megakadályozta. A mig Béla fiai, Endre és Imre egymással versengtek, addig Kulin békét élvezett, de amint ők kiegyeztek és Endre horvát herczeg Prvovencsani Istvántól Humot elfoglalta, akkor Kulint is veszély fenyegette. Szerbiában belviszályok ütöttek ki, hol Vukan István ellen felkelt, ki a pápának a katholikus hitre való áttérési szándokát bejelentette, Imre magyar királylyal és Endre horvát herczeggel szövetkezett. Vukan egyszersmind értesiti a pápát, hogy Boszniában a bogomil vallás uralkodó lőn.

III. Incze pápa a Boszniában elterjedt bogomil vallást a legszigorubb üldözésnek kiteszi s ha a tárgyalások utján ezt el nem érheti, kész volt keresztes hadjáratot is inditani. Ő ezért Imre magyar királyt Bosznia főurának tekinti s hozzáfordul, miszerint hivassa magához Kulin bánt és szólitsa fel a bogomil vallás elhagyására. Ha a bán rá nem hallgat, akkor támadja meg Boszniát, foglalja el a bogomilek összes birtokait s űzze ki őket Kulinnal együtt.

Kulin midőn erről értesült, meghajol III. Incze előtt és igy az országa felett tornyosuló sötét felhőket ismét eloszlatja. Imre király 1201-ben a pápa levele alapján igazolásra szólitá fel és hogy a bogomileket üldözze ki országából. Kulin arról mentegeti magát, hogy nem tudta miszerint a bogomilek eretnekek, hanem igaz katholikusoknak tartá. S hogy a magyar királynak Bosznia belügyeibe való avatkozásnak elejét vegye, értesiti a pápát, miszerint két-három bogomilt Rómába küldend, hogy állapitsa meg hitök igaz vagy téves voltát. Ezenkivül a pápától egy hív és igazhitü férfit kér Boszniába küldetni, ki őt és családját felvilágositsa és országának egyházi ügyeit rendezze.

Kulin ily módon a pápa pártfogását megnyerte és

a magyar királytól, ki alig várta Bosznia belügyeibe beleavatkozhatni, megszabadult. A pápa közben küldöttséget meneszt Boszniába a bogomilek megtéritésére. 1203. végén Ivan de Casamoris követe Kulint és a bogomilek főbb embereit visszatéritette.

Bosznia Kulin alatt tekintélyesen gyarapodott és nagy jólétnek örvendett; Kulin bán manap is élénk emlékezetében van a népnek. A mai Boszniában élő Kulinovicsok tehetős bégjei tőle származtatják magukat.[1])

Kulinovics István bán.

(1204—1232.)

Az 1204. év után Kulin bánra vonatkozólag nincsenek több adataink; utódja fia lőn, István (Sztepan). Kormányzása alatt a bogomil vallás megint felütötte fejét s nemcsak Boszniában, hanem a szomszéd horvát királyságban is felülkerekedett. Hiába küldte III. Honorius pápa küldötteit Boszniába a katholikus vallás terjesztésére 1222. kezdetén Acortius pápai követ keresztes hadjáratot hirdetett ellenök, azonban felhivását senki sem követte. II. Endre magyar király is megkisérlé a bogomilek kiirtását, de ő sem tudott sikert felmutatni. A bogomilek elleneik kudarcza után annyira megerősödtek, hogy a katholikus Istvánt a báni székről letették és helyébe a születésénél is fogva bogomil Ninoszláv Mátét ültették. A volt István bánnak és Szebeszláv fiának csak Uszora maradt meg.

Ninoszláv Máté bán.

(1232—1250.)

Magyarországon polgárháború dúlt mikor Máté báni székét elfoglalta. II. Endre alig békült ki a nemességgel és papságával, újra a bogomilek megsemmisitését tervezte. Kálmán (1226—1241.) horvát herczegnek segélyét igénybe vette s neki Boszniát is adományozta, hogy a

---

[1]) A szerbeknél ma is közmondásos, ha valami régi dologról beszélnek, „ne mesélj nekem Kulin bánról“.

sikert biztositsa. A bogomilek üldözése czímén sorra foglalta el a zsupokat. Ninoszláv ily körülmények között a pápát áttérési szándékáról értesiti s vele számos főur (1233.) Ninoszláv kérelmére a pápa Kálmánhoz fordult, hogy adja vissza Ninoszlávnak az általa már elfoglalt zsupánságokat. Ugy látszott mintha a vallásháború Boszniában megszünt volna. De már 1244-ben a bogomilek ismét terjeszkednek. A pápa is belátta, hogy a hittéritéssel egyedül nem boldogulhat, hanem erőszakhoz kell fordulnia; ő tehát a bosnyák bogomilek ellen a keresztes hadjáratot kihirdette s ezen hadjárat élére Kálmánt jelöli ki; hogy Kálmán sikeresebben kűzdhessen, II. Endre magyar király, illetve atyja teljes erejével támogatta. Nemcsak hogy maga is gyűjtött számára Magyarországon kereszteseket, hanem egész Boszniát neki adományozta, melyet IX. Gergely pápa 1235 ben ünnepélyesen megerősitett. Kálmán tehát névleges arra lőn Boszniának — még csak a foglalás hiányzott. Ninoszláv halálig sértetett meg ezáltal s ezért elhagyva a katholikus hitet, a bogomilekhez visszatér. Nemcsak a bogomilek, hanem Bosznia összes lakósai felbuzdultak hazájuknak Magyarország elleni megvédésére. Máté és Kálmán közt a harcz kitört. Eleinte Máté sikerrel állott ellent, de később a koczka megfordult és 1237-ben Kálmán teljes győzelmet aratott, mire utóbbi a katholiczizmus érdekében megkezdé a bogomilek üldözését. S mikor befejezettnek hitte művét, 1239 ben Boszniából kivonul. Rögtön kivonulása után a nemzet felkel és Ninoszláv Máté újból felülkerekedik.

Ő gyorsan visszaszerezte elvesztett uralmát és egész Boszniát. 1241-ben pedig midőn a tatárok Magyarországot a sír szélére jutották, ezek Horvátországba is betörtek és innét Boszniába, de csak északi határait pusztitották s Szerbiába mentek, hol őket Nagy Uros szétszórta s Bulgáriába űzte. Magyar- és Horvátországot a tatárjárás csaknem megsemisitette. Ninoszláv Máté háboritlanul rendeztette országát, sőt a magyar és horvát uralkodókon a boszniai belügyekre való beavatkozásért bosszut is állhatott, melyre az alkalom csakhamar kinálkozott.

Spalató és Trau között háboru ütött ki; előbbiek Magyarország ellenségei, utóbbiak barátai voltak. Spalató

Mátét hivta segitségül és ez felszólitásukat készségesen követte. A spalatóiak tetemes pénzösszeget adtak neki, sőt városuk fejedelmévé választották, hogy a trauiak és a magyar király ellen őket megvédje. Ninoszláv seregét egybe gyüjté és Spalatóba jött; velök egyesülvén Trau elé vonult, hol két hétig a traui szőllőket és szántóföldeket pusztitotta. De a jól megerősitett Traut be nem vehetvén Spalatóba visszatért; egyik fiát helyettesévé nevezte ki s a vár védelmére némi csapatot hagyott vissza, azután Boszniába hazatért. Spalató és Trau közt még hevesebben folyt ezután a harcz. A magyar király a spalatóiak ellen sereget küld, hasonlókép szövetségeseik Endre humi knéz és Ninoszláv boszniai bán ellen; egy másik sereggel személyesen IV. Béla király Boszniába nyomul. Ezen hadjárat lefolyásáról nincsenek részletesebb adataink; de nemsokára kölcsönös kibéküléssel fejeződött be. Spalató bevétetett és kénytelen volt 1244 ben békét kötni és meghódolni.

Midőn Béla király az osztrákokkal háborúba bonyolódott, a bogomilek Boszniában ismét nagyobb mozgalmat fejtettek ki. A pápa a második keresztes hadjáratot kihirdette ellenök, de sikerre nem vezetett. IV. Imre pápa a boszniai püspökséget a raguzai érsekség alól kivette és a kalocsai alá rendelte. Azonban IV. Imre pápa ezen határozatával nagy jogtalanságot követett el. Ninoszláv emiatt igen elkeseredett. Csakhamar belátta, hogy a magyar püspökök ezúttal nem annyira a vallás, hanem a magyar királyok érdekeinek előmozditásán fáradoznak, hogy azok a római egyház segélyével főuralmukat Boszniára kiterjeszthessék. Ninoszláv bánságának függetlenségét féltve egyenesen a IV. Imre pápához fordult. Ninoszláv a pápának előadja, hogy megtérése óta a katholikus egyháznak mindig buzgó híve volt, hogy pedig a magyar király és Kálmán herczeg által Bosznia ellen vezetett keresztes hadjáratok alkalmával az eretnekek segitségét igénybe vette, csak azért történt, mert a külső ellenségek erőszakoskodásai ellen bánságát megvédenie kellett; s kéri a pápát, hogy a boszniai püspökség ne tartozzék magyar érsekség alá. A pápa a magyar király és püspökség tervein keresztül látott. Hitelt érdemlő hívei által meggyőződvén, hogy

Ninoszláv katholikus, a magyar király és papság mellőzésével, 1248-ban a zengi püspököt Fülöpöt, ki Spalatóban székelt, bízza meg az ügyekkel és megengedi a katholikus istentiszteletnek szláv nyelven való megtartását, azon hiszemben, hogy a horvát és egyéb délszlávokat az eretnekségről hamarabb fogja visszatériteni mint a magyar és horvát herczegek kardja.

A raguzaiak Ninoszláv Kulin nyomdokait követte. 1234-ben Ninoszláv a Kulin bán által adott kereskedelmi kiváltságokat megerősiti és Dandolo herczeggel újabb megállapodásra jut. Midőn 1240 ben előbbi méltóságát ismét visszanyerte, a Raguzával kötött régi szövetséget megújitja, sőt városukat meg is látogatja és országában számukra a szabad kereskedést megengedi. 1249 ben újabb oklevelet állit ki, melyben régi királtságaikat megerősiti és I. Uros szerb király ellen szövetségre lép. Ninoszláv 1250 ben szünt meg uralkodni.

Bosznia Ninoszláv halálától Kotromanics Istvánig.

(1250 - 1323.)

Ninoszláv halála után rokonai közt kiütött az örökösödési háboru, melyet a bogomilek és katholikusok országa még inkább elmérgesitett. A belharczok IV. Bélának alkalmat nyujtottak a beleavatkozásra és ő 1254-ben Boszniát főuralma alá veti. A meghóditott bánságot két részre osztja: felső — vagyis a tulajdonképpeni Boszniától és a Dolnyi Krajitól Uszorát és Szolit elkülöniti s belőlök külön bánságot alakit. Ezen felosztás által hitte Boszniát birodalmával tartósan egybekapcsolni. A tulajdonképpeni Boszniát (Dolnyi krajevivel) továbbra is belföldi bánok, talán Kulin és Ninoszláv utódai alatt hagyta; de az új uszorai és szóli egyesitett bánság élére többnyire magyar főurakat állitott, kik megbizhatóbbaknak látszottak a boszniai uraknál. Ezidőben Macsó magyar fenhatóság alatt állott s ezt Uszorával és Szolival egyesitette közös bánt adván kormányzásukra.

A magyar-cseh hadjárat idejében IV. Béla I. Urost hivta segitségűl. 1270-ben IV. Béla és Ottokár cseh király békét kötöttek Bécsben. Uros is jelen volt. Uros ekkor beszélte meg, hogy Dragutin Béla unokáját V.

István magyar király leányát nőül veszi s véle hozományképpen a boszniai és macsói bánságokat nyeri; ily úton került a két bánság Szerbiához. Később midőn Dragutin a trónt Milutinnak átengedte, ő 1281—1316 ig Boszniát kormányozta (Uszora és Szoli), Macsót, Szerémséget, a Dunamellékét és Branicsevót. Halála után a boszniai bánság Szerbiához került.

Eddigelé elősoroltuk Bosznia azon részének sorsát, mely Uszorát és Szolit foglalta magában.

A tulajdonképpeni vagy Felső-Boszniában Ninoszláv halála után ennek utódai és a Kulinovicsok uralkodtak, egymást váltván fel a báni széken. Közülök kiemelendő Kotroman István, ki 1272-ben emlittetik először; ezen időtájban Felső-Boszniát és a Dolnyi Krajit a magyar királyok fenhatósága alatt kormányozta. Dragutin szerémi király uralma idejében utóbbinak volt alárendelve, elismerte fenhatóságát és Jeliszaveta leányát is nőül vette.

Az 1299. évben Subics Pál horvát bán Istvánt legyőzi és Bosznia ezen részét Dragutin fenhatósága alól kiragadja; a Dolnyi krajiban rokonát Hrvatint bizza meg a kormányzással, míg Felső-Boszniát Mladen fiának adja. Igy ezen második bánság ismét két részre osztatik: Felső-Bosznia külön és Dolnyi Kraji külön bánságot képeznek.

Subics Mladen Boszniában husz évig uralkodott (1302—1322). Eleinte csak Felső-Boszniát birta, de később a Dolnyi Krajit is elnyerte. Apja halála után 1312-ben Mladen ennek örökségébe lép és Kotroman Istvánnal is kibékül, rokonságba jutván vele.

Dragutin halála után Milutin foglalta el ennek tartományát és ezért Mladen a magyar királylyal szövetséget köt Milutin ellen. Macsót a magyarok foglalják el, Mladen pedig Uszorat és Szolit és ezentúl egész Bosznia bánjának nevezte el magát. (1321. körül). Minthogy ily nagy területet egymaga nem kormányozhatott, Boszniát védenczének Kotromanovics Istvánnak, Kotroman legidősb fiának átadta, kinek anyja Dragutin szerb király leánya volt; mindazonáltal a Bosznia feletti főuralmat magának fentartotta.

Néhány év mulva Mladen ellen testvérei és Róbert

Károly magyar király támogatása mellett István is, felkelnek. Mladent 1323-ban a báni székről elűzték és István megszabadulván főurától, továbbra is boszniai bán maradt.

Kotromanics István bán.
(1322—1253.)

Miután az ifjú Kotromanics István a hatalmas Subics Mladen bán gyámsága alól felszabadult, uralkodásának első éveiben anyjának Jeliszavetának (Erzsébet) és nem egy boszniai főurnak gyámkodása alatt állott, ez utóbbiak hazájuk belügyeire mindenkor nagy befolyást gyakoroltak. István Róbert királyhoz csatlakozott és 1323-ban a király nejének egyik rokonát nőül vette.

A horvát belviszályok idejében István a Subicsokat tá nogatta, de ebből semmiféle előnye sem volt. 1235-ben Humot sikerült elfoglalnia, melyet eddig a szerbek birtak. (Decsanszki uralma alatt.)

István ezen sikerrel nem elégedett meg, hanem a Dubrovniktól a Neretváig terjedő tengermelléket foglalta el, sőt a Czetinyéig terjedő partot is óhajtotta birni; ő tehát ezen részekbe nyomul és rövid idő alatt azokat hatalmába keriti. Rövid idő mulva Dumnót, Hlijevnót és Glamocsot is elfoglalja, melyek eddig horvát uralom alatt voltak. Ezen területekből Zavrsije nevü tartományt alakitott, melyet később Zapadne sztranenak is neveznek. István mint egyik előde sem, Bosznia határát a tengerig kiterjesztette.

A bogomilek hívei időközben eddigi üldöztetésük daczára ujból megszaporodtak. István és anyja a görög keleti valláshoz szítottak; ő a bogomileket tűrte s tartott a nemzet nagyobb részének elégedetlenségétől, melyet az üldözés felkelthetne. A pápák nagyon a katholiczizmus terjesztésére serkentették, de eredménytelenül.

Ezen kényszerhelyzetben a pápa Nelipity horvát knézben hív támaszra lel, ki István ellen felajállotta szolgálatát. Nelipity még a Subicsek támogatásaért heves ellenfele volt Istvánnak s hogy bosszuját éreztethesse vele, azért állott a pápa rendelkezésére és nem vallási meggyőződésből. Köztük 1338-ban ütött ki a harcz;

előbbi vélte önállóságát, utóbbi bosszút akart rajta állani és fegyveres erővel Boszniát katholizálni. A háború 1340-ig tartott. Róbert Károly zokon vette hogy a pápa mellőzte őt és a horvát knézhez fordult; azért Istvánt rábirta a katholikus vallás felvételére, ki ezen lépését a pápával is tudatta. Ezzel Róbert Károly Nelipity horvát knézen kifogott, mert békés uton elérte azt, a mit Nelipity két évi háború után sem tudott kieszközölni.

A pápai követ azonnal hozzálátott Nelipityet áttérésre rábirni. István válaszából kilátszik, hogy nem merte a bogomileket üldözni, mert Dusán szerb király beavatkozásától tartott, végre azonban megigérte a bogomilek üldözését és a katholikus vallás felvételét, ha a pápa és a magyar király támogatni fogják. Ő tehát szövetséget keresett, hogy Dusán ellenségeskedését ellensulyozhassa (1340.).

Róbert Károlyt 1342. julius 16-án történt elhalálozása után, fia, az ifju I. Lajos király (1342—1382.) követi a trónon. Iránta István nem nagy odaadást tanusitott. 1343-ban a velenczeiekhez követeket küldött hogy velök szövetségre lépjen és tőlök fegyvereket vásárolhasson. Ezen szövetségbe esetleg Dusán István szerb királyt is vélte belevonhatni. István azonban egyszerre szándékát megváltoztatta, Lajoshoz szegődött, kivel szövetséget kötött a velenczeiek és Dusán ellen 1344 ben. Ugyanezen évben Horvátország knéze Nelipity meghal, kiskorú fiút hagyván hátra. A Subicsok közöl különösen III. Mladen tünt ki, ki Klissza, Almissza és Szkardonát birta és Dusán sógora volt, továbbá a Kurjakovics testvérek, krbavai knézek, kiknek hatalmát Róbert Károly sem tudta megtörni. I. Lajos tehát mindenekelőtt a krbavai knézek, Knin, Brabir, Osztrovicza, Szkardona, Klyucs, Klissza és Almissza várak ellen indult; István hozzája csatlakozott. Ezen támadás ellenében a Subicsok Velenczével szövetkeztek és Lajosnak erélyesen ellentállottak. Midőn Lajos a kűzdelemben sikert nem tudott kivívni, hazatért; a velenczeiek pedig Zára ellen indultak, melynek lakósai 1345-ben Lajoshoz pártoltak volt. A záraiak szorongatott helyzetükben Lajoshoz folyamodtak segélyért, ki Istvánt küldi támogatásukra. István bán Zára alá ment, de a ravasz velenczeiek ráveszik a béke

megkötésére és visszatérésre birják. Lajos 1346-ban nagy sereggel segitségükre jön, vele István bán is. István szándokában volt Lajost és a velenczeieket kibékiteni, és a Dusán elleni hadjáratra rábirni; sikerült is köztük a békét helyrehozni és velök 1348-ban a békét nyolcz évre megköttetni.

Nemsokára rá István Dusánnal Hum végett ellenségeskedésbe jut. Dusán addig mig a keleti bonyodalmakkal volt elfoglalva, csak közvetve avatkozott be a boszniai ügyekbe. De midőn 1346 ban a szerbek, görögök és bolgárok császárjává kiáltotta ki magát, elhatározta hogy Istvánnal is le fog számolni. Most István helyzete veszélyessé vált, a velenczeiktől gyors segélyt kért s kérte tőlök hogy a velök szövetségben élő Dusánt terveitől eltéritsék. Dusán kijelentette hogy Hum visszaadása mellett kész a békekötésre; kölcsönös tárgyalások után 1347 ben fegyverszünetet kötöttek. Ezután Dusán birodalma keleti részeibe ment, mig István háborúra készült. 1349. Lajos belegyeezésével Humból Dusán ellen indult 50.000 lovassal és 30.000 gyalogossal. Dusán most a velenczeiekhez fordul, s értesiti őket hogy István Humot pusztitja és elfoglalta; mire a velenczeiek Istvánt visszatérésre akarják birni de hasztalan.

1350-ben Dusán Boszniába tört; István előle a hegyekbe és erdőkbe vonul vissza s Dusán szint Bobováczig nyomult; számos elégedetlen főur a szerb császárhoz csatlakozott. Ő az erősen védett Bobováczot be nem vehetvén, az ostrommal felhagy és útközben pusztitva Delminiumon át (Dumno) Humba ment, ezt elfoglalja és birodalmával egyesiti. 1351-ben székhelyébe tért.

István bán már uralma kezdetén a raguzaiakkal viszályba elegyedett. Több boszniai nemes egy raguzai kereskedőt kiraboltak, miért a raguzai kis tanács a bántól elégtételt és kártalanitást követelt; s ha a bán ezt meg nem adná, akkor az összes raguzai kereskedőket felszólitandják hogy ne menjenek többé Boszniába. István azonban engedett és a raguzai tanács 1323-ban követeket küldött hozzá, kik véle Bosznia területére nézve kereskedelmi szerződést kötöttek. Ezóta a bosnyák bán és Raguza között barátság és egyetértés uralkodott. 1332-ben régi kereskedelmi kiváltságaikat megerősiti; 1333-ban

kiváltságlevelet ad a raguzaiak számára, melyben Rtot (Rat), Sztagnót, (Szto), Prevlakát és a Rat körül fekvő szigeteket, nemkülönben mindent a mi Prevlakától Loistyéig terjed nekik adományozza; viszont a raguzaiak kötelezték magukat Ratért és Sztagnoért a bánnak évente 500 perpert fizetni. 1344-ben azonban Raguzával összetüzött. Humban a bán unokaöcscsei a Nikolicsok uralkodtak, kik Raguzával egyenetlenkedtek; a bán rokonai pártját fogta. A raguzaiak kétszer is küldöttséget menesztettek a bánhoz, végre 1345-ben a viszály véget ért és a raguzai tanács elhatározta hogy a bánnak külön czélra szolgáló hajót át fog engedni; a köztök fenálló kereskedelmi szerződések pedig egy év múlva rendeztettek.

István bán Dusán szerb császárral való szerencsétlen háborúja után teljesen Lajos karjaiba veté magát, sőt fenhatóságát is elismerte. Lajos István leányát, Erzsébetet 1350-ben nőül vette. De a bán leánya boldogságának nem sokáig örülhetett; még ugyanazon évben elhalt.

Kotromanovics István több mint harmincz évig kormányozta Boszniát. Halála után unokaöcscse Tvrtko István foglalta el a báni széket, ki rövid idő mulván Bosznia királyává koronáztatta magát. S igy azalatt mig Szerbiában a Nemanyicsek elhalálozása után a királyság tönkre megy, helyébe viszály és hanyatlás lép — addig Bosznia királysággá és az európai állami élet tagjává lesz.[1])

István bán legnagyobb hibája az volt, hogy a szerb állam szomszéd szövetségét mellőzte, hanem az idegen magyar királyságra támaszkodott. Mig a szerb királyok hazájok belügyeivel voltak elfoglalva vagy ellenségeikkel harczoltak, addig István bán Szerbia rovására terjesztette országa határait; s mikor a szerbek fenyegették, mindig a magyarok segitségét vette igénybe, fenhatóságukat elismervén. Mikor a pápa vallási okokból fenyegette, felvette a katholikus hitet és sohasem támaszkodott természetes szövetségeseire, a rokon szerbekre. Mindennek alapja

---

[1]) Ubavkics Bosznia történetét V. Klaić, „Poviest Bosne do propasti kraljevstva, Zagreb 1882“ czímü müve után irta meg. A forrás tanulmányon alapuló és Bosznia történetének ez ideig legjobb müvében az összes forrásokat egybegyüjtve fellelhetjük.
A fordító.

István bánnak elkülönitő önállóságra való törekvése volt; ő nem akart a Nemanyák által megteremtett egységes szerb birodalom kötelékébe lépni. A Nemanyicsek hatalmi állása természetesen nem volt inyére a magyar királynak; ők mindvégig ellenségei voltak a nagy és hatalmas szerb király és császárságnak; ezért támogatták István bánt, hogy Bosznia erősbitésével Szerbiát gyengitsék. Ők természetes ellenségei voltak a nagy szerb birodalomnak, valamennyi szerb egyesitőinek, a Nemanyicsek családjából származó szerb uralkodóknak, Prvovencsani Istvántól fogva V. Urosig. A magyar királyok azért állitották fel a szerb-bosnyák bánságot, hogy a szerb királyságnak véle árthassanak. István bán törekvéseiket magáévá tette s ezáltal sulyos hibát követett el; a boszniai szerbek azonban mégis Szerbiához szítottak, melynek szülöttei a Nemanyics királyok és Dusán czár voltak, ki a szerb nevet dicsővé tette, ki az adriai tengertől a Duna és Dráváig, az Iszkertől Czetinyéig terjesztette ki a szerb birodalmat. Szerbia azon közös gócpont, mely körül a szerbeknek és az általok lakta országoknak tömörülniök kell, hogy ismét egy nagy dicső és hatalmas császárságot megteremthessenek. A történet mutatja, hogy Szerbia ily dicső napokat már élvezett. A mai Szerbia feladata maga köré gyüjteni az elszakadt részeket és megteremteni a Nagy-Szerbiát (Velika Szrbija), melynek határa a legutolsó szerb kunyhóig kell hogy terjedjen.

Második rész.

Szerbia állami élete és műveltségi állapota.

A szerb nemzet állapota az 1158—1369-ig terjedő korszakban egészen elütő a Nemanyicsek előttitől. Az első korszakban különválva fenálló szerb tartományokat, melynek lakósai minden határozott czél és öntudat nélkül törzséletet folytattak, a Nemanyicsek dynasztiája megalapitójának sikerült szorosabb viszonyba hozni, az egységet megteremteni és a szerbekbe az állami egység eszméjét beoltani. A tartományok laza összefüggésükből szorosabb egésszé alakitattak át, melyből a szerb állam kifejlődött, eleinte királyságot, később Dusán és Uros alatt császárságot képezvén. A Nemanyicsek idejében az összes szerb területek két részre oszlának: hegyentuli és tengermelléki tartományokra. (Zagorszke i pomorszke zemlye). A tengermellékiekhez számitattak: Zéta, Hum, Trebinye Konavlé-kkal; a hegyentuliakra: Raska, Bosznia és a többi végvidékek.

A szerb állam határai nem voltak állandók, mert a szerb uralkodók gyakori hadakozásuk által az évek folyama alatt, különösen a déli és keleti határokon hóditottak. Mikor a szerb birodalom hatalma és dicsősége tetőpontján állott a szerb által lakta területeken kivül Albániát, Epiruszt, Etoliát és Thesszáliát is magában foglalta. Szorosan ethnografiailag véve a szerbek keleten az Iszkerig és Mariczáig, délen a tengerig és a Drinig, északon a kárpáti hegységig és a Közép-Dunáig, nyugaton pedig az adriai tengerig a Cetinye és Unáig terjedő területet lakták. Számukat nem lehet bizonyosan meghatározni, de valószinűleg a 14-ik században többen voltak mint manap.

A szerb uralkodó nemzeten kivül a szerb birodalomban egyéb nemzetiségek is laktak: u. m. oláhok, albánok, görögök stb. Az oláhok (rumunok) a rómaiak és más nemzetiségek keverékéből származtak, és főleg állattenyésztéssel foglalkoztak; a rumun elem idővel beleolvadt a szerbbe és nem volt képes nemzetiségét megtartani. Később az állattenyésztést űző szerbek is „oláhoknak“ (vlaszi) neveztettek és igy lett a „vlah“ szó egyértelmű a pásztorral. Régi emlékiratainkban mindenütt a vlah szó alatt állattenyésztéssel foglalkozó pásztorok értendők. Innét eredt az uzicsai kerületben fekvő „sztari vlah“ vidék elnevezése is, melynek lakósai mai nap is kizárólag állattenyésztést üznek, noha ehelyt oláhok sohasem laktak volt.

A városokban és várakban lakó ugynevezett „latinok“ számos kiváltsággal birtak és a szerb államban féligmeddig önálló községeket képeztek s ez okból román nemzetiségüket mindvégig megtartották s csak kevesen szerbesedtek el. Katholikusok voltak, mi őket még inkább a nyugathoz kötötte.

Albánok sokan laktak a szerb birodalomban; főleg marhatenyésztést üztek. Törzsi szervezetük és életük oly egyöntetü, szoros volt, hogy ez nemzetiségüket minden külső befolyás ellen megvédte. Értelmes, egészséges, bátor, szabadságszerető egy nép volt, ugy hogy Dusán uralmáig egy szerb uralkodó sem tudta őket meghóditani. Dusán azonban őket legyőzte, okkal-móddal megnyerte. Az albánok több várat birtak.

Szerbiát ezen kivül németek, illetőleg Szászországból beköltözött szászok is lakták. Bányászkodtak, érczet kerestek, olvasztottak, pénzt vertek stb. A 13. században költöztek be, főleg városokban és bányatelepeken laktak. Eleinte kiváltságokat élveztek, a többi között, határtalan mennyiségü fát vághatták és nem egy erdőt elpusztitottak. Ezért Dusán törvénykönyvében határt szabott pusztitásaiknak s csakis annyit engedett meg vágatni, a mennyire okvetlen szükségük volt. A törvénykönyv utasitása úgy hangzik:

„18. t. cz. A szászok által kivágott erdők után irtott földek tulajdonukba megy át. Ha jogtalan uton a földes urak birtokait elfoglalnák, akkor a sérelmek a szent ki-

rály előtt nyerendnek orvoslást; a jövőben tilos erőszakos uton erdőt foglalni. Bárhol másutt irthatják az erdőt, de a földet sem szántani, sem arra letelepedniök nem szabad, hanem pusztán hagyandó, hogy azon uj erdő nőhessen. A szászoknak az erdőirtás ugyan el nem tilthető, de csakis szükségletüknek megfelelő arányban irthatnak."

Az emlitettem nemzetiségeken kivül a városokban elszórtan raguzai és velenczei olaszok laktak; továbbá bolgárok, görögök, örmények stb. A raguzaiak és velenczeiek kizárólagosan kereskedést üztek.

Belszervezet. Midőn a zsupánsági korszakban az egyes szerb tartományok külön kormányzás alatt állottak, rendi különbség nem létezett, hanem valamennyi lakos egyenlő jog és kötelességgel birt; később azonban a zsupáni családok utódaiból külön nemesség és főuri birtokosság keletkezett, ugy hogy a szerb nemzet két rendre oszlott: nagyobb és kisebb jogokkal biróra; az elsők kiváltságosoknak, az utóbbiak kiváltságok nélkülieknek neveztettek. A kiváltságos rendben a nemesek mellett a főpapság is foglalt helyett. A szerb állam többi lakója közember számba ment (szebar) ide soroztattak a polgárok, földművelők, szolgák [1]) és szokolnikok, kik semmiféle kiváltsággal sem birtak. A kiváltságosak és nem kiváltságosak viszonya kezdetben csakis a személyes szabadság tekintélyén alapult; de később a földes urak és a parasztság között előbbiek előnyére megváltozott a viszony. — Az egész föld feloszlott: császári, egyházi és nemzeti földbirtokra.

A nemesség jogai és kötelességei. A nagy és kis nemesség (vlasztelin i vlasztelicsity) közti külömbséget sem Dusán törvénykönyvéből sem egyéb források alapján nem lehet meghatározni. De a nemeseknek a szebrikkel (parasztok és polgárok osztálya) szemben megjelölt viszonyából kitünik, hogy a „veliki vlaszteli" nagyobb jogokkal birtak, mint a „mali vlaszteli", és hogy a kis nemesség oly viszonyban állott a főnemességhez, mint utóbbiak feljebb valóikhoz. Mindkét nemesség az ország-

---

[1]) Otroci, Daničić ezen kifejezés alatt minden osztálybeli nem szabad embert ért. A ford.

gyülésen részt vett (szabor, most szkupstina) és az államban politikai jogokat gyakorolt. Hatalmuk igen nagy volt s nem egyszer ellenszegültek még az uralkodónak is. A mennyiben a földbirtok császári, egyházi és nemességire oszlott, ők nagy földterületekkel birtak, szinte tartományokat, melyekben majdnem teljesen függetlenül kormányoztak. Csak Dusán kisérlette meg törvénykönyve által a nemességet a törvény korlátai közé szoritani, jogkörüket és kötelességeiket meghatározni; de az ő uralma és az előbbi uralkodók alatt is nem egyszer elpártolt egy-egy főur és a kitört harcz rendesen a főurnak saját birtokaira való visszaüzése által nyert véget. (Hrelya esete példáúl). Uros alatt pedig nagyravágyásuk és dicsvágyuk által elragadtatva teljesen függetleniték magukat és külön tartományt alapitottak. Dusán idejében azonban valamennyien rendelkezéseinek alávetetiék magukat; melyek szerint kötelesek voltak az országgyülésezésen kivül saját költségükön csapatokat kiállitani és harczolni, évi jövedelmükből „szoty“-ot (szok) adni, támogatták az uralkodót fia megkeresztelésénél, megerősitésénél, vagy kastély épitésnél stb. A vlasztelinek a háboruban tanusitott hősi tetteikért az ellenségtől elfoglalt területek bizonyos részét jutalmúl nyerték, melylyel szabadon rendelkezhettek. Az ilyen birtok „bastinának“ neveztetett s ágról-ágra szállt. „A bastina adományozásával tulajdonná lőn, a rajta lakó nép, a falvak, gyarmatok, vizek, erdők, hegyek, egyszóval minden a mi rajta találtatott.“ [1]) A bastinai földbirtok ment volt minden adótól és tehertől, s csakis szotyot kellett értük fizetni. Az, a ki közvetlen az uralkodótól nyerte a bastinát, vele szabadon rendelkezhetett; de az utódok rendelkezési joga bizonyos tekintetben már korlátozva volt. Kitünik Dusán törvénykönyvének 7. szakaszából is.

7. t. cz. „A felséges császár, király, vagy császárné sem erővel, sem vásárlás, sem csere utján a bastinát senkitől sem vehetik el a tulajdonos beleegyezése nélkül.

Igy példáúl Uros Mlyetet két kedvelt főurának adományozta s a többi közt mondja: hogy a bastinára való

---

[1]) Гласник VI. Баштина у Срба, од А. Мајкова, у преводу М. П. Шапчанина.

tulajdonjoguk örökös s akár a templomnak, vagy apanazsúl ajándékozhatják; eladhatják, bérbeadhatják, egyszóval szabadon rendelkezhetnek vele, mint tulajdonukkal. [1]) Egy másik törvényczikkből pedig kitünik, hogy az örökösök ha nem is egészen szabadon rendelkezhettek a bastinával, mégis csak kevéssé voltak lekötve. A bastina tulajdonjoga megmaradt a családban.

„40. t. cz. A császárságomban élő fő- és kis nemesség, szerbek és görögök, az általuk élvezett bastinákat és a hriszovulyokban felsorolt birtokokat továbbra is háboritlanul élvezhetik.

A bastina tehát mindig annak a családjában maradt, a ki azt közvetlenül nyerte; ennek fi és női örököseire szállt; ha a birtokos utódok nélkül halt el, a bastinát harmadizig menő rokonai örökölték. (Dusán trvk. 101. czikke.) Törvényes örökös hiján a bastina tulajdonjoga az uralkodóra visszaszállt; s akkor is ha a tulajdonos büntény folytán halálra itéltetett, vagy ha a főur a császárhoz hűtlen lett s ez esetben utóbbi másnak adhatta személyes érdemek jutalmáúl.

Háboru idején, amint valamely tartományrész elfoglaltatott, ezt az uralkodó a háboru alatt leginkább kitünt vitéznek adományozta. Dusán elődei is igy cselekedtek, mi az általuk kiállitott adománylevelekből kitünik. Dusán is igy járt el, mi mellett törvénykönyve bizonyit.

A főurak ezenkivül a császár által adta egyéb földbirtokot is élveztek, de csak ideiglenesen; ezért adót fizettek. Az ilyen birtokot pronijának nevezték, melyet a parasztok, földművelők és szolgák műveltek, és a vlasztelinok (nemesek) nem rendelkezhettek vele szabadon, mint a bastinával:

„95. t. cz. Senki sem veheti vagy eladhatja a pronijáát, hacsak nincs rá bastinai joga; az egyháznak sem adományozhatja, s ha teszi, adománya érvénytelen.“

A bastinák és proniják lakósai különféle adóval és munkával terheltettek s ezt a főurnak fizették, illetve szolgáltatták. Dusán törvénykönyve szerint a meropszok (földművelők) kötelesek voltak a főur pronijájának egy héten két napot dolgozni és a főurnak évente egy perpert

---

[1]) Гласник VI Баштина у Срба.

(fél osztrák arany értékének felel meg) fizetni; egy napon ingyen szénát kaszálni, egy napon szőllőt művelni, s a kinek nem volt szőllője, helyette más robotot végezni. (47. és 23. t. cz.) A főurak azonkivül a területeiken lakó alattvalóikon polgári ügyekben biráskodtak is. Joguk volt különféle állami hivatalt és méltóságot viselni; s az a főur, ki valamely állami hivatalt viselt, nagyobb tekintélynek örvendett mint a hivatalnélküli. A főurakból lettek: logotetek, (birodalmi kanczellár és pénzügyminister féle állás, a ford.) knézek, kefáliak stb.

Megyjegyzendő hogy a főurak nem voltak kizárólag szerbek, hanem más nemzetiségüek is a kiváltságosak közé soroltattak. Dusán törvénykönyvében a nemesek sorában különösen a görögök és szászok emlittetnek. A nemesség kezdetben csakis örökösödés utján ruháztatott át, de később és különösen Dusán alatt egy új nemesi rend keletkezett olyanokból, kik személyes szolgálataik által tüntek és érdemelték ki a nemességet, ugy hogy két nemesi rend volt, egy melynek ősei is nemesek voltak és örökösödés utján nyerte kiváltságait, s egy másik, mely személyes érdemek folytán nyerte előjogait. Dusán uralma alatt sok görög főur volt; ő t. i. a görög tartományok elfoglalása után az ottani kiváltságokat helybenhagyta és a főurak nemességét elismerte, ez által a maga részére óhajtván nyerni őket.

Egyház és papság. A szerbek a keresztény illetve, görög keleti hitvallást felvévén, egyházi viszonyaikat görög minták után rendezték és püspökségeket alapitottak. Néhány püspökség a zsupánijai korszakban a jusztinianusi érsekséghez tartozott, amig a többi a konstantinápolyihoz. A szerb püspökök nemcsak a zsupanijai korszakban, hanem Dusán idejében is a konstantinápolyi patriarchát ismerték el egyházi fejűl, mindaddig mig Szt. Szávának nem sikerült a görög patriarchánál a szerb egyház önállóságát és független kormányzását kieszközölnie (1219-ben). Ezóta a szerb egyház külön érsekkel birt, és Szt. Száva volt első független érseke. Ő és utódjai is maguk szentelték fel a püspököket, mit addig csak a patriarcha tehetett. Ezen jog alapján állitott fel Szt. Száva nyolcz püspökséget és Zsicsán egy érsekséget. A szerb állam területi nagyobbodásával a püspökségek száma is növe-

kedett; Dusán idejében pedig a metropoliták száma már huszra rugott. Ezen területi nagyobbodás folytán a jusztiniani érsekséghez tartozott püspökségek idővel egészen a zsicsai érsekség kötelékébe vonattak, s mikor 1019-ben az ochridainak is nevezett jusztiniani érsekség megnyittatott, szerb érsekséggé lőn. Midőn Dusán a szerb királyságot császársággá proklamáltatta, akkor a szerb patriarchatust is megalapitotta, és Janityije érsek kiáltatott ki patriarchchá, kinek székhelye Pétyen (Ipek) volt. Ez természetesen a görög patriarcha érdeke ellen történt s emiatt összeütközésbe is jutott a szerb egyház a görröggel; a görög patriarcha a szerb egyházat átokkal sujtotta, mely az átkot a görög patriarchára visszavetette. [1])

Szerbiában a templomok mellett számos kolostor is fenállott, melyeket főleg a Nemanya család fejedelemivadékai emeltek és gazdagon megajándékoztak. A kolostorok és szerzetesek száma tekintélyes volt; a szerzetesek nagy tekintélynek örvendettek, mert a Nemanyicsek nem egys arja szerzetükbe lépett. Az egyházakat, templomokat világi papok birták, mig a kolostorokat csakis szerzetesek. Az egyházak és kolostorok feje a püspök volt; több püspök az érseknek volt alárendelve s valamennyinek, illetve az egyháznak feje (Dusán és Uros czárok idejében) a patriarcha volt. A püspökök, metropoliták és patriarcha a felsőbb papi rendet képezték. Külön állást foglaltak el az ugynevezett exarchák, kiknek méltósága a patriarcha után következett, tehát nagyobb volt a püspökénél, később azonban méltóságuk megcsorbult, s végre a patriarcha, püspökök, metropoliták megbizottai lettek kolostori számvizsgálásoknál, a szerzetesek közti viszályok kiegyenlitésénél stb. Dusán törvénykönyve szerint az exarchák nem lehettek világi papok, s ebből látni hogy előbb ilyenek is valának. A többi

---

[1]) A nyugati szerb területeken a görög-keleti egyház mellett a római katholikusok is külön püspökségekkel birtak. Püspökeik Scutari, Dulcigno, Drivasztában stb. laktak és az antivari érsekségnek alárendeltettek. A cattarói katholikusok püspökükkel eleinte a raguzai érsekséghez tartoztak, de később ők is az antivárihoz csatoltattak. A cattarói püspökséghez tartoztak az egyes szerbiai bányahelyek katholikus hívei is.

A forditó.

papság és szerzetesek (kalugyerek) összes fokozataikkal az alsó papi rendet képezték. [1])

A főrendi papság részt vett a főurak álfal élvezte politikai életben és jogokban; a főurakkal egyetemben a szabort alkották, melyen törvényt hoztak stb. Jövedelmüket az egyházi javakból nyerték, melyeket maguk kezeltek, azonkivül az alsó papság köteles volt jövedelme egy bizonyos részét nekik beszolgáltatni. Nagy egyházi vagyonnal birtak, és különösen a Nemanyicsek sok földet és népet ajándékoztak nekik és kiváltságaik is hathatósan előmozditották vagyonosodásukat.

Nemanya például a hilendári kolostornak adott adománylevelében többek között ezeket sorolja fel: „ha a kolostori terület jobbágya a főzsupánhoz, vagy más valakihez szökik, kiszolgálandó a kolostornak és viszont; mindazt, mit a Szveta gora (Athosz) kolostorainak ajándékoztam, sem fiam, sem unokám, senki családomból el nem veheti.“ A többi királyok is gazdag ajándékokat adtak a kolostoroknak. A legkörülményesebb és a legismertebb adománylevél decsánszki Urostól ered, melyet ő a Decsáni kolostor felépitésekor kiállitott. Adományai között felsorol:[2]) harmincz környékbeli falut és telepet, három szőllőt, hegyeket legelőűl, diszes aranyból vert gyöngyökkel és drágakövekkel ékitett kereszteket, arany és ezüstös ikonokat (kis szentkép); elrendeli továbbá hogy:

„A meropszok (földmivelők) kötelesek számukra 6 mat buza, 2-öt zab, 2 köles és 2 szőllő alá szántani, mint más templomoknál.“

„A kovácsok, aranyművesek, szabók, szijgyártók és az összes mesterek kötelesek épp ugy mint a szokalnikok dolgozni. Szénát is kötelesek kaszálni, mint a meropszok, ugyszintén a szokalnikok és valamennyi mester.“

---

[1]) Гласник VI. Расмапрање о Душанову законику од Др. Ник. Крстића.

[2]) A szerb hriszovulyok között eddigelé terjedelemre és az adatok bőségére nézve legfontosabbak III. Urosé (1330. körül) melylyel a decsani és Dusáné, melylyel a prizreni templomot alapitotta; továbbá a legujabban felfedezett II. Uros Milutiné az 1314—16. évből. A ford.

„Ha az otroczi-k az igumannal (kolostorfő) vagy valamelyik szerzetessel utnak indulnak, akkor az egyház költségén utaznak; de ha maguk mennek egyházi ügyben, akkor önmaguk lássák el magukat.“

„Mindenki ki földet bir, köteles szőllőt kapálni.“

„A pásztorok juh őrzésért György napján egy juhot birkástul vehetnek; a kárt kötelesek megtériteni.“

„Minden község tartson egy igáslovat, az egyházi terhek vontatására. Ha a ló egyházi teher alatt megy tönkre, az egyház köteles újat beszerezni, ha azonban a községben tartás közben vész el, a község vesz másikat.“

Mutatványképpen Dusánnak prizreni adománylevéből néhány pontot közlünk, melylyel Prizrenben szent arkangyalról czímzett kolostort alapitott:

„A prizreni császári jövedelemből a kolostor évi ezer perpert kap.

„Krisztus menybemenetele és Arkangyal napján mindkét piacz vásári pénze a kolostoré.

„A bari adózók adójából száz perper a kolostoré és az albánok által hozta olajból tiz kocsi.

„A Felső-Pilotban beszedendő csabrodina, mely eddig Dusáné volt, ezentul előre a kolostornak adassék.

„Törvényesen meghagyom a szerb földművelőknek, hogy házanként egy héten két napot tartoznak az iguman parancsa szerint robotolni, buza alá szántani, az egyháznak szükségelt szénát kaszálni és szőllőt művelni.

„Az egyház területén lakó albánok épp ugy kötelesek robotolni, mint a szerbek, egy dinárt fizetni, vagy egy polukmicza buzát adni.

„A kolostori területen lakó nemesek tartoznak szántani, szénát kaszálni, szőllőt művelni és az igumánnak az utakat fentartani.

„A pásztorok (vlaszi) [1]) ötven juh után egy juhot és egy birkát adóznak, és egy gyapjust; minden második évben egy lovat kötelesek adni vagy harmincz perpert, mint eddig a császárnak fiettek.“

Egymást felemlithetnénk Nemanyának sztudeniczai

---

[1]) Ez a kifejezés az ó-szlávban „pásztort“ jelent, mivel a régi oláhok foglalkoztak leginkább állattenyésztéssel. A ford.

adomány leveléből is, de azt hisszük ennyi elég. Néhány az egyházat és papságot illető pontot Dusán törvénykönyvéből felhozunk, következőleg:

„9. t. cz. A császárságom területén valamennyi nagy és kis templom minden robottól ment.

„10. t. c. A templomok csakis a császárt kötelesek kocsin vitetni és őt kisérni.

„56. t. cz. Az egyházat, illetve templomokat és kolostorokat a felséges czár, a patriarcha és logotet igazgatja és más senki.“

Valamint a földbirtok császárira, nemesire és egyházira oszlott, épp ugy a templomok is császáriak, ha császári területen, nemesiek ha nemesi, egyháziak tisztán, ha egyházi földbirtokon épültek. A templomok nagy és fiók (kis) templomokra oszlottak, és sokszor utóbbiak előbbieknek alárendeltettek, mi sok tekintetben káros volt s ezért Dusán elrendelte hogy:

„60. t. cz. Sem a főurak, sem más valaki, a ki bastinái között egyháziakat is bir, sem a czár, sem a patriarcha utján a kis templomokat a nagyoknak alá nem rendelhetik.“

A főpapok: u. m. a patriarcha, a mitropoliták és püspökök Dusán törvénykönyvében „szvesztiteliknek“ is neveztetnek és a plébániákra, városokba és falvakba a lelkészeket kinevezték; s ha akadtak volna lelkészek, kik a patriarcha, a mitropolita vagy püspök által ki nem neveztettek, azokra Dusán törvénykönyvének 75. t. cz. szigoru büntetést mért és elűzésüket elrendelte. Jogukban állott mindenkit az egyház kebeléből kizárni, ha valamilyen lelki bünt követett el; (76. és 77. t. cz.) egyházi ügyekben biráskodtak.

„78. t. cz. Egyházi ügyekben világiaknak itéletet hozni tilos. Az ki ezen törvényt áthagja háromszáz perpert fizet.“

Az egyházi birtokokon lakók kivétettek a császári és állami törvények alól, és a sokkal enyhébb egyháziak alá rendeltettek a 106. t. cz. alapján:

„Az egyházi birtokon lakó peres köteles peret mitropolitája, püspöke, illetve igumánja elé vinni. Ha azonban a két perlekedő két külön egyházi birtok kötelékéhez tartozik, ugy akkor ügyük mindkét egyházi biróság előtt tárgyalandó.“

Az alsóbb papság a különféle fokozatból álló lelkészekből (popovi) és szerzetesekből (kalugyeri) állott. Az alsó papság sokkal kevesebb jogokkal birt mint a felsőbb; de azért nekik is voltak bizonyos kiváltságaik, nem fizettek adót (34. t. cz.) bastinákat birhattak, utánok a dazsbinát nem fizették stb.; azok pedig kiknek nem volt bastinájok, három tag adómentes szántóföldet kaptak. Kibérelhettek egyházi földeket, az egyházi javak használatával járó terheket azonban kötelesek voltak elvállalni.

A lelkészek teendői közé tartozott „keresztelni, megeskedtetni, párbért beszedni, stb.“; főleg a kolostoroktól és templomoktól távolabb eső helyeken, melyek egyházi birtokot képeztek. (Dus. trvk. 21. és 24. t. cz.)

Az alsó papság két osztályra oszlott; egyik az egyházi javakon lakott és saját birtokaiból szerezte be a templomi szükségleteket és a papi fizetéseket, másika főuri birtokokon s az illető főurnak voltak vagyonilag alárendelve. Előbbiek teljesen függetlenek voltak, mentek minden dazsbinától (a mennyiben az egyházi földek adómentesek voltak, és mindenki kapott az egyházi földekből egy bizonyos részt (három nyivát) haszonélvezetűl; a nemesi birtokon lakó utóbbiak szintén kaptak hasonló terjedelmü szántóföldet, s ha ezt az egyház nem adhatta, akkor az illető földesur, kinek birtokán a templom állott, köteles volt a papot eltartani. Ezek azonban nem voltak oly függetlenek mint előbbiek és személyes szabadságuk bizonyos tekintetben korlátozva volt; igy például a pap nem hagyhatta el önként a földesurat és máshoz nem szegődhetett; az esetben ha a főur nem fizethette lelkészét, ez feljelenthette püspökénél, ki a főurak kötelességére figyelmeztette. Ha a főur még most sem tett eleget, akkor a pap szabadságát visszanyerte és elhagyhatta.[1])

Személyi tekintetben tehát az alsó papságnál különbség lehetett, de azért mindkét rész élvezhetett bastinákat és megelégedetten élhetett.

A világi papok kalugyertársai sokkal jobb sorsnak

---

[1]) Гласн. Срп. словености стр. 113—114. Расматрање о Душанову законику од Др. Н. Крстића.

örvendetek. Anyagi gondok egyáltalján nem érintették őket; kolostorokban laktak és ezek jövedelmeit élvezték, melyek pedig egyre szaporodtak. Ők külön személyi jogokat nem élveztek ugyan, de ezért függetlenek voltak a világi hatalomtól. Az igumán igazgatta a kolostor birtokait s ő volt annak főnöke. Egyházi birtokaik voltak, jobbágyaik a főpapokhoz hasonló jogokkal felruházva. [1])

Dusán törvénykönyvében ide vonatkozólag ezeket rendeli:

„65. t. cz. Az igumán köteles a kalugyerekkel együtt élni és tanácsaikat meghallgatni.

„66. t. cz. Igumánokúl csak elismert kifogástalan jellemes egyének nevezhetők ki, kik a szerzetesi házat lelkiismeretesen vezetendik.“

Az igumáni állás állandó volt és Dusán törvénykönyvében megparancsolja, hogy az igumánt állásától ok nélkül nem lehet megfosztani.

A szerzetesek száma idővel nagyon felszaporodott. Dusán rájuk nézve ezeket rendeli:

„64. t. cz. A szerzetesek azon kolostorban, melynek környékében születtek, tilos tartózkodni, hanem más kolostorba kötelesek menni, mire utiköltség adandó nekik.“

Dusán ugyanis meggyőződött, hogy a kalugyerek rokonaiknak egyet mást a kolostori javakból juttatnak.

„69. t. cz. A kolostor falain kivül a kalugyernek tilos élni.

„70, t. cz. A tonsurát viselő kalugyerek és apáczák ha saját házukban élnek üldözendők esetleg kolostorba kényszeritendők.“

Mindebből látszik, hogy a papság közbecsülésnek örvendett és kiváló helyet foglalt el az ország rendei között.

Szebrik. Ezen elnevezés alatt Szerbia összes kiváltság nélküli lakósait összefoglaljuk; ide sorolandók: a polgárok és a földművelők, u. m. a meropszi k, otrokok és szokalnikok.

1. Polgárság (Gragyani). Ezen osztály alatt nem sza-

---

[1]) Гласн. Срп. словености стр. 111. Расматрање о Душанову законику од Др. Н. Крстића.

bad a mai értelemben vett polgárokat érteni, ők elnevezésüket a várak után nyerték el, melyekben laktak; főleg ipart űztek és kereskedtek; belőlök kereskedők, aranyművesek, kovácsok, szijjártók, szabók és czipészek váltak, egyszóval iparosok. Bizonyos terhektől mentek voltak és a Nemanyicsek némileg könnyebbitettek helyzetükön. Dusán törvénykönyvében a polgárokról sem feledkezik meg. Polgármesterük (sztaresina gradszki, vladalcz, nacselnik) a várban székelt; felettük a polgári törvényszék itélt, mely a polgármesterből és a várbeli papokból állott. A vladalcz többnyire a vár parancsnoka volt, ki e méltóságot uralkodójától nyerte. Előtte intézték el ügyeiket a polgárok; ő azonban nem rendelkezett korlátlan hatalommal. Semmiféle kuluk sem terhelte őket; kötelesek voltak az omladozó várfalakat helyreállitani és ujraépiteni. Dusán következőkben állapitotta meg jogaikat és kötelességeiket:

„6. t. cz A hriszovulyokban foglalt és a császárságom városainak adott kiváltságok továbbra is érvényesek és sem a császár, sem a királyné, vagy más valaki meg nem semmisitheti őket.

12. t. cz. A városok nem kötelesek ingyen a főurakat befogadni. Ha valamely vidéki utas azonban a várba jön, joga van a kocsmába beszállni, itt lovát átadni, magát minden szükséglettel ellátni s elmenetelekor a kocsmáros köteles a rábizott holmikat hiánytalanul visszaszolgáltatni; kár esetén ezt megtériteni tartozik.

110. t. cz. A császárságom területén fekvő várakban hasonló törvények maradnak érvényben, mint az előbbi uralkodók alatt; ha a várbeliek között viszály támad, akkor a várparancsnok és a papságból alakitott törvényszék itél felettök. Ha a peres felek között egyik várbeli, a másik idegen, vidéki vagy zsupanijai, akkor is a váritélőszék elé tartoznak.“

Adót és váltságdijakat a városi lakok is fizettek, és Dusán zakonikjában határozottan kimondatik, hogy ez minden lakós kötelessége. A városokban laktak a protopópák is.

A polgárok közt legkevesebb szabadsággal az aranyművesek birtak. Őket illetik a következő törvényczikkek:

„222. t. cz. Az aranyművesek kötelesek a városokban lakni, pénzt verni.

223. t. cz. Szigoruan tilos a zsupanijákban lakniok, vagy császárságom más területén, kivéve azon tereken, hol a pénzverés engedélyeztetett.

143. t. cz. Ha valamely faluban egy aranyműves találtatik, a város és városon kivül, a falu széttelepitendő és a műves megbélyegzendő.

144. t. cz. Ha valamely várban egy aranyműves pénzt ver, ez megbélyegzendő és lakósai a császár által meghatározandó pénzbirságot tartoznak fizetni.“

2. *Földművelők* (Parasztok; zemlyoradniczi, tezsaczi). Ők is a polgárokkal együtt a kiváltságnélküli szebárok rendéhez tartoznak. A szerb állam lakósainak tulnyomó részét képezték; noha kiváltságaik nem voltak, köztök mégis bizonyos külömbség létezett s három alosztályra oszlottak: [1]) meropszokra, szokalnikokra és otrokokra. Kétségkivül kezdetben valamennyi földművelő egyenlő állásu volt. Már emlitettük hogy az összes földbirtok, császári, nemesi és egyházira oszlott, ennek megfelelőleg a földművelők is császáriak, nemesiek és egyháziak voltak, már a milyen földbirtokon laktak. A főur és a földművelő között eleinte csak személyi tekintetben állott fen bizonyos külömbség, ez azonban később megszünt. A főurak mind valóságos urai a földbirtokoknak, azon voltak hogy minél több népet birhassanak és alattvalóikat mennél jobban leköthessék, s igy mindinkább megnyirbálták szabadságukat és kevés jogaikat. A főurak sok jövedelmet követeltek a királyi, de különösen Milutin, Dusán és Uros alatt folytatott háboruk miatt, mert ismeretes, hogy minden főur önmaga volt kénytelen csa-

---

[1]) Áttekintésül szolgáljon ezen beosztás:

I. Rendek

a) Kiváltságosak

nemesség, papság.

b) Kiváltság nélküliek

polgárok, földművelők.

meropszok, szokalnikok, otrokok.

patait élelmezni, fizetni; ennek folytán a dazsbinákat felemelték. A földművelők tehát kénytelenek voltak főuraiknak adózni; a tehetősebb közülök, ki kötelezettségeinek eleget tehetett, annak azon feltételeit, melyek alatt a földbirtokokra hurczolkodott, tiszteletben tartották s az eleget tévén kötelezettségeinek meg is tarthatta személyes szabadságát és vagyoni jogait — s ezek voltak is a letelepedési feltételek. Ezen földművelők később meropszoknak neveztettek (meropah); csakis így magyarázható eredetök. Röviden szólva, a meropszok oly földművelők voltak kik a földesuraik által követelt minden kötelezettségnek eleget tettek és igy birtokállóságukat megtarthatták. Sokan közülök azonban nem tudott a feltételeknek eleget tenni, számos közbejött balesett vagy más okok miatt s ennek folytán mindinkább függőségbe jutott. A hitelező lekötötte teljesen az adósát és a főur oly helyzetbe juttatta a parasztot, hogy ez nagyobb függőségbe jutott mint azt a törvény előirta. Törvény szerint egy paraszt sem hagyhatta el urát; az évre-évről mindinkább eladósodó paraszt adóságát le nem róhatván, kénytelen volt élethosszig uránál megmaradni. Sok elszegényedett kötelességeiknek eleget nem tehetvén, elvesztették önrendelkezési jogukat s végre is teljesen a földhöz ragadtak, mely nem képezé tulajdonukat és személyi szabadságuk is megszünt. Mi azt hisszük hogy ily módon keletkezett az otrokok osztálya. Ez természetesen nem zárta ki a lehetőséget, hogy más szegény paraszt az otrokok közé be nem léphetett volna; számosan a kenyérszegény nyugati vidékről jöttek és szerb földön kerestek ekzisztencziát, előttük csakis a legszükségesebb életfeltételek lebegtek, nem pedig a főurral elvállalandó kötelezettség.

a) A meropszok, tehát a földművelők vagyonosabb részét képezték s ennélfogva némi vagyoni és személyi szabadsággal birtak. Főuraiknak robotoltak, mely robotolás kétféle volt, t. i. nagyobb és kisebb. Első esetben az uralkodónak, másodikban a földbirtok tulajdonosának, a főurnak robotoltak. (Vladalacski i goszpodárszki robote.)

Királyi robotok. A meropszok kötelesek voltak az uralkodót utaztában mindenhová kisérni, faluról-falura, a mit

különben az összes rendek tettek külömbség nélkül, a főurak is a parasztok is; kötelesek voltak ellátni az uralkodót és kiséretét, mi nagy megterheltetésükkel járt és ezt priszeliczának nevezték. Kivévén az uralkodót, a meropszok nem köteleztettek mást, vagy a főurakat ingyen szolgálni. Az uralkodónak teljesitendő robot priszeliczának, ponosz-nak nevezletett, azaz kötelesség az uralkodó holmijait szállitani; provodnak, a kiséréstől átvéve az elnevezést stb. Azokat kik az uralkodó kutyáinak gondját viselték „pszariknak", kik a solymokét, „szokolariknak" hivták. Ezen robotot csakis a főurak és uralkodó meropszai végezték, az egyházi meropszok ettől mentek voltak. Megjegyzendő hogy nemcsak a parasztok hanem a nemesség is teljesitett az uralkodóval szemben számos kötelességet.

Nemesi robot. Ezen név alatt a főuraknak a földművelők által teljesitendő robotot értjük, akár az uralkodó, akár a nemesség vagy egyház volt a földbirtokos, egyszóval annak robotolt a paraszt, a kinek a földjén lakott. A földművelők kötelesek voltak uralkodóiknak szántani, kapálni, aratni, vetni, kaszálni stb. Más helyen már felsoroltuk, hogy hány napot voltak kötelesek egy héten földesuraiknak dolgozni. A meropszok évi adót is fizettek, a császárnak a „czarevna perperet", melyet azonban az egyházi birtokon lakó meropszok nem fizettek, hanem ennek fejében az egyháznak robotoltak. Ezen törvényes robot és a dazsbinán kivül a meropszok már kötelességekkel nem terheltettek és földesuraik nem róhattak rá többet. Miután a paraszt földesurával leszámolt, a fenmaradt tiszta jövedelmet megtartotta, és vele szabadon rendelkezhetett; azon esetre azonban ha földesurának adós maradt, akkor köteles volt esztendőre a rendes roboton kivül a hátralékosat is megadni s esetleg nem tehetvén eleget akkor sem, ugy akkor évről-évre mindinkább szomorubb helyzetbe jutva, végre is főurának szolgájává vált, azaz „otrok"-ká lőn. A kik jövedelmeiket megtakaritották bastinai földeket és „kuplyaniczát" vehettek. Ezen bastinai földek átörökölhetők voltak, épp ugy mint a nemeseknél; a „kuplyaniczák" pedig a meropszok által vásárolt földek voltak és velök teljesen szabadon rendelkezhettek. A meropszoknak használatra

adott nemesi földbirtok pronijának tekintetett és a jövedelem tulajdonuk volt, leszámitva természetesen a robotot és a császári perperát; ellenben a bastinai és vásárolt földekkel szabadon rendelkezhettek, s utóbbiak bármikor az egyháznak vagy másnak ismét eladhatták. [1])

A meropszok jogában állott kötelességeik teljesitése után bármikor a földesurat elhagyni; ha azonban kötelezettségeinek nem teljesitése után eltávozott azaz megszökött, akkor az illető birtok földesura, melyen a meropah lakott (egyház, nemes és uralkodó) elfogathatta és Dusán zakonikje szerint következőkép büntethette:

„181. t. cz. megbélyegezhette, orrát czafatokra szelhette és birtokára visszakényszerithette.“

A meropszok személyes szabadságát következő törvényczikk biztositotta:

„46. t. cz. Egy földesur se merészeljen törvény ellen a meropah ellen bármit is elkövetni; hogy mit kell a meropahnak robotolni és fizetni, az törvénykönyvemben meg van határozva. Ha a főur mégis jobban megterhelte, jogaban áll a parasztnak ura ellen pert inditani, még akkor is ha a császár, császárné, egyház vagy a főur volt a földbirtokos. A császári itélőszék pedig ne álljon ügyének utjába, hanem kötelessége igazságot szolgáltatni; ha a meropah pernyertes marad, a császári biró köteles kezeskedni, hogy az itéletet végrehajtja és a földesur rajta a perinditás miatt bosszut nem áll.

b) Szokalnikok. Dusán törvénykönyvében egyszerűen csak megemlékezik rólok s ma sem tudjuk bizonyosan meghatározni jogaikat és kötelezettségeiket. Valószinű hogy kevesebb jogokkal birtak mint a meropszok és többel az otrokoknál.

c) Az otrokok a kiváltságok nélküli rendnek legutolsó alosztályát képezték vala. Valamennyi földművelő közt legszegényebbek voltak, alig voltak jogaik, de annál több terheik s nem igen részesültek a törvény védelmében. Földesuraik földjét művelték s nekik a teljes aratást átadták, maguknak csakis a megélhetésre szükséges mennyiséget tartották meg. Földesuraikat önként nem

[1]) Гласник, Српске словености св. VI. стр. 132—133. Расматрање Душанова законика од Др. Н. Крстића.

hagyhatták el, hacsak a földesur, neje vagy fia fel nem szabaditotta őket. (41. t. cz.) Egymás közti viszály esetében felettök földesuraik itéltek; bűnügyi esetben például emberölésért, lopásért stb. a császári itélő szék elé vitettek.

A földművelésen kivül sokan állattenyésztést is üztek, kik pásztoroknak (vlah, pasztir, sztocsár) neveztettek. Tavasszal a hegyekben tartózkodtak, télen pedig a sikságra lejöttek „téli állásra“ (zimovistve) és a siksági lakóknak a nyáj ellátásáért legeltetési dijat (travarinát) fizettek, száz juh után két juhot. Hegyi falvaikat „katunnak“ nevezték; sztaresinájukat „knéznek“ vagy „premityur-nak“. Saját nyájaik mellett legeltetésre másokét és elfogadták és ezért nekik természetben vagy pénzben fizettek „meszecsinát“. Az állattenyésztők fuvarosok is voltak, főleg sót szállitottak Raguzából és Cattaróból a belföldre.

Ezzel befejezzük a szerb állam külömböző királyai alatt létezett néposztályainak leirását. Az előadottakból kiviláglik, hogy a kiváltságos rendek, a nemesség és papság tehetősek és gazdagok valának; hogy a parasztok nem voltak egyenjoguak hanem gazdagabb, több szabadsággal birók, és kevesebb jogokkal birók. A meropszok osztálya sem volt ugyan teljesen független, de más egykoru államok visszonyaihoz mérten sokkal jobb. Igaz ugyan, hogy az otrokok helyzete kedvezőtlen volt, de ők is jobb létnek örvendtek mint más államok parasztsága abban a korban.

A szerb állam népsége tehát jórészt földművelőkből állott, kik: buzát, árpát, rozsot, zabot, tatárkát és kölest vetettek; szőllőt műveltek, eperfákat ültettek és selyemészetet üztek; Dusán alatt a méhészet is igen el volt terjedve. Ezenkivül lent és kendert termesztettek, ebből vásznat szőve maguknak inget, kendőt stb. készitettek. Nagyszámu nyájaik tejet, turót, hust, gyapjut szolgáltattak; utóbbiból ruhát készitettek.

A szerb állam elnevezése. A Nemanyicsek alatt a szerb állam különféle nevet viselt. Kezdetben „velika zsupanijának“, később királyságnak nevezték és végre császársággá kikiáltatták, ugy hogy ennek megfelelően a következő uralkodók főzsupanoknak irták magukat: Nemanya

1168—1196; fia István 1196—1220; királyoknak: Prvovencsani István 1220—1227; Radoszláv 1227—1233; Vladiszláv 1234—1243; I. Uros 1243—1277; Dragutin 1277—1281-ig és mint szerémi király 1281—1316; Decsánszki III. Uros 1321—1331; IV. Uros Dusán 1331—1346; császároknak: Dusán 1346—1355; és fia V. Uros 1355—1367.

Uralkodói jelvények. Ezeket leginkább a Nemanyicsek által verte érmekről ismerjük. A régi pénzeken látni hogy a trón gyöngyökkel van ékitve, két oldalkarfával ellátva, Dusán és Uros idejében pedig kétoldalt nyugvó oroszlánynyal. A korona különféle alaku volt, Dusánig nyilt, fogas, később fent fedett; két felől vak szemek felett gyöngygyel és drágakővel kirakott zsinór csüngött le. A fejedelmek aranynyal himzett bibor ruhát viseltek, melynek gallérja és ujjai gyöngygyel és ékkővel volt ki varva. Hasonló diszitésü volt az őv is, melynek egyik vége (az érmeken) a balkéz felett lecsüng, mig az uralkodói jobbkéz királyi pálczát tart, mely felső végén kereszt vagy liliom diszlik, alsó részén pedig golyó. A bibor ruha felett sokszor palástot láthatni (mely a papok misemondó ruháihoz nagyon hasonlitott), piros bársonyból szabva és hermelinnel diszitve. A fejedelmek azonkivül a főuri öltözékekhez hasonló posztóruhát is hordottak.

Trónörökösödési sorrend. A Nemanyicsek korszakában az elsőszülött következett a trónra, t. i. az apát mindig az első szülött (legidősebb) fia követte; ha az uralkodónak nem voltak fiutódai akkor testvérei közül a legidősebb nyerte el a fejedelmi széket. Prvovencsani Istvánt fia Radoszláv követte, ezt pedig Vladiszláv testvére, kit ismét Uros, a harmadik testvér. A trónörökös külön állami dotáczióban nem részesült, mint manap szokásban van, hanem valamely tartományt nyert kormányzásúl és birtokúl, úgy hogy innét származó jövedelméből fedezte összes szükségleteit. Milutin és Decsánszki alatt Zétát kapták. A trónörököst „mladi királynak“ is nevezték, ki szintén az uralkodói hatalomnak volt alárendelve, noha uralkodói jogokat élvezett és tekintélyes befolyása volt az állami ügyekre, épp úgy mint a főuraknak is; de emellett oly kötelezettségei is voltak mint a főurnak.

Szerbia számos néppel jutott *nemzetközi érintkezésbe,* igy a görögök, velencziek, raguzaiak, bolgárok, törökök és magyarokkal.

Várak és városok. Szerbiában a Nemanyicsek korában sok vár volt, melyek egyrészt a szerbek emeltek, másrészt a szomszédterületekkel együtt birtokba vettek. A várak a zsupanijak és tartományok központjai voltak. Bennök székeltek a főbb tisztviselők, tyefaliak illetve zsupánok, kormányzók; itt őriztettek az állami kincstárak, itt székelt a törvényszék és néhol pénzverdék is voltak. Némely kiváltságaikról más helyen már említést tettünk; a polgárok személyes szabadságuk védelmére őrséget és felállitottak. A várak és városok közötti külömbség abban állott, hogy előbbiek megerőditett helyek voltak, utóbbiak pedig nem. A várak és városok lakósai kereskedést űztek, ipart, földet, műveltek, szőllőt termesztettek stb. A környékbeli falvak rendesen a váraknak és városoknak voltak alárendelve. A Nemanyicsek korában fenállott (12—14. században) legnevezetesebb várak és városok ezek: Prizren, Zvecsan, Novobrdo, Brszkovo, Rasza, Pristina, Nis, Szkoplye (Üsküb), Stip, Rudnik, Ravno, Boracs, Doboj, Bobovácz, Klobuk, Kotor (Cattaró), Szkadar (Szkutari), Onogost (Niksity), Ulciny (Dulcigno), Bar (Antivari), Budva (Budua), Lyes (Alesso) stb. A várak és városok az uralkodók székhelyei is voltak, kik sokszor változtatták és ennélfogva több székváros volt. Nemanya és közvetlen utódjai Raszában székeltek, Raszcziában a Dezsevó beömlésénél, aztán Pauni, Prizren és Szkoplye. Az uralkodók saját kastélyaikkal is rendelkeztek, melyben főleg tavasszal felváltva laktak, a többi közt Zvecsán, Porodimlye, Vrhlab, Tyusztendil (Küstendil) Szvrcsinében.

Bányászat. A szerb országot keresztül szelő hegyláncolatok nemcsak felülete hordja a gazdagságot, hanem belseje is. Gazdag kincsek, érczek rejlenek bennök, melyeket a szerb lakósok elődei is már kiaknáztak és eladtak. A szerbek a Balkán félszigetre való odaköltözésükkor — uj hazát alapitván — nem folytatták az elődeik által üzött bányászatot és igy az a XII. századig szünetelt. Ekkor ismét visszhangzottak a bányák a csákányok ütésétől; alig egy-két évszázad alatt a szerb uralkodók támogatása mellett a bányászat lendületnek

indult és világhirüvé lett. A bányák gazdagságáról hihetetlen mesék keletkeztek; arany, ezüst, réz, ólomot tartalmaztak. Művelői nem szerbek, hanem németek (szászországi szászok) valának. A raguzaiak is értettek ugyan a bányászathoz, nem voltak azonban bányászok, hanem gazdag aranyművesek és pénzverők; későbbi időben belföldiek is dolgoztak a bányákban.

A bányahelyeken városok keletkeztek, melyek ismét emelkedett helyek körül terültek középen erőditett várral. A piaczokat faházak vették körül, melyek háborukor sokszor felgyujtattak, midőn a bányászok, kereskedők és iparosok a várba menekültek. Lakósaik főleg szászok voltak, kevés szerb; innét van a bányahelyek latin jellege; mindegyikben latin templom és pap volt. A szászok és csekély belföldi lakósok mellett raguzaiak is laktak, élelmi szerekkel kereskedvén, a nyers érczért árukat adtak. Kivülök még cattaróiak is találkoztak, antiváriak, splyetiek, trógirok, velenczeiek stb. A legfőbb közhatalmat a várban lakó „domatyi vlasztelin“ képviselte, kit vojvodának, tyefalijának is neveztek. A szászok sztaresináját knéznek is hivták és ezen méltóságot raguzaiak is viselték. A „czarinik“ különféle vámokat és adót beszedett, valamint a pénzverési felügyeletet gyakorolta s többnyire a szerb, illetve a bolgár uralkodók protovesztái voltak.

Eleinte az uralkodó volt a bányatulajdonos, később azonban azon jogukat szász és raguzai vállalkozóknak eladták bizonyos feltételek alatt. A Nemanyicsek korában a bányászok korlátlanul aknázhattak és adhatták el az érczet. Az érczeket aknákból fejtették, aztán megolvasztották és a bányahelyeken még manap is láthatni a salakot és a nyomokat (különösen vaskohóknál). Az érczet Raguzában és Meletában tisztitották, különösen aranyat, ezüstet és vörösrézet.

Az aranynak Raguzán általi kivitele csak 1253-ban lőn megengedve és főleg Novo-Brdo és Boszniából szállittatott. A szerb bányák főkiviteli érczét az ezüst képezte; nagy mennyiségü ólmot Bosznia szolgáltatott, kevesebbet Szerbia. A középkorban keresett volt az ólom, mert evvel fedték a tornyokat, templomokat és palotákat. Raguza összes templomait ólomtető fedte. Az ólom

kétféle jobb és rosszabb minőségben került a vásárra. A szerb bányák ezeken kivül vasat, rezet, czint és kénesőt szolgáltattak. A bányahelyeken állittattak fel a pénzverdék, a hozzá való vasminták, de csak a legfelsőbb hatóság engedelmével. Ilyen pénzverdék Brszkovón, Novo-Brdón, Rudnik és Szrebrniczában valának. [1])

A Nemanyicsek korában a következő bányavidékek voltak a legnevezetesebbek:

Krasevo és Fojnicza. A krasevoi és fojniczai völgyek képezték Bosznia legnyugatibb bányáit. Krasevoban a vasipar maig fenállott és a környéken számos nyomát láthatni a régi bányáknak, sok réz és ezüst salakot stb. A szomszédhegyekben meg régi czinober bányákat találhatni, melyekből a higanyt nyerték. A fojniczai völgyben fekszik Osztruzsnicza falu és közelében Fojnicza primitiv vasiparával, hol fegyvereket, patkót, lakatot stb. kovácsolnak. A Zselyeznicza és Duszina közötti völgyben Dezsevicza falu fekszik, melynek közelében szintén látni a régi vaskohók és bányák romjait. Fojnicza felett a Fojnicza patak, a Vrbasz és Neretvicza forrásainál terül el Bosznia legmagasabb hegye a Zecz, mely a fekete és adriai tengerek között vizválasztót képez. A Zecz hegyoldalában szintén láthatni régi ezüst bányákat- oly korból mikor még nem tudták puskapor segitségével a sziklákat repeszteni. A fojniczai és krasovai bányákból főleg ezüstöt aknáztak és kevés mennyiségü rezet. Ezen vidék bányái a 15. században műveltettek legjobban.

Rudnik, melynek már a neve is bányára emlékeztet, (rudnik = bánya) gazdag multja van; már a rómaiak, utánok a szászok és raguzaiak bányásztak benne. Az ezüstöt tartalmazó aknák a Sturácz hegyen, mely Nagy- és Kis-Sturáczra oszlik, terülnek el. Északi felén a Jaszenicza forrásainál egy négyszögletü, sarkain köralaku tornyokkal ellátott váracs eléggé jól fenmaradt romjai látható; déli részén pedig a Deszpotovicza forrásainál a középkori telepek maradványai láthatók, számtalan akna, a katholikus és görög keleti egyházak alapzatai, nagy salakhalmazak stb., mindmegannyi bizonyitékai a hajdani élénk életnek.

---

[1]) Jiriček, Handelsstrassen etc.

Rudnik hires kereskedelmi hely volt, raguzai lakósokkal. Szteván II. Uros Milutin uralkodása alatt állt virágzása tetőpontján. Ma ezen hires bányaváros romokban fekszik, de ezek is letünt dicsőségére emlékeztetnek. Főleg ezüstöt és ólmot nyertek a rudniki bányákból. A bányászat a Nemanyidák korát is túlhaladta.

Kopaonik. Szerbia középkori legnagyobb bányája volt; a Raszina, Toplicza és Laba forrásánál feküdt. A kopaoniki hegység északról délre huzódik és közel kilencz földrajzi mértföld hosszu. Bányáiban ezüst és vas találtatott; beomlott aknák, nagy föld és salakhalmok, kohók, a latin templomok és a város romjai tanuskodnak erről; jelenleg sürü erdő borija a hegyet és lakatlan. A nép csodás meséket szőtt ezen bányavidékről, a romváros hajdani gazdagságáról és lakósainak fényüzéséről.

Az Ibar jobb partjától nem messze fekszik Plana falu, a hasonló nevü kolostorral. Közelében is nagy kiterjedtségü bányahelyek nyomai láthatók; Plana fontos kereskedelmi hely volt. Raguzai lakósai Rudnikkal, Szrebrniczával, Kruseváczczal, Trgovistével (Novi-Pazar) és Trepcsével állottak kereskedelmi összeköttetésben; a koloniát külön konzul igazgatta és katholikus temploma is volt. Keletre tőle Kovácsi fekszik, hol szintén raguzaiak laktak. A Kopaonik legmagasabb hegyeitől keletre a krasevoi patak völgyében közel hat óra hosszu utvonalon látni a hegyoldalon elterülő ezüstbányákat és salakdombokat. Számos kisebb bányát emlithetnénk fel, de feleslegesnek tartjuk. A bányavidék legnagyobb városa a Vucsitrntől északkeletre egy mértföldnyire fekvő Trepcse volt, keletre Mitroviczától. A vele szomszédos magaslat Sal-nak neveztetik, melyen számos bányahely látható. Trepese 1303-ban Milutin király alatt emlittetik fel először; a kopaoniki bányászat a 17. századig virágzott.

Novo-Brdo, melynek bányászata különösen a Nemanyicsek után, Lázár knéz, Lazarevics István és Brankovics György alatt virágzott. A külföld mesés dolgokat irt ezen bányák gazdagságáról. Némelyek azt hiresztelték, hogy itt annyi az ezüst és arany, mint másutt a forrásokban a viz; mások ismét, hogy a bányászok évente kétszázezer arany tiszta jövedelemre tesznek szert. A

Koszova és Déli Morava közti hegylánczban fekvő Novo-Brdo szintén romban fekszik, keletre három mértföldnyire Pristinától egy magaslat tetején. Északon a várhegy lábánál a Kriva Reka folyik, mely előbb Topolniczának is neveztetett, déli részén pedig a Prilepnicza ered; mindkét patak a Moravába siet. Novo-Brdo piacza a várhegy alatti téren terült el. Bányászatának kezdeteit az 1282. év körül tehetni, Milutin uralmára, és Decsánszki István egyik levelében 1326-ban tesz róla említést. A bánya szép virágzásnak indult, de a törökök betörésekor hanyatlásnak indult és a 17. században megszünt.

Ezen főbb bányahelyek u. m.: Krasevo, Fojnicza, Rudnik, Kopaonik és Novo-Brdon kivül Szerbiának még számos kisebb bányahelye volt. A limi völgyben fekvő Brszkovóban, hol ezüstőt bányásztak, állott a legelső pénzverde, 1242. körül, legalább igy vélekedik Novakovics Sztoján szerb tudós.

Mindezekből látszik tehát, hogy a Nemanyicsek uralma alatt Szerbia egyik főiparágát a bányászat képezte és ezen kor jólétét elősegitette.

Államforma és alkotmány. Egész Szerbia zsupákra oszlott; több ilyen zsupa nagyobb tartományt (provinczia) képezett, mit különben a szerbeknek a Balkánfélszigetre való beköltözésükkor is már felemlitettünk. A Nemanyicsek korában is megtartották külön nevüket Zéta, Hum stb. példáúl, de összességükben a szerb államot alkották monarchikus kormányformával, melynek képviselője a király volt. Az uralkodó kizárólagos ura volt az országnak de törvényes hatalmi jogát a nemesség és papság több tekintetben korlátozta. Ha a fontosabb államügyekben a fejedelmi hatalom nem nyilvánulhatott korlátlanul, de a közigazgatást illetőleg már teljesen függetlenül intézkedhetett; a tisztviselők mindenben az uralkodónak voltak alárendelve s a ki ellene szegült szigoruan bünhődött (presztupnik czarev). De ha a császári rendelet törvénybe ütközött vagy valamely régibb rendelettel ellenkezett, akkor a tisztviselők nem valának kötelesek azt végrehajtani. Dusán törvényczikke emigyen szól:

„5. trvcz. Ha a császár indulatból, kegyből vagy más okból a fenálló törvénybe ütköző rendeletet kibo-

csát, akkor a tisztviselő mellőzheti, sőt kötelessége az igazságot szem előtt tartva, a törvény parancsa szerint itélni."

A tisztviselőket az uralkodó tetszése szerint nevezte ki; s nagyobb hatalommal felruházott tisztviselőket azonban, mint a várak parancsnokait és a tartományok kormányzóit csak az országgyüléseken, talán azért hogy ezen méltóságokban csak is közbizalmu egyének részesülhessenek. Az uralkodó volt a hadsereg legfőbb hadura; s miután az ország kizárólagos urának is tekintetett, ezt „czarsztvanak" nevezték. Határtalan hatalommal igazgathatta; egyes részeit kiválóbb egyéneknek örök időre (bastina) vagy haszonbérbe adhatta (pronija); nemcsak egyeseknek állithatott ki adománylevelekt, hanem, városoknak, kolostoroknak, váraknak stb. Az uralkodók szabadon rendelkeztek az állami jövedelmekkel; ők hivták össze a szábort, a mikor és a hová akarták, sőt a megbeszélést képezendő tárgyat is kijelölték.

Az udvar görög minta után rendeztetett; az udvari ünnepélyek fényesek voltak, különösen pedig Milutin és Dusán alatt. Az uralkodó legkedvesebb mulatságát a vadászat képezte, melyhez sólymokat és kutyákat használtak és a vadászatokat a lehető legpompásabban tartották meg.

A görög udvari czeremoniák elfogadásával ujabb méltóságok is keletkeztek, melyeket azokkal töltötték be, kik szerencsések voltak a monarcha vagy királyné kegyét birni; igy keletkezett a kaznacz, ki kincstárnoki tisztet teljesitett. De magok az ország nagyjai is jórészt görög nevet viseltek: a szevaszt, a protoszevaszt, logotét stb. szerb elnevezésü tisztek voltak: a vojvoda, cselnik, gyák stb.

A zsupák főnökei igen kiterjedt hatalmat gyakoroltak tartományaikban, saját hadsereggel birtak és a nemesek is birói ügyekben alájuk voltak rendelve. A logotet a császár titkára volt (vagy talán a császári iroda főnöke, a ford.); ő nyomta rá a hriszovulyákra a pecsétet. Neki segédkezett a „piszár", melyet legtalálobban „iró-déáknak" fordithatunk. A határtartományok és várak kormányzói „krajisnik"-nek neveztetett, kik a tartomány igazgatásán kivül különösen az ország határát

minden ellenséges betöréstől tartóztak megóvni. A várak főnökét tyefalijának (a görög κεφαλή szótól, a későbbi időkben jött csak használatba. a ford.) hivták. A tyefalija a kerület vagy zsupa székhelyét képező várban tartózkodott. Az összes közigazgatási és rendőri teendők az ő kezeiben összpontosultak; az utakra őröket állitott fel közbiztonsági érdekben. Dusán 29. törvényczikke ezeket mondja:

„Ott hol a zsupa császári, egyházi és nemesi falvakból áll és a zsupának nincs egységes ura, azt a tyefalija igazgassa;[1]) elrendelem hogy az utakat őriztesse és kölönösen az országutakra vigyázzon. Ha az utasok megraboltatnak, menjenek el a tyefalijához, ki a kárt sajátjából köteles pótolni, ő pedig a rablót üldözőbe vegye s magát kártalanitsa.“

A tyefalija tiszt tehát nagy felelősséggel járt s ezért bizonyos kiváltságokkal is birt:

„A tyefaliják törvényes jövedelmeiket felszedhetik és a várbeliek köteleztetnek buzát, bort és hust (élelmi szereket) fél áron eladni („a mi másnak két dinár, nekik egy“).

A börtönök szinte reá voltak bizva; de önhatalmulag nem zárhatott be senkit, hanem csakis azt, kit a biróság elitélt, vagy rablót és tolvajt; kisebb rendü közigazgatási tisztviselők voltak még a többek közt a: szevaszt, protoszevaszt, czarinik stb. A szevaszt birói hatalmat képviselt, s a protoszevaszt talán a birók főnöke. A hegyi falvak knézeit „primityuroknak is hivták, noha falusi knéznek is gyakran czimeztetett. A helységek és hegyi falvak előljárója: predsztojniknak is mondatott stb. A tisztviselők a kiváltságosok osztályából vétettek, a fő- és kisnemesség sorából; az állami kötelességek elintézésének jutalmául földeket kaptak haszonélvezetűl, némely kiváltságokat nyertek, ugy hogy helyzetük igen kitünő volt.

Országgyülések. (Szábor.) A legfontosabb országos ügyek elintézésére hivatott egybe a szábor, vagy mint manap nevezik Szerbiában, a szkupstina. A nemzeti száborok, zborok és szkupstinákkal már Nemanya ide-

---

[1]) Tehát nemcsak a várra, hanem a kerületre is kiterjedhetett a hatalma. A ford.

jében találkozunk. Ily szábor által határoztatta el Nemanya a bogomilek üldöztetését; a száboron mondott le a trónról és helyébe fiát ültette; a száboron proklamálta István a királyságot; a száboron nyert megoldást számos ügy és kérdés Milutin, Decsanszki és más uralkodók alatt; a főbb méltóságok itt töltettek be; Dusán hires törvénykönyve (zakonik) a nemzetgyülésen vitattatott meg és fogadtatott el; ezen mondatott ki a szerb nemzeti egyház függetlensége és választatott meg a patriarcha; az országgyűlésen proklamálta Dusán Szerbiát császársággá és magát a szerbek, görögök és bolgárok császárjává; a prizreni száboron Dusán sirja előtt határoztatott el, hogy a hatalomvágyó Vukasin a jólelkü V. Uros előtt meghajoljon. Ezenkivül még számos határozat hozatott a Nemanyicsek uralma alatt. A szábor tagjai valának: az uralkodó, neje, gyermekei, a fő- és kisnemesség (vlasztelin = hatalmas) a püspökök, metropoliták, később a patriarcha is, az igumanok és protopopák.[1]) A kiváltságok nélkül biró rend nem vehetett részt a száboron, sőt Dusán a gyülekezési jogot is megtagadta tőle:

„19. trvcz. A szebriknek tilos szábort tartani. Ha valaki a száboron mégis megjelen, fülein rovás vágandó és szempillái megperzseltessenek.“

Törvény és biróság. A szerb uralkodók eleinte szóbeli és később irásbeli rendeleteket bocsátottak ki, hogy az egyes rendek jogait és kötelességeit megszabják, másrészt a biráskodást előmozditsák. Ezen rendeletek közül számos vétetett fel Dusán zakonikában, de a legtöbb magától Dusántól eredt. Ezuttal nem szándékunk Dusán törvénykönyve fontosságának taglalásába bocsátkozni, mi csak a polgári és bűnügyi jogra, a polgári és büntető jogi eljárásra szoritkozunk.

Az ősi szokáson alapuló intézmények között első helyen felemlitjük az egyetemleges felelősséget, mely abból állott, hogy a kerületek és várak a területökön elkövetett károkért egyetemlegesen felelősek, vagyis a

---

[1]) Kállay azt hiszi, hogy az alsóbb rendü papság alighanem képviselői által vett részt a száboron. Kállay. A szerbek története 1780—1815. Budapest 1877. 134. l. A ford.

község a saját határában történt bűnért, ha a tettes ismeretlen, felelős. Ez esetben a község kártéritést fizetett, melyet „globának“ neveztek; egyébiránt igy neveztetett a büntetés a tettes tudatása eseten is. Azok, kik a büntény után járó birságot (globát) beszedték, globároknak neveztettek és szigoruan tiltatott nekik többet beszedni, mint a mennyit a törvény előirt. Az egyházi területen lakók által fizetett globa az egyházat illette, ellenesetben az uralkodót; Dusán törvénykönyve szerint az aranyművesek fize ték a legnagyobb globát. Nagy büntetés volt a gyilkosra mérve és „vrazsda“ nak neveztetett és ez a büntetésmód mai napig fentartotta magát „krvina“ néven. Milutin uralma idejében a vrazsda ötszáz perperre rugott.

Idegen vagyon eltulajdonitását Dusán szigoruan büntette; de elődei is.

„91. trvcz. A talált jószágot vissza kell szolgáltatni tulajdonosának, a ki ezt elmulasztja és a tulajdont volt gazdája nála megtalálja, akkor a találó a tolvajra és rablóra mért büntetésben részesitessék“.

„92. trvcz. A zálogba adott tárgyat mindenki tartozott a kikötött időben kiváltani.“

A biráskodóra nemkevésbé szigorutörvények hozattak:

„93. trvcz. A birónak, a ki idegen vagyont adósság okából vagy más okból elad, tilos volt ezen javakból vásárolni; mert ki látta azt, hogy valaki valamely idegen birtok eladója és vevője lehet?“

Ősi szokáson alapult az „uzdanye“ melyet Novákovics Sztoján következőkép magyaráz: „A perlekedő felek a törvény előtt megállapodtak, hogy globát adnak s az a kinek nincs igaza megfizeti az uralkodónak vagy birónak. Ezen globát maguk taksálták, azon balga hiedelemben, hogy a ki többet ad, annak igaza van és elhatároztak még mielőtt ügyük eltárgyaltatott volna, a pénzt kezességképen visszahagyva, melyből a birói költségek is fedeztettek. Ezen globát rendesen az erdőirtások, vetéskárok, halászat és bastinai földek perében adattak“.[1]) Dusán ezen szokásnak elejét vette a 94. trvczikkel:

---

[1]) Законик Стевана Душана цара српског 1349. и 1354. Издао и објаснио Стојан Новаковић стр. 87—88.

„Az uzdanye ezennel megsemmisittetik, s ha valaki még felajállja hétszeresével büntetendő.“

A meropszok és otrokok a köztük támadt perekben földesuraik elé mentek; az egyházi jobbágyok hasonló ügyben az egyházfőhöz; a városiak a városi vladalcz elé; egyszóval mindenki peres ügyében az előljárójához utasittatott. Fontosabb ügyekben a kerületi biróságok (oblaszni szudovi) itéltek, a várakban a polgári biróság; ezenkivül császári törvényszékek is léteztek. Dusán törvénykönyvében az egyes biróságok illetőségét megállapitotta; szigoruan büntette az igazságtalan birói eljárást. A birák csakis a törvény szerint hozhattak itéletet, és nem a császártóli félelemből; kerületeikben utazván tilos volt nekik erőszakos uton jutalékokat szedni, de az önként adott ajándékokat elfogadhatták. Gyakorta járták be a kerületet, mindenkor a bűnöseket felkeresve, a perlekedőket kibékitendő, a bajokon segitve, a szegényeket és tehetetleneket óltalmazva. Ha a császári udvarban tartozkodó nemesek összeperlekedtek akkor:

„107. trvcz. szerint, az udvari biróság elé tartoztak, s más felettök nem hozhatott itéletet.“

A császári biróság csakis igen fontos ügyekben itélt, mikor a kerületi biróság nem volt képes dönteni, és a következő esetekben: árulás, gyilkosság és nemesi nő elrablásakor. (111. és 112. trvcz.) A 103. trvcz. rendeli, hogy:

„Mindenki csak saját kerülete birájához fordulhat és tilos a szomszéd kerület birájához, vagy a császárhoz fordulnia.“

A nemesi rend birói ügyekben is birt bizonyos kiváltságokkal. A szebar a birói idézés kézhez vétele után azonnal köteles volt birája előtt megjelenni; a nemesre ez állt:

„113. trvcz. A nemest nem szabad este megidézni, hanem délelőtt és véle tudandó a megidézés oka; ha azonban a birói végrehajtóval (prisztar) délig meg nem jelennék, hat ökröt kitevő birsággal sujtatik.“

Régente tudniillik alig volt a pénz forgalomban, s a birság is többnyire élő állatokból állott. A mi pedig a nemesnek birói értesités melletti meghivását illeti, (más rendüeknél a pecsét felmutatása is elegendő volt),

az amiatt történt, hogy a tárgyról is tudomása legyen. (114. és 115. trvcz.); hiszen természetes, hogy a biró csakis a pertárgyról értesithette nemes felét, melyről különben később a biróság jegyzőkönyvet is készitett.

Továbbá:

„118. trvcz. A házközösségben élő testvérek ha a törvényszék elé hivatnak, a ki közülök megjelen, tartozik védekezni; ha a megidézett esetleg a császári udvarban időz, megengedtetik, hogy az idősebb testvér védje.“ Tehát a házközösségben élők is részesültek némi előnyökben.

Dusán a szegényekről sem feledkezett meg:

„Az a szegény ki nem volt képes a biró előtt megjelenni, megbizhatott mást ügye védelmével.“ (119. trvcz.)

A tárgyalásnál az első vallomás vétetett igaznak és a birók ehhez kötötték itéletöket. A perlekedő feleknek tiltva volt a biró előtt egymást szidalmazni, megtámadni, valamint más váddal előállni, azonkivül mely miatt megjelentek. Az itélet kimondása után azonban mindenki emelhetett uj vádat bárki ellen. (121. és 122. trvcz.) Nőt nem lehetett megidézni férje távollétében.

Minden birói ügyet jegyzőkönyvbe kellett vezetni, mint manap is; és a megidézésnél az érdekelttel tudatni kellett az okát. A vádlott megidézése és a birói itéletek végrehajtása egy külön hivatalnokra bizatott, kit „prisztar“-nak (birói végrehajtó) neveztek. Ujabban némelyek azt állitják, hogy a felek védője is volt. Midőn a királyok bastinát adományoztak valakinek, a prisztár által történt az átadás; s ezért bizonyos dijat kapott. A biró által az itélet végrehajtására kiküldött prisztar parancsainak ellenszegülőt a birók a tyefalijának vagy nemesnek feljelentették, kinek birtokán az ellenszegülő élt és ők voltak kötelesek az itéletet jogerőre emelni; különben a nemes is ellenszegülőnek tekintetett. (Dusán trv. 127. cz.)

Az esküdtszékek ősi szokásban gyökereznek és Dusán is elfogadta őket:

„20 trvcz. Parancsolom császári hatalmamnál fogva, hogy az esküdtszék mostantól fogva fontosabb és csekélyebb ügyekben itéljen. A fontos ügyben huszonnégy, a csekélyebben tizenkettő, a még csekélyebben hat esküdt vegyen részt, de ne legyen köztük sem rokonság, sem

nyilt ellenségeskedés, harag. Ezen esküdtek csak felmentést vagy elitélést mondhattak ki; és a kinek részére az esküdtszéken (porota) a többség esküszik, az birjon hitellel.“ Minden esküdtszék működése előtt a templomban a pap előtt megesküdött, hogy az igazságot fogja szem előtt tartani.

Miután a szerb állam összes lakossága rendekre oszlott, a 21. trvcz. értelmében:

„a főnemesek esküdtei a főnemesek; a kisnemesek esküdtei a kisnemesség; a meropszoké — a meropah, a szebriké a szebrik rendjéből választatnak; és az esküdtek között nem szabad rokonságnak fenállani, sem haragnak.“

A 22. trvczikkben Dusán ekkép rendelkezik: „A más hitvallásón levők esküdtei felerészben szerbek és felerészben hitsorsosai legyenek.“

Ha az esküdtek bűnös embert felmentettek ezer perperrel sujtattak; becsületüket elvesztették s megtiltatott velök házasság utján rokonságba jutni.

A felségárulót elfogatása után rögtön lefejezték. (133. trvcz.)

A birót nagy védelemben részesité a törvény:

„134. trvcz. A ki a birót hivatalos működésében megtámadta — ha főur volt vagyonától megfosztatott, ha az egész falu — széttelepittetett és felgyujtatott.“

Épp igy:

„136. trvcz. A ki a templomot háború idejében lerombolja, agyonüttessék vagy felakasztassék“.

Nem kevésbé szigoru ez a törvényczikk is:

„145. trvcz. A fő- és kisnemesek, kiknek a földek és várak adattak, ha a népet törvény ellenére zsarolják, összes javaik elkobzásával büntetnek; minden a törvénytelen fosztogatás által okozott kárt megtériteni tartoznak és azonkivül mint szökevények büntetendők“.

Szigorúbb, de igazságosabb volt a következő két czikk:

„147. trvcz. Az apa-, anya-, testvér- és gyermekgyilkos máglyán égetessék el.“

„148. trvcz. A ki püspököt, papot, vagy kalugyert meggyilkol, üttessék agyon vagy köttessék akasztófára“.

A nemesek és szebrik közti tettlegességre nézve ezek rendeltettek:

„149. trvcz. Ha a nemes a szebart a városban, zsupában, vagy hegyi faluban üti agyon ezer perpert fizet; ha a szebar nemest megöl, két keze levágassék és háromszáz perpert fizessen.“

Az itélet kihirdetése előtt az indokok tekintetbe vétettek.

„150. trvcz. A ki akaratlanul gyilkolt, háromszáz perpert fizetett; szándékos gyilkosságért a bűnös két keze levágatott.

A lopást és rablást igen szigoruan büntették. Megparancsoltatott, hogy: „az országban, u. m. a városokban, zsupákban és a végvidékeken nem szabad tolvajnak lenni és ha akad, az kiirtassék; ha valamely faluban tolvaj találtatik, az széjjeltelepitessék, a rabló pedig fejjel lefelé lógva felakasztassék; a tolvaj szemei kiszurassanak. A falu főura pedig megkötözve a császár elé vitessék, ki tartozik megtériteni a rabló vagy tolvaj által okozott kárt s azon felül maga is mint közönséges tolvaj büntettetik“.

Ily büntetést szabtak a „knézekre, primityurokra, vladalaczokra, presztojnikokra és hivatalnokokra is“.

A lakhelyet, azaz a községet és házat szintén szigorú törvények védték.“

„156. és 157. trvcz. A ki valamely községet vagy házat fegyverrel megtámad, kardélre kerül; a ki másnak háza tetejét sulyos kővel betöri száz perpert fizet, s a ki kétszer-háromszor ismétli három százat fizet; a ki az ajtót felfesziti és lop, kezei levágatnak és vele a kár megtérittetik.“

A hamisitások következőkép büntettettek:

„168. trvcz. A kinek hriszovulyában hamis betü találtatik és a hriszovulya is hamis, tudomásra való jutás esetén a hamis hriszovulya birtokosától vétessék el és szakitassék ketté, a bastina szintén elkoboztassék tőle.“

„166. trvcz. A hamis adománylevelek készitője, bár ki is legyen, mint közönséges rabló és tolvaj büntetendő.“

A személyi és testi sértésekre a következő pontok alkalmaztattak:

„169. trvcz. A kis nemest leszidó és megszégyenitő

főur száz perpert fizet; ha a kis nemes a főurral járna igy el, szintén száz perpert fizet, de meg is botoztassék."

Továbbá:

„171. trvcz. Ha a fő- vagy kis nemes a szebart szégyeniti meg, száz perpert fizet; viszont a szebar is fizet száz perpert, de tetejébe megbotoztatik."

Sokkal kegyetlenebb volt a következő törvényczikk:

„179. trvcz. A ki a nemes vagy más becsületes ember szakállát kitépi, két keze levágandó."

A szebárokra ez állt:

„174. trvcz. Ha a szebrik maguk között hajba kapnak, kiki hat perpert fizet."[1])

A nemesség élvezett ugyan számos előjogot, de azért szigoru törvények gondoskodtak hogy semmiféle erőszakot nem követhettek el. Annak, ki valakit megtámadott, összes vagyona elvétetett, melynek fele a császáré, fele a megtámadotté lett, tekintet nélkül utóbbinak viszonyára. A részegek nem türettek. Ha valaki részegen sulyos testi sértést követett el, egyik kezét és szemét vesztette el; a részeg ha mást megtámadott, de meg nem sebesitett, megbotoztatott, bebörtönöztetett s kijövén a börtönből ismét megbotoztatott s csak ezután bocsáttatott szabadon.

Az ősi szokások közé tartozik a vetésben okozott károk büntetése is; a potricza (potka), melyet Dusán törvénynyé emelt. Ha valaki a vetésben, szőllőben, legelőben kárt tett, azt meg kellett téritenie, mely a falvaknál ötven, az albánoknál száz perperre rugott. Ezen globa fele a császáré, fele a károsult tulajdonosé lett. (178. trvcz.) Valjon a kár készakarva tétetett-e vagy nem, ezt külön becslőbiztosok (potricsári) állapitották meg; ha a kár véletlenül megesett, a vétkes csak a potricsárok által megbecsült kárt fizette. Ezen eljárás különben náluk még manap is fenáll.

Mindezen törvényczikkekből kitünik, hogy ezen büntetések talán túlszigoruak valának. De ha a kor szellemét ekintjük és Szerbiát a többi államokkal összehasonlitjuk,

---

[1]) Látjuk tehát hogy a pénzbirság hattól — ezer perperig terjedt. A ford.

önként kinálkozik a felelet, hogy a szükség és a kor teremtette őket. De a mennyi árnyat vetnek ezen kegyetlen törvények a zsarnok középkori állapotokra, épp oly tündöklő fénypontját képezik a törvény pontos végrehajtása, más vagyonának megbecsülése, a megvesztegetés megbélyegzése stb. Lehet-e szebb, igazságosabb törvényt alkotni, mint a következő: „A mitropoliták, püspökök, nemesek, birák, kalugyerek közül és egyáltalán senki se merje magát megvesztegettetni, hanem tisztán a törvény előirását tartsa szem előtt; s a kire a törvény kijátszása rábizonyul, tekintet nélkül állására és érdemeire a legszigorúbban büntessék.

Bünügyi esetben mindenki önmagáért volt felelős s minden ebből folyó költség és teher csak is önmagára hárult és nem apjára, fiára, testvérére, esetleg rokonaira. (197. trvcz.)

„198. trvcz. Ha a házközösség valamely tagja bünt követ el és a bűnös nem téritené meg a kárt, akkor a sztaresina köteles a kárt megtériteni.“

„199. trvcz. Ha a fő- vagy kisnemes, legyen ez szerb, görög vagy német, vagy bárki is, a császár udvarába utazik s magával rablót vagy tolvajt hoz, épp ugy büntessék mint a tolvaj vagy rabló.“

A kezesség bünügyben a következő esetben is állt:

„200. trvcz. A ki fiát vagy testvérét az udvarba hozza, s tőle a császár kérdi: hihetek-e neki? — ő pedig azt feleli: higyj neki éppugy mint nekem, — akkor az, ki kezességet vállalt a császárral szemben, az ajállottért felelős. Ha azonban valaki kezesség nélkül az udvarba jött, önmagáért felelős, és senki más érte felelősségre nem vonható.“

A bünügyi kezességről ezen szakaszok is szólnak:

„201. trvcz. Ha a rabló a határos főur birtokán keresztül megy, és más helyen fosztogat s ismét visszatér, akkor ez a nemes hétszeresét fizeti a rabló által okozott kárnak.“

Éppigy:

„203. trvcz. Ha az idegen utas, kereskedő vagy kalugyer útközben kiraboltatik, elmehet a császárhoz, a ki a kárt neki megtériti; a felség pedig azon tyefalijákat és főurakat, kikre az útak őrzése bizatott, majd felelősségre vonandja.“

„205. trvcz. A ki valamely házat vagy szérűt felgyujt, vagy szalmát, szénát, azt a falunak ki kell szolgáltatnia; ha nem teszi, annyit fizet, mint a gyujtogató fizetett volna.“

Egyetemleges felelősség vállaltatott:

„206. trvcz. Ha valamely rabló a császár disznóit ellopja, a kárt a környékbeli falvak megtériteni tartoznak; ha más disznóit ellopja, akkor a pásztor birói itélet alá tartozik.“

„207. trvcz. Ha a rabló idegen területről átjön és a császári birtokon rabol, akkor az a falu melyen át- és visszament az összes a rabló által okozott kárt megtériteni tartozik.“

„210. trvcz. Ha a zsupák között valamely hegység őrizetlen, akkor a környékbeli falvak felelősek érte; ha pedig ezen hegyen valami kár esik, akkor ezt az összes környékbeli falvak megtéritsék.“

„211. trvcz. Ha valakinek a halála után a falujában kár tétetik, akkor a környék vonatik érte felelősségre.“

A bünügyi jogszokások közé tartozik a „szvoda“ adása is, mely következőből állott: „Ha valaki például lovat vásárolt, s egy másik azt állitja, hogy az ő tulajdona, akkor az köteles volt megmondani az eladó nevét, kitől vette, és az ismét mint vevő az eladóét, mig egyik volt tulajdonos nem tudta az eladót megnevezni; kit akkor mint tolvajt megbüntettek. Dusán egyik adománylevelében ez áll: „az a kereskedő, ki a vásáron lovat vesz és érte a carinát lefizeti, és a tolvajt nem tudja megnevezni, jelentkezhetik a cariniknél, hogy a „szvoda“ birságtól felmentessék, ha azonban a carinik nem rehabilitálja, köteles szvodát fizetni. Ha a kereskedő idegen földön vásárolt lovakat ad el, köteles megesküdnie, hogy idegen földön vette és nem tudja hogy lopták, s ekkor sem fizetett szvodát.

Régi szokáson alapszik az igazság megállapitása istenitélet által is. A szebár pl. köteles volt kezét forró vizbe mártani; ha sértetlen maradt, ártatlannak tekintetett, ha megforrázta magát, bűnösnek. A rablókra mért istenitélet még szigorubb volt; kénytelenittettek tüzes vasat a templom előtt kezükbe venni és azt a templomban

letenni, ha megégette magát, bűnös volt, ellenkező esetben ártatlan.

„217. trvcz. Ha a fogoly a császár udvarából a patriarcha udvarába szökik, szabaddá lesz; s ha visszaszökik, megtartja szabadságát.“ [1])

Hadsereg. A fő- és kisnemesség soraiból került ki. A csapatok háború idejében önmagukat élelmezték és minden főúr a saját zászlója alatt küzdött. A köznép a nemesség zászlai alá vonult. A hadjárat megkezdése előtt a fejedelem a vajdákkal tanácsot tartott, s csak a megállapodás megtörténte után indittatott meg a háború. Dusán ritkán tartott tanácsot, hanem egyszerüen a csapatoknak kiadta a bevonuló rendeletet és a gyülekező helyet, s csak miután egybegyültek, tudatta velök haditervét. A nemzeti hadseregen kivül zsoldos sereget is találunk, mely különféle népekből toboroztatott; a leggyakorlottabb és a legjobban felfegyverzett volt; ez képezte a szerb sereg magvát.

„219. trvcz. A hadsereg felett a vajda is parancsol,

---

[1]) A házassági viszonyok rendezésére is befolyt a világi hatalom, a mi annyival szükségesebb volt, mert különösen Nemanya és az első király idejében, az egyház még nem erősödött meg annyira, hogy szemben a nagy mérvben elterjedt bogomil-eretnekséggel és a még itt-ott lappangó pogánysággal, rendeleteinek minden támogatása nélkül érvényt szerezhetett volna. Természetesen csak oly házasság tekintetett érvényesnek, mely az egyházi hatóságok engedelmével és az egyházi szertartás szerint köttetett. Már István az első király, birság terhe alatt tiltotta a férjnek, neje eltaszitását, a nőnek pedig a férjtől való eltávozást. A nejét elűző főnemes 6 ökröt, a kisnemes 2 lovat, nem nemes pedig 2 ökröt tartozott birság gyanánt adni. Hasonló büntetés érte a nőt, ki a férj házát odahagyta. Ha pedig nem volt képes birságot adni, a férjnek jogában állt testi büntetéssel illetni őt s ha akarta, vissza is vehette. A férj is köteles volt eltaszitott nejét visszafogadni s megválni azon nőtől, kivel esetleg ez idő alatt élt. A szülőknek nem volt szabad leányokat férje házának elhagyására csábitani. És általában szigorúan tiltatott a nőknek, hogy férjeiktől megválván, más férfiakkal éljenek. E rendszabályok szükségeseknek mutatkoztak akkor, mivel a nagy mérvben elszaporodott bogomilek egyik hittétele a nők közösségét vallotta. Kállay B. A szerb. tört. 146. l.

mint a császár; a ki neki nem engedelmeskedik, éppúgy büntettetik, mint az, ki a császárnak ellenszegül. A fontosabban és kisebb hadbirói ügyekben a vajda itél.

220. trvcz. A seregben tilos a viszály; ha két harczos viszályba elegyed, megverekedhetnek, de egyiknek sem szabad pártját fogni. A ki valamelyiknek segitségére siet, köteles avval megverekedni.

221. trvcz. Ha egy csapat egy falut megszáll, az utána jövő csapatnak tilos bevonulni.

115. trvcz. Ha a főnemes vagy harczos a háborúból visszatértekor törvény elé idéztetik, otthon maradhat három hétig s csak akkor menjen a biró elé.

Minden a mi idegen földön találtatik a császár és vajda elé vitessék.

Az asszony köteles a harczost öt évig várni s a vett értesülés után hogy férje elesett, még egy évig vár, aztán ujból férjhez mehet. Ha halálhire nem felelt meg a valónak, a férj visszaveheti a feleségét.

A gyalogosok fegyverzete kardból és egy oval, jobb kézben tartott pajzsból állott, melylyel az ellenség által kilőtt nyilak ellen védekeztek; ruhájuk sárgás kabát piros pötyökkel, a szürt a hasig érő mellvért fedte, piros harisnya kékes sávokkal.

A kopjások fejét kissé magas, vagy alacsony gömbölyü sisak fedte, melynek hátsó része a nyakgerinczig lenyúlt; köntösük és harisnyájuk, a mellen vértjük volt. Fegyvereik valának: hosszu, jól kovácsolt nehézkes koplva, melyet balválluk on hordtak. A kopja egyik végén rövid vasszög volt (melyet a földbeszúrtak) a hegyen pedig éles keresztféle, melylyel szurtak, hadonáztak.

Az ijjászok igen szép vörös sapkákat hordtak, diszes köntöst és vörös harisnyákat. A mell és hát felett vékony szijjak kereszteződtek, melyeken balfelől széles a gitárhoz hasonló tegez lógott, jobb felől pedig egy kés. Az ijjat jobb kezükben hordták.

Oklevelek. Az uralkodó által kiállitott oklevelek „hriszovulyoknak“ neveztettek, vagy aranypecsétes irásnak, povelyának (adománylevél). Az uralkodó rendesen ékes szavakkal irta magát alá, (Istenfélő, Jézusthivő, egyeduralkodó stb.) mindenben a görög formákat utánozva. Az aláirás diszes és veres tentával iratott. A pecsétek

aranyból voltak. A Nemanyicsek összes adománylevelein egyik oldalon Szent István, a másikon az illető uralkodó képe látható.

Császári jövedelmek. Miután az uralkodó az állami eszme megtestesitett képviselője volt és hivatva volt első sorban az állami szükségleteket fedezni, ennélfogva az uralkodó vagyona és az állami birtok között nem is létezett külömbség. Igy volt ez különben ezen korban mindenütt. Az állami jövedelem császárinak is neveztetett, sőt maga az állam „carszka zemlyá"-nak mondatott, noha az ország nem képezte ez uralkodó személyes tulajdonát. Emellett azonban az uralkodó magánvagyonnal is rendelkezett, melyből eredő haszon privát jövedelmét képezte. A fejedelem az államtól külön fizetést nem húzott, valamint egy állami tisztviselő sem. Az állami és uralkodói jövedelem egybevétetett és véle az uralkodó tetszése szerint rendelkezett. Röviden következőleg soroljuk fel az állami és magán jövedelmek főbb forrásait:

1. Az uralkodó legfőbb jövedelme az volt, melyet magánvagyona után kapott; magánföldbirtokból eredt, melyet császári parasztság művelt. Az uralkodók mindenkor nagy gondot forditottak magánbirtokaikra; szőllőt ültettek, méhest tartottak és javaikat eladták. S mikor az uralkodó terményeit eladta, joga volt követelni, hogy az ő árui adassanak el először s csak ha ezek elkeltek, juthassanak mások is elárusitáshoz; Dusán pedig rendeli, hogy a zsupában termett makk fele a császáré, fele pedig az illető tulajdonos főuré.

2. A tized, mely az összes nyerstermények után fizettetett; a szoty (szok) vagyis a természetben való adózás kiterjedt mindennemü terményekre, tehát gabonára, borra, tejre, mézre, állatokra. A „császári perper", vagyis pénzben való adózás, melyet a földbirtokos szedett be a nepropchtól és a fejedelmi kincstárba juttatta. Disznók, birkák, méz stb. után szintén fizettek tizedet.

3. A rendes jövedelmek közé tartozott a „carina" is, melyet hajókon, hidakon, útakon, várnál, szorosnál szedettek. A vásárterek kiadattak bérbe és a kereskedők az eladási jogért bizonyos dijakat fizettek, azaz carinát. Ezen jövedelmek összege nagy volt.

4. A raguzaiak a Szerbia területén való kereskedési

jogért és kereskedelmök biztositásáért évente bizonyos összeget fizettek; ugyszintén tizedet a szerb földön ültetett szőllőkért. Uros királyig ezen évi adó ezer perpert tett ki, ki ezer kétszázra felemelte, végre kétezerre s annyi maradt az utódjai uralma idejében is; ennek fejében a raguzai kereskedőknek a szerb királyok oltalmat is nyujtottak.

5. A bányajövedelem, mely regale lévén, az összes haszon, mely részint a pénzverésből, részint az érczek eladásából származott, a fejedelmi vagy állami kincstárba folyt.[1])

6. A globa utáni jövedelem, mely eleinte élő állatokban, később pénzben fizettetett.

7. A birói és közigazgatási ügyekben befolyt taksák jövedelme, melyeket az okmányok kiállitásáért, pecsétkészitésért stb. fizettek.

8. Ajándékok, melyet minden király trónra léptekor kapott a kereskedőktől; a nemesség is adott ajándékokat, sőt akkor is ha az uralkodó fiát kereszteltette, házasitá, vagy várat épitett. A nemesi örökösödési jog egyik sajátosságaként kell megemlitenünk Dusán törvénykönyvének azon intézkedését, hogy a nemes halála után legjobb lova és fegyverzete az uralkodóra szállt, gyöngyökkel ékitett ruházata és aranyöve azonban fiát illeté. Ezen főjövedelmi forrásokon kivül felemlitendő még, hogy a fejedelem hűtlen alattvalójának összes javait elkobozhatta; ha a nemes utódok nélkül halt el, akkor is reá szállt a nemes birtoka.

Mindezen adók és jövedelmek kezdetben természetben szedettek be, mert akkor még nem volt forgalomban a pénz. Később azonban, midőn Szerbia a szomszéd államokkal szorosabb kereskedelmi viszonyba lépett, a pénz is forgalomba hozatott eleinte velenczei, később görög. A nemzetközi viszonyok kifolyásaként a szerb uralkodók maguk is pénzt verettek, saját nevük alatt. „A szerb uralkodók nemcsak azért vertek pénzt, hogy a szerb szerbbel kereskedhessék, hanem hogy a velenczeitől és az ádriai tengerpartitól vásárolhasson, viszont hogy a tengerparti a szerbnek tartozását kifizethesse. Az első

[1]) Kállay B., A szerbek tört. I. 166. l. A ford.

szerb érmek a Zétat nyugatról körülvevő hegylánczban verettek és első sorban azon vidék pénzszükségletét fedezték, melyen a szerbek a tengerpartiakkal állandóan érintkezésbe jutottak. S hogy az érmek oly fontosságot nyerjenek mint másut, és kitünjék miszerint a szerb uralkodók is pénzt veretnek, — ráverték az éremre a „Rex“ kifejezést.[1]) A pénz velenczei, mely azon korban a legjobb volt és görög mintára készült; minőségre réz, ezüst és arany volt, dinár és perper érték szerint számittatott. A dinár a mai 0·20 din. parának felelt meg; a perper kezdetben aranypénz volt, de később tisztán számitási értékké lőn, „azaz oly pénznem, mely tényleg nem létezett, de melyhez minden érték viszonyittatott és a pénzek számittattak.[2]) A perper mindenkor tizenkét ezüstdinárt tartalmazott, noha a dinárok értéke változott. Kezdetben nehezebbek voltak — (két gramm) — később könnyebbek; ezért kezdetben a perper értéke nagyobb volt, kettő tett egy cs. aranyat, s később az érték csökkenésével kettő egy fél; végre már három, három egy fél jutott egy aranyra. Igy aztán egy aranynak huszonnégy dinár felel meg (egy perper = 12 dinárra) később 30 s végre 36. Egy litra[3]) ezüstből, mely tizenegy rész ezüstből és egy rész keverékből állott, eleinte 12, később 14, 16 stb. perper veretett. Egy litra ezüst 288 grammot nyomott. Az ezüstpénzek különfélék voltak.

Ugy látszik hogy az első szerb pénz Vladiszláv korában veretett, ki állitólag először kezdte műveltetni a gazdag ezüstbányákat. Az aranypénzek Milutin korától datálódnak. Számos fajta volt. Az előlapon rendesen Krisztus alakja látható közönséges köpenyféle ruházatban, balkezében könyvet tartva, jobbjával áldást osztogatva. A hátlapon pedig a császár lovon ülő alakja, jobb kezében a gyeplő, baljában kereszt; az alakok körül felirás volt. Az arany sulya valamivel több három grammnál.

Mértékek. Az ürmértékek közül használatos volt a mat, szpud, sztar, kabao, lukno és poluknicza. Egy lukno

---

[1]) Финанс. срп. краљевства од Чед. Мијатовића. Гласн. XXV.
[2]) Ugyanott 205. l.
[3]) A litra képezte a pénz sulyegységét. A ford.

egyenlő négy okával, a poluknicza kettővel. A hosszmértékek közül a lakat (arsin = rőf) az öl stb. Ezen mértékeket a szerbek szomszédaiktól vették át.

Kereskedelem. A kereskedelem kezdetei a szerbeknek a Balkán félszigetre való bevándorlásának koráig nyulnak vissza, régiebbek a Nemanyicsek koránál, noha csak alattok érte el virágzásának tetőpontját párhuzamban az állami egység eszméjének kifejlődésével. A Nemanyicsek uralmáig a kereskedelmet semmiféle rendelet sem biztositotta, hanem ha a kereskedő szerb földre ért, azon főurnak kinek birtokán kereskedett, gazdag ajándékot adott, hogy a többi kisebb nemesek ellen megvédelmezze. A hidakon a „mosztariná"-t (hidvám) fizette, a réven a „brodarinát"-t, sőt akkor is ha a karaván a folyót átgázolta. A brodarina idővel oly taksává lett, melynek lefizetése után a kereskedő a folyam bármely pontján átkelhetett. A hol a főur nem birt folyókkal, patakokkal, ott a kereskedőtől bizonyos úti vámot szedett. Mindamellett az utazás elég riszkált volt, bizonytalan, miért őrök állittattak fel, s ezért ismét külön adó fizettetett a „szprovod dazsbina". Ha az áru a vár alatti vásártérre vitetett, érte vásárpénzt és kapudijt kellett fizetni; ha mérlegre jutott „mérlegpénzt" és tetejébe az eladáskor „czarinát".[1]) Ennyi adó és az utak közveszélyes volta miatt nem csoda, hogy a kereskedelem Nemanyáig nem fejlődhetett ki. Nemanya kezében összpontositván a hatalmat, a kereskedelemre is forditá figyelmét s csakhamar rövid két század alatt ez virágzása tetőpontján állott. A raguzaiakkal szerződést kötött, melyben személyes szabadságukért és javaikért szavatosságot vádolt; viszont ezek kötelezték magukat évente bizonyos összeget fizetni s bizonyos esetben nehány hajót rendelkezésére bocsátani, mely szolgálat évében Nemanya az adótól elesik. Fia Prvovencsani (első koronázott) István egy lépéssel tovább ment; az atyja által adott kiváltságokat jóváhagyta és egy általa kiadott hriszovulyában, melyben a szabad kereskedést a raguzaiaknak megengedi, a nagyobb garanczia kedvéért elrendelte, hogy az a zsupa, melynek

---

[1]) Трговачка политика српских краљева и царева од Чед. Мијатовића. Отаџбина I. 3. књ.

területén a kereskedő kifosztatik, köteles a rablót kiadni, ellenesetben teljes kártéritést adni. Utódjai nem kevésbé támogatták a kereskedelmet, megerősitették az elődeik által adott kiváltságokat, sőt I. Uros már több adót is követelt. A raguzaiak nem nagy örömmel álltak rá, de végre is elfogadták a követelést, mely szerint a szerb királynak a szabad kereskedés fejében évente kétezer perpert fizetnek. Uros nem egy rendeletet bocsátott ki a kereskedelem érdekében. Milutin a raguzaiaknak még nagyobb kedvezményeket adott. Decsanszki pedig megengedte hogy „szabadon használhatják az ország útait és vásártereit; hasonló szabadalmakat adott a velenczeieknek is. Dusán fia az elődei által adott engedményeket nemcsak helybenhagyta, hanem tetézte is. Megengedte hogy a raguzaiak akadály nélkül vehetnek és kivihetnek buzát; szigoruan büntette a törvényellenes adók beszedését és hangsulyozta hogy a király sem vehet önhatalmulag a kereskedő portékáiból, hanem köteles azt megfizetni éppugy mint bármely magán ember. Megszüntette ama régi jogszokást, melyszerint ha a hajó eltörik és partra hányódik, a portékákat azon főur kié a part összeszedheti és tulajdonába megy; helyette elrendelte, hogy a hajótörés után fenmaradt összes tárgyak a kincstárt illetik, a ki a jelentkező tulajdonosnak azokat visszaadja.[1])

Dusán törvénykönyve szerint a kereskedők szabadon utazhattak, vehettek, eladhattak minden „zabava“ nélkül, azaz senki az eladásra sem a vevésre nem kényszerithette. Ő rendelte el, hogy az ország utait a rablók ellen külön őrségek őrizzék és a kereskedőket útjukban kisérjék:

„Minden vendéget (kereskedőt) vagy latint a szerb földre való érkeztekor az őrség köteles felvenni és a legközelebbi őrségig kisérni s átadni, ez pedig egy harmadiknak, mindaddig mig a kereskedő czéljához nem ér; ha útközben baj éri, akkor egy elismert becsületességü emberekből álló biróság becsülje meg a kárt. és az általok megállapitott kárt a tyefalija és őrség köteles megfizetni.

---

[1]) Трговачка политика српских краљева и царева од Чед. Мијатовића. Отаџбина I. књ. III.

A császár czarinikjának tilos a kereskedőt útjában feltartóztatni, vagy áruit értéken alul eladni; hanem a ki áruit elakarja adni, menjen a vásártérre. Ha a czarinik valamit visszatartana, háromszáz perpert fizessen, s ugyanennyit hasonló kihágásért a nemes is.

Dusán zakonikjében a kereskedőt azon esetben is védi, ha útközben az est eléri és reá sötétedik:

A kereskedők ha visszatértökben útközben az éj meglepi, a szabadban éjjelizhetnek; de ha baj éri őket, a tyefalija vagy nemes felelős érte, azon esetre ha az éji szállásra be nem eresztették.

A kereskedők nem katonáskodtak, a várépitéssel járó terhektől mentek voltak stb. mindez nagyban elősegitette a kereskedelem felvirágozását.

Az árukat lóháton szállitottak, éppugy mint manap az uzicsaiak; teherhordásra azonban az öszvéreket és szamarakat is használták. Az emlitett révvámokat a következő folyóknál is szedték: a Bojana, Drina, Morava és Neretván. A kereskedők főleg raguzaiak és velenczeiek valának, s a szerbek csak jóval később kezdtek kereskedni; közülök számosan Raguzában polgárjogért folyamodtak, ott letelepedtek, hogy a raguzai adóktól mentek legyenek és a különböző kereskedelmi helyeken a raguzaiaknak biztositott előnyöket élvezhessék.

A kereskedelem feloszlott, beviteli, kiviteli és átvitelire; utóbbira csekély adó fizettetett.

Szerbia legfőbb kiviteli czikkét a fa képezte, hiszen gazdag volt erdőkben, a Neretva, Bojana, Drin és Morava pedig nagyban megkönnyebbitették a szállitást. A fenyőkből kátrányt készitettek, azt eladták, mint teszik ma is az uzsicsaiak. Az erdőkben rengeteg sok vad tartózkodott, a lakósok vadászattal foglalkoztak és az állatok u. m. nyúl, farkas, róka stb. irháit áruba bocsátották. Nagyban kiszállittatott marha, birka, sertés; száritott hús, gyapju, bőr, buza, köles, zab, len, kender, bor, selyemgubó, viasz, nyers állapotban arany, ezüst, réz stb. Az iparczikkek közől, cserzett bőr, pokrócz, stb. Mint látjuk a kivitel elég nagy volt, de azért Szerbia még mindig erős bevitelre szorult.

A beviteli czikkek közől első sorban emlitendő a só, mely a raguzaiaknak nagy hasznot hozott. A követ-

kező helyeken árusittatott el: a Neretva torkolatánál, Raguzában, Kotorban (Kattaró) és a Bojana melletti Szt. Szergiusban; minden helyen szerb czarinik székelt a ki a só utáni tizedet fizette. Később a szerbek egyébütt is akartak sóárudákat felállitani, u. m. Buduában és Szutorinában, de ez ellen a raguzaiak tiltakoztak s a szerbek ezen törekvéseiket abbahagyták. Kiváló sónyerő helyek voltak Sztagno a Neretvánál, egy másik Antivári közelében stb.[1])

A só után a posztó volt a legjelentékenyebb beviteli czikk; különféle fajai külön nevekkel neveztettek. A „kavad" most tisztán oly szövet volt, melyből még a legujabb időkig a nők ruháikat készitették, sőt manap is ilyen látható az öreg asszonyokon; a szandaóból csak finom holmik készültek, fehér, kék és vörös szinekben: a skarlát szandaonak arsinja a 14. század közepén (0·666 M.) másfél arany volt. A csoha mindenféle szinben készült finom kelme volt, a skarlát szinünek arsinja két arany volt, a zöld és sötét kéké, melyből a szerb előkelők előszeretettel készittettek maguknak ruhát, még drágább. A selyemszövetek, a könnyebb Velenczéből, illetve Olaszországból, a nehezebb Görögországból importáltatott és arsinja a 14. század első felében hat császári aranyat ért. Behozattatott még skarlát szinü bársony (akszamit, kadifa) és ezenkivül egyéb szőt szövet, hiúz és czoboly bőr stb.

A posztókon és emlitett czikkeken kivül bevitetettek fegyverek, arany és ezüst, vas, réz és ólom tárgyak; különféle házi szerek, arany és ezüstből készült ékek, gyöngy, koral, drágakövek, u. m. gyémánt, smaragd, rubin, szafir stb.

Az élelmi szerek közől a sózott hal, kaviár; dió, bors, narancs, czitrom, kávé, czukor, füge, datolya, finom borok, malvazia főleg Kattaro és Raguza vidékéről; ezenkivül faedények, fehér ménlovak stb.

A kereskedők vásártereken telepedtek le, hol helypénzt fizettek.[2]) Kisebb kereskedelmi czikkeiket mindenütt eladhatták.

---

[1]) Jireček után.

[2]) Финанс. срп. краљевства. Гласник VIII. стр. 190. Од Чед. Мијатовића.

Utak. A kereskedelem fejlődését nagyban előmozditották azon utak, melyek Szerbiát keresztül szelik. Az országútak közül a következőket felsoroljuk:

1. Egy út a Bojana torkolatától a Drin mellett Prizrenen és Novo-Brdon át Szófiába vezetett.

2. A második Antivár, Budua és Kattaróból eredt; az antivári a szutorlaki szorosból a Czrmnicza folyó völgyében, a buduai azon úton mely ma a hegyeken át Czrnagorába vezet, a kattarói szintén a Czetinyába vezető vonaton. Ezen három út a czrnagorai fensíkon egygyé olvadt, honnét Brszkovón át Pétyre (Ipek) ment.

3. A harmadik Kattaróból Plevlyébe vezetett, melyet különben már a régi rómaiak is használtak.

4. A negyedik Raguzából Nisbe vitt, hova tizenöt nap alatt lehetett eljutni. Az út Szt. Szergiusz hegyétől Brgat raguzai falun keresztül (hol a szerb czarinik állomásozott) tiszta és kopár hegyek közt a trebisniczai völgybe vezetett, illetve Trebinyébe mely Dubrovniktól öt óránnyira fekszik. Trebinyéből Jaszen falun át a Lyubomir hegységbe vonult (jobb felöl Klobuk vára feküdt), aztán Mirilovics faluba és aztán a bileki mezőre; innét Koriton át Gaczkóba s a Csemerno hegyre. Az út ezen hegy keleti oldalán ereszkedett le és a Szuteszka patak szorosába vezetett, mely alig husz méter széles, — kétfelől pedig két — háromszáz méter magas mészkősziklák emelkednek. Egy váracs is feküdt a szorosban. A szorosból kijőve Tijentiste helységbe érünk, s nem messze tőle a hullámos Drinához.

Focsa felett az országút a Drinán át vezetett, aztán Focsába és Brezniczába (Plevlye), Prijepolyénél a Limhez és ennek jobb partján a milesevói síkon (sejeniczai zsupában) az Uvaczon keresztül a raskai völgybe, hol a Boszniából jövő úttal egyesült hogy csakhamar ketté váljon, mely közül az egyik út Szalonikiba, a másik Nisbe vitt.

Ezen völgy közepén fekszik Trgoviste, mely nevezetes város később Novi-Pazarnak elneveztetett. Innét északkeletre öt kilométernyire a Dezsevka beömlésénél Rasza feküdt, és a völgyben Dezsevo, hol Dragutin István király Milutin testvére javára a trónról lemondott; közelében a Gyurgyevi Sztupovi kolostorok romjai

láthatók. Novi-Pazartól nyugatra a Szopotyán kolostor romjai vannak, melyet I. Uros emelt; délre pedig a Jelecs vár romjai. — Jelenleg Novi-Pazarból Mitroviczán át mennek Nisbe, de a régi út a topliczai völgyön át vezetett.

Öt óra alatt az ember az Ibarhoz ért, hol átkelve a bányahelyekhez jutott. A Kopaonikon magasra emelkedik és a déli lábánál a Toplicza forrás vidékére hajlik, és azután a hasonnevü patak szűk völgyébe, mely erdős vidék számos bányát rejt magában. Innét a topliczai síkra vezetett, s végre a dobricsi síkon, Mramor mellett a Déli-Moraván átkelve Nisbe.

5. Az ötödik út a Neretva torkolatától Bosznián át Magyarországba vezetett.

6. Spalatóból Boszniába, Klissza és Szinya várak mellett a „Lyivanszko Polyere“, innét Kupresen át a Felső-Vrbasz völgyébe és végre Fojniczába.

7. Egy Sapaczból Macsón keresztül, Valyevó kereskedelmi hely mellett a Morava forrásaihoz vezetett.

8. Beográdból (Nándorfehérvár) egy országút a rudniki hegység városaiba vitt, innét a gruzsai völgybe, honnét szűk szorosan át az Ibar folyásával párhuzamosan a raskai völgybe, Zsicsa, Sztudenicza kolostorok, és Maglics vár mellett elhaladva, eljuthatni. A raskai völgyből Brnyácson át Prizrenbe vezetett. Péty patriarchai székhelyt is érintve stb.[1])

Irodalom. Az állami élet kifejlődésével karöltve az irodalom is lendületnek indult. A nyelv és társadalmi élet fokozatos fejlődésével az irodalom első termékei szóbeli hagyományon alapultak, regék és mesék voltak, melyek apáról-fiúra szálltak. Ezekben a nemzet akkori világnézete, gondolkodása, hite és a nemzeti vallásfogalmak tükröződnek vissza, melyek a nemzet homályos és fejletlen felfogását a természet és világot illetőleg feltüntetik. A szerb nyelv több változáson ment keresztül, lépést tartva a fejlődéssel; a nyelv ősállapotát ezen korszak irodalmi termékeiből nem lehet kimutatni, de nem is keletkezett önállóan, hanem a szláv nyelv egyik ágát képezi, mely ismét az indogermán nyelvcsoporthoz tartozik. A leg-

---

[1]) Jiriček, Handelsstrassen.

első szerb irodalmi termékek idegen befolyás alatt keletkeztek, tisztán a papság és nemesség körében; a nép azonban még sokáig régi állapotát megtartotta. Nyilvános iskolák nem voltak, hanem az egyes kolostorokban tanitottak, melyekben különben kórházak is felállittattak. Ezen korban tisztán a tyiriliczát használták, bőrre irtak, később Dusán idejében egyes pergamentokmányokkal is találkozunk. A legrégibb évkelttel ellátott szerb emlék Kulin bánnak a raguzaiakhoz intézett irata, melylyel megengedte utóbbiaknak a Boszniában való szabad kereskedést; 1189-ből ered. Ezután Szt. Száva szerződése 1193-ból, melylyel a szent-hegyiektől (Athosz) a hilendari szőllőhez földet vett; erről Hilendárban a másolat megőriztetett. A legelső irott könyvek tisztán egyháziak voltak: evangeliumok, zsoltárok, apostolok cselekedetei, a bibliából egyes részletek stb.; különböző elbeszélések, misekönyvek. Sokkal fontosabbak a különböző életiratok; Szt. Száva apjának Nemanyának életét irta meg, ugyancsak ezét bátyja Prvovencsani István király. Száva tanitványa Domentiján szintén Nemanya és Szt. Száva életét irta meg, mely emlitettem művek a szerb irodalomban kiváló helyet foglalnak el, mintáúl szolgáltak a későbbi iróknak.

Ezen műveken kivül felemlitendő Danilónak „A szerb királyok és érsekek élete“ czimü műve, melynek nagy részét ugyan ő irta, de halála után mások folytattak. István czár életét Pajszije patriarcha irta meg, Decsánszki Istvánét pedig Czamblak György. Pajszije ezenkivül Uros életét is megőrizte az utókornak. Ezen irodalmi termékeken kivül számos dal keringett Nemanyáról és a régi szerb világról. Alig ismerünk néhányat, nagy részök elveszett.[1])

Művészet. Elég magas fokon állott ezen korban az épitészet és legszebb műemlékeink ezen időből valók. A legszebb épitmények kétségkivül a kolostorok, u. m.: Sztudenicza, Zsicsa, Hilyandar, Decsani, a templomok közől pedig a petyi (ipeki), prizrendi stb.

---

[1]) Историја српске књижевности од Стојан Новаковића.